

84 (540)

ДАФТАР

ҲОШИЯСИДАГИ
БИТИКЛАР

CH0000034936

ЎТКИР
ҲОШИМОВ

84(54)
X71

Ўткир ҲОШИМОВ

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКААР

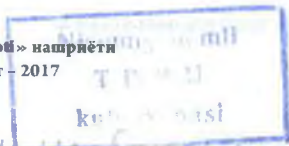

Тулдирилган ва қайта ишланган нaшри

«Tafakkur qanot» нашриёти

Тошкент - 2017

928 760

к-48560

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84.(5У)

Ў-71

Ўшимов, Ўткир

Ў-71

Дафтар ўшимиясидаги битикалар/ Ўлдирилган
ва қайта ишланган наشري. – Тошкент: «Tafakkur
qanoti», 2017. – 328 б.

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84.(5У)

ISBN 978-9943-5134-6-4

©Ўткир Ўшимов, 2017 й.

© «Tafakkur qanoti», 2017 й.

Табият Жамият Инсон

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКЛАР

(Тўлдириган ва қайта ишланган наشري)

Азиз ўқувчим! Бу китобни ёза бошлаганимга қирқ йилдан ошди. Булар — менинг кузатувларим. Ўйларим. Бир қадар армонли, бир қадар истеҳзоли, бир қадар табассумли Хулосаларим... Аслида уларнинг ҳар бирини алоҳида асар қилса ҳам бўларди-ку, майли... Илтимос, Сиз ҳам китобни шошилмасдан, ўйлаб ўқисангиз...

Тагин бир гап. Баъзи кузатувлар остига ёзилган санаси таъкидлаб қўйилган. Сабаби — улар Ватанимиз бошига огир кулфат — «ўзбек иши», «пахта иши» деган қатагон ёгилган кезлари ёзилган. Бу гапларни уша пайтда эълон қилиш мумкин эмас эди. Яратганга шукр, юртимиз Мустақилликка эришди. Шуро замонининг баъзи ҳунарларини эслаб қўйиш бугунги кунимизни қадрлашга хизмат қилади, деб ўйлайман.

Муаллиф.

*Ҳаётнинг барча аччиқ-чучугини мен билан баравар
тотган умр йўлдошим, маслакдошим, фарзандларим-
нинг Онаси — Ўлмасхонга бағишлайман.*

Муаллиф.

ТАҚДИРИ АЗАЛ

Худо ёзганини бандаси учиролмайди.

Худо берганини бандаси тортиб ололмайди.

ДЕВОНАИ ҲАҚҒҲЎЙ

Телбаларга таъзим қилинг!

Юзта донишманд айтолмаган ҳақиқатни битта телба
айтади!

ДАРВИНГА ЭЪТИРОЗ

Дарвин таълимоти нотўғри. Одам маймундан эмас,
маймун одамдан таркаган. Оёғи ердан узилмаганлар одам
булиб қолган. Оёғи ердан узилганлар эса маймун бўлиб
дарахтга чиқиб кетган... Бу жараён ҳамон давом этмоқда...

МУНОЖОТ

Худодан, умр бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, бахт бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, фарзанд бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, давлат бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, омад бер, деб сўраганларни кўрдим.

Фақат... Худодан, эй, яратган Эгам, мен — нодонга бир чимдим ақл бер, деб сўраган бандасини кўрганим йўқ!

ЎКИНЧ

Дарахтнинг мева тугишга шай турган қанчадан-қанча гулларини бемаврид шамоллар учириб кетгани сингари умримнинг қанчадан-қанча онлари ҳасадгўй ва мунофиқлар етказган жароҳатлардан огринишу, турмуш икир-чикирларини ўйлаш билан бесамар ўтаётганига ўкинаман...

ЭНГ АҚЛЛИ ЖОНИВОР

Дунёда энг ақлли жонивор — балиқ! Биринчидан, соқов. Иккинчидан, муттасил думини ликиллатади!

«ТАБИАТ ГУЛТОЖИ»

Кийик оч қолмаслик учун кўкат ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Шер оч қолмаслик учун кийикни ейди.

Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Одам кўкатни ҳам ейди. Кийикни ҳам ейди. Кўнгил хуши учун шерни ҳам ўлдирди... Кейин... уруш қилиб, бир-бирининг бошини ейди...

«БИЛИМДОН»

Ҳамма нарсани биламан, дейдиган одам ҳеч нимани билмайди!

ЧЕГАРА

Одамзот нима учун кафтдек ҳовлисига гул экади? Ундан кўра шолғам экса, қозонига тушади-ку.

Одамзот нима учун булбул чах-чаҳини эшитганда энтикиб кетади? Ундан кўра булбулни шўрвага солиб пиширса, нафсини қондиради-ку.

Одамзот нима учун осмонда чарақлаб ётган юлдузларни кўриб, кўнгли завққа тўлади? Юлдузлар унинг ҳамёнидаги тиллалар эмас-ку.

Одамзот нима учун китоб ўқиётиб, суюкли қаҳрамони ўлиб қолса йиғлайди? Уни ёзувчи «ичидан тўқиб чиқаргани»ни билади-ку?

Одамзот нима учун ўзга юртларга бориб беҳисоб мол-дунё орттирсаю, иттифоқо болалиги кечган кулбаси тушига кириб қолса, туни билан йиғлаб чиқади? Ахир у шоҳона қасрда яшайди-ку.

Одамзот нима учун боласининг бошида алла айтади? Гўдак алла эшитмаса ухламайдими?

Одамзот нима учун неварасини етаклаб неча замон аввал ўтиб кетган бобосининг қабрини зиёрат қилади? Марҳум уларни кўрмайди-ку?!

Гап шундаки, Одамзотни ҳайвонотдан ажратиб турадиган чегара бор. Бу чегаранинг номи Маънавият деб аталади!

ЙИГИРМАНЧИ АСР

Йигирманчи асрда сил, безгак, чечак каби бедаво дардларга шифо топилди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти сақлаб қолинди. Йигирманчи асрда «спид» деган бедаво дард пайдо бўлди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти хавф остида қолди.

Йигирманчи асрда дахрийлар тузуми барҳам топди ва миллионлаб инсонлар иймон сари юз тутди. Йигирманчи асрда диний экстремизм авж олди ва миллионлаб инсонлар ҳаётига қутқу солди.

Йигирманчи асрда мустамлакачиликка чек қўйилди ва миллионлаб инсонлар ҳурликка чиқди. Йигирманчи асрда фашизм ва тоталитаризм авж олди. Миллионлаб инсонлар Гитлер ва Сталин қамоқхоналарида қурбон бўлди.

Йигирманчи асрда «учар гиламлар», «ойинаи жаҳонлар», компьютерлар кашф этилди ва миллионлаб инсонлар уларнинг хизматидан баҳраманд бўлди. Йигирманчи асрда икки дафъа жаҳон уруши рўй берди ва миллионлаб инсонларнинг ёстиғи қуриди.

Йигирманчи асрда самовий кемалар яратилди ва ин-

сон қадами Ойга етди. Йигирманчи асрда миллионлаб инсонларни қириб ташловчи ядро қуроли ўйлаб топилди ва синовдан «муваффақият билан» ўтди...

Йигирманчи аср — донишмандлар асри.

Йигирманчи аср — телбаар асри.

ХУДБИН

Ўзидан бошқа ҳаммани ёмон кўрадиган одам охир-оқибат ўзидан бошқа ҳамманинг нафратига йўлиқади.

ХАВФЛИ ОДАМ

Яхшигаям, ёмонгаям бирдек яхши кўринишга уринадиган одам энг хавфли одамдир!

ИНСОН ВА ШАЙТОН

Баъзиларга ҳайрон қоласиз. Қилғиликни қилиб қўяди-да, «Билмай қолдим, шайтон йўлдан урди», дейди... Тўғри, одамзот қонида шайтон васвасаси айланиб юриши — бор гап.

Аммо... Шунақанги эркаклар борки, қирқта ургочи шайтонни болалатиб ташлайди. Шунақанги аёллар борки, қирқта эркак шайтонни алимент тўлайдиган қилиб қўяди...

Ҳамма айбни шайтон шўрликка тўнкайверманг!

АЁЛ ҚАЛБИ

Аёл қалби тескари магнитга ўхшайди: яқинлашсанг — узоқлашади, узоқлашсанг — яқинлашади.

ЁҚИМЛИ ДУШМАН

Умрбод ортингдан эргашиб юрадиган ёқимли душман — нафс!

САЛТАНАТ

Салтанат — қуёшга ўхшайди. Жуда яқин борсанг, ёниб кетишинг, жуда узоқ кетсанг, музлаб қолишинг мумкин.

ГҲДАК ИСИ

Аёл гўдак исини биринчи фарзанди туғилганидаёқ ҳис этади. Эркак эса гўдак иси нималигини неварали бўлганидан кейин англайди!... Биз — эркаклар доим кечикиб юрамыз....

ОТАЛАР ВА БОЛАЛАР

У оддий одам эди. Ҳаммолчилик қиларди. Тўрт қиз, уч ўғилни оёққа турғазди. Ўғилларини уйлантирди. Қизларини чиқарди. Ҳаммасини уйли-жойли қилди.

Кўз юмаётганида «Ҳаммаларингдан мингдан-минг розиман», — деди...

Қарашса, кафанлиги йўқ экан...

АНДИША

Ота-боболаримиз шундай деб танбеҳ берадилар: «Учоқбошини ҳеч қачон қўшнингнинг деворига ёпиштириб солма. Таом пишираётганда учоғингдан чиққан тутун қўшнингнинг кўзини ачитса, еган овқатинг ҳаром бўлади!»

...Ўзбекнинг андишасини исботлаш учун яна қандай мисол керак?

НОАҲИЛЛИК

Олтмишинчи йиллар латифаси.

Қадим замонда бир юрт подшосининг ҳазинасидан бебаҳо гавҳар йўқолибди. Бошқа юртлардан келган савдогарлар гумон билан ҳибсга олинибди. Атрофига қилич ялангочлаган соқчилар қўйилибди. Иттифоқо ўша юртга тўрт нафар ўзбек савдогари ҳам бориб қолган экан. Уларни ҳам ҳибсга олибдилар. Аммо тепасига соқчи қўйишмабди. Сабабини сўрашса, «буларга соқчининг кераги йўқ, бири қутулмоқчи бўлса, иккинчиси тутиб беради», дебдилар...

Етмишинчи йиллар латифаси.

Арман радиосига савол берибдилар:

— Париждаги кўрикда уч юлдузлик арман коньяги

олтин медал олди. Беш юлдузлиги нима учун ҳеч нима олмади?

Арман радиоси жавоб берибди:

— Ва-а-ах! Ўзимиз ҳам ҳайронмиз! Иккаласи битта бочкадан қуйилган эди-ку!

Саксонинчи йиллар фожиаси.

Юртимизда «ўзбек иши» деган катагон рўй берди. Минглаб бегуноҳлар қамокқа тиқилди, олис юртларга бадарға қилинди. Ўзбек «қушиб ёзувчи» бўлди. «Порахўр» бўлди. «Боқиманда» бўлди. Азбаройи «қушгани» учун эмас, лоқайдлиги учун. Азбаройи пора олгани учун эмас, бир ёқадан бош чиқаришни билмагани учун. Азбаройи текинхўрлиги учун эмас, ноаҳиллиги учун!

Иккинчи мингинчи йил саволи.

Қачон қовушамиз? Қачон?!

ҲАҚИҚАТ

Шу қадар ширинки, тотиб кўргинг келади. Шу қадар аччиқки, тилингни куйдиради!

ИШОНЧ. ОРЗУ. УМИД. ИЛИНЖ

Ишонч йўқолса, Орзу қолади.

Орзу йўқолса, Умид қолади.

Умид йўқолса... Илинж қолади.

Илинж йўқолса, Ҳеч нима қолмайди...

КАМОЛ ВА ЗАВОЛ

Одам ўз фарзандларининг йил сайин ўсиб, камол сари кетаётганини биладию, ўз ота-онасининг йил сайин чуқиб, завол сари кетаётганини билмайди...

ПУЛ

«Пул — макруҳ нарсa, одамни бузади!»

Камбағал шундай деб, ўзини юпатади ва бора-бора қашшоққа айланади.

Бойвачча шундай деб, ўзгаларни юпатади ва бора-бора бой отага айланади.

ҚАЛДИРҒОЧ

Эътибор берганмисиз: қалдирғочлар фaйзсиз, ноаҳил хонадонга ҳеч қачон ин қурмайди. Гоҳи қалдирғоч одамдан ақллироқмикин, деб ўйлаб қоламан.

АТЛАНТИКА ОКЕАНИ УСТИДА

Тепада бир уммон, пастда бир уммон,

Икки денгиз аро кечар лаҳзалар.

Хаёлга толаман: мен ўзи кимман?

Ожиз ва нотаваон зарра... алҳазар!

ОШКОРАЛИК

Ошкоралик шундай дарахтки, унинг мевасини энг аввал чинқироқ маймунлар ейди.

КАТАЛИЗАТОР

Бошингизга синов тушса кўп нарсани йўқотишингиз мумкин. Лекин ҳар ёмоннинг бир яхшиси бўлганидек, анча нарса ютасиз ҳам. Ким дўсту ким душман, ким содиғу ким мунофиқ — билиб оласиз... Ишонинг: бу — озмунча ютуқ эмас...

ДЕБОЧА

Адолат Ҳақиқатни айтиш ва тинглашдан бошланади...

КУЛГИ ВА ЙИҒИ

Кулишни билмайдиган одам — бахтсиз одам. Йиғлашни билмайдиган одам икки ҳисса бахтсиз!

ҚУШ УЯСИДА КЎРГАНИНИ...

Болалигида қуш уясини бузишга одатланган одам катта бўлганида бировнинг оиласини бемалол буза олади.

ЭВРИЛИШ

Тарих такрорланиб туради, деган гап бор. Инсоният ибтидоий жамоага қайтиши мумкин. Бунинг илк белгилари ҳозирдан кўриняпти: китоб ўқийдиганлар камайиб боряпти.

ҲУШЁР БУЛИНГ

Аёл сизни жуда қаттиқ севса, ҳушёр бўлинг. Оташин муҳаббат — рашкка, рашк — шубҳага, шубҳа — худбинликка, худбинлик — душманликка айланиши мумкин.

СОПОЛ ВА ОЛТИН

Сопол товоғинг синса, дод сол: кесакка айланади. Тилла идишинг синса, парво қилма: баҳоси тушмайди!

ЮК КЎТАРГАН...

«Юк кўтарган одам юзага чиқади», дейдилар... Чиқади. Албатта чиқади! Фақат юк кўтарганни суяб юборадиган Кўл бўлса бас!

ДУО ВА ҚАРҒИШ

Дунёда халқ дуосини олишдан ортиқ савоб йўқ.
Дунёда халқ қарғишига қолишдан ортиқ гуноҳ йўқ.

МАСЛАҲАТ ВА НАСИҲАТ

Кумак тилаб ёки маслаҳат сўраб борганингда ёрдам бериш ёки йўл-йўриқ кўрсатиш ўрнига «отангдан аъло» насиҳат қиладиган дўст — дўст эмас, шунчаки таниш, холос.

ИНСОФ ВА ИЙМОН

Одам ўз манфаатига мос келиш-келмаслигидан қатъий назар эзгу-амалларни бажарса ва қилиш мумкин бўлмаган ишлардан тийилса, инсофли бўлади. Бунинг учун у мукофот олмаслиги мумкин. Аммо иймони тўқис бўлади. Шу боисдан бундай инсонни иймонли дейдилар.

Одам эзгу амаллардан манфаат тополмагани учун улардан воз кечса ва қилиши мумкин бўлмаган ишларни қилса, ноинсоф бўлади. Бунинг учун у жазоланмаслиги мумкин. Аммо иймонга шикаст етади. Шу боисдан бундайларни иймонсиз дейдилар.

Иймонсизлик эса қабоҳатлар учун дарвозани ланг очиб қўйиш билан тенг!

Инсоф — иймон дарвозасининг посбонидир!

ГУМРОҲ БАНДАЛАР

Одамларга ҳайронсан. Ота-онаси тириклигида икки оғиз ширин сўзни текинга айтмайди-да, улар ўлганидан кейин минг-минг пул сарфлаб, ўша сўзларни қабртошга ёздириб қўяди...

МАЙМУНИЯТ

Олимлар ер юзида одамсимон маймунлар камайиб кетяпти, деб бонг урмоқда. Улар ташвишланмаса ҳам бўлади. Ер юзида маймунсимон одамлар купайиб бормоқда...

КУЗГУ

Аёл киши ҳуда-беҳудага ўзини кўзгуга солаверса, ҳушёр бўлинг: бир гап бор...

БАХТЛИ ВА БАХТСИЗ

Бахтли одам худбин бўлади: бахтсизларга ачинмайди. Бахтсиз одам ҳам худбин бўлади: бахтлиларга ғайирлиги келади.

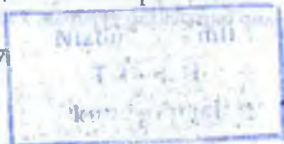
ДАЪВО

Донолик билан нодонлик шу қадар яқинки, одам доноликни қанча куп даъво қилса, шунча нодон бўлади!

«ДАҲО» ЭКАНСИЗ!

«Аёл қавмини ипидан игнасиғача биламан», дейсизми? О-о-о, сиз даҳо экансиз!

Айтингчи, шарқдан секундига беш-етти метр тезликда эсаётган шамол ўн дақиқадан кейин шимолга буриладими, жанубгами? Ярим соатдан кейин изғиринга айланадими, буронгами?..

БЕЛГИ

Мақтанчоқлик қариликнинг биринчи белгисидир.

ХУДОНИНГ ҚУДРАТИ

Тангри шунақанги қудратлики, хоҳласа, гулшаннинг қоқ ўртасида сассиқ алаф ўстиради. Хоҳласа, ботқоқнинг қоқ ўртасида нилуфарни гуллаптиб қўяди...

ЛАЙЛАК

Она ёш эди. Она навжувон эди. Бола ғўр эди, бола ғўдак эди... Кунларнинг бирида она-бола қишлоққа — узоқ қариндошлариникига борадиган бўлишди. Она қаддини ғоз тутиб, тез-тез юриб борар, бола эса аланг-жанланг қилиб атрофдаги манзараларни томоша қилар эди. Қишлоқ гузарида ярмини яшин учуриб кетган баҳайбат чинор бор экан. Бола дарахтни кўриб анграйиб қолди: чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуги узун бир қуш турар эди.

Бола мўъжиза кўргандек таққа тўхтаб қолди.

— Анави нима, ойи? — деди ўша томондан кўз узмай.

— Лайлак, ўғлим, лайлак! — она ўғлининг бошини силаб қўйди. — Юра қол, жоним.

Бола ҳеч қачон бунақа қушни кўрмаган эди. Қуш негадир бир оёқлаб турарди. У яна тўхтаб қолди.

— Нима у, ойи? — деди тагин чинор учига кўз тикиб.

— Лайлак, ўғлим, лайлак.

— Нимага бир оёқда турибди?

Она кулди:

— Бир оёғи чарчагандир-да. Юра қол, жоним.

Оёғи узун куш негандир бўйнини чўзиб, тумшугини осмонга қаратиб силкитар, шунда «тарак-тарак» деган овоз эшитиларди.

Бола тагин тўхтаб қолди.

— Нима ўзи у, ойи?

Унинг кўзларида қувонч бор эди. Ҳайрат бор эди. Она шошиб турарди. Мингта юмуши бор. Ҳали шаҳарга қайтиши керак.

— Лайлак дедим-ку, жиннивой, — деб оҳиста эгилиб, ўғлининг юзидан ўпди. — Сенга салом беряпти-да.

Она ёш эди. Она навжувон эди.

...Орадан ўттиз йил ўтди. Бола йигит бўлди. Она кексайиб қолди. Оёғидан мадор, кўзидан нур кетди.

Кунлардан бирида она-бола иттифоқо яна ўша қишлоққа бориб қолдилар. Йигит қаддини ғоз тутиб тез-тез юриб борар, она эса толиққан оёқларини, оғир-оғир кўтариб босганча ҳарсиллаб келарди. Гузардаги ярмини яшин учуриб кетган чинор ҳали ҳам бор экан. Буни қарангки, чинорнинг тарвақайлаб ўсган шоҳида ҳамон супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуги узун лайлак турарди. Йигит лайлакка бир қараб қўйдию қадамини тезлатди.

Орқада келаётган она нурсизланиб қолган кўзларини чинорга, чинор шохида қорайиб турган уяга тикди. Шохда осилиб турган нарса кўзига галати кўринди.

— Анави нима, ўғлим? — деди тўхтаб.

— Лайлак, ойи, лайлак!

Она яхши эшитмади. Уч-тўрт қадам юриб яна тўхтаб қолди. Саватдек нарса ичида бир нима оқариб кўриняпти. Тавба...

— Нима, ўғлим? — деди кўзларини пирпиратиб.

Ўғил таққа тўхтади. гаши келди. Ўзи шошиб турибди: мингта иши бор! Одам қариганидан кейин эзма бўлиб қоларкан-да!

— Лайлак! — деди жеркиб. — Лайлак деяпман-ку, кармисиз!

Шундай деди-ю, жаҳл билан тез-тез юриб кетди.

Начора, йигит ёш, йигит навқирон. Унинг юмуши кўп. Ҳали шаҳарга қайтиши керак... Унинг гўр, гўдак болалари бор...

ТАРИХ «ХАТОСИ»

Тўққизинчи аср. Муҳаммад ал-Хоразмий алгебра фанига асос солди.

Унинг аср. Абу Наср Форобий Аристотелнинг «Метафизика» асарига энг мукаммал шарҳ ёзиб, «иккинчи устоз» унвонини олди.

Ўн биринчи аср. Абу Райҳон Беруний Ер билан Ой ўр-

тасидаги масофани ўлчади. Ибн Сино медицина Қомуси — «Тиб қонунлари»ни яратди.

Ўн тўртинчи аср. Соҳибқирон Амир Темур Евроосиёнинг ярмини тасарруфга олди. Аҳли илм бошини силаб, ўлмас обидалар яратди.

Ўн бешинчи аср. Улуғбек 1019 юлдузнинг ҳаракат жадвалини тузди. Алишер Навоий ўлмас «Хамса»сини ёзди.

Ўн олтинчи аср. «Бобурнома» оламга тарқалди.

Ўн еттинчи аср. Шоҳжаҳон дунёдаги етти муъжизанинг бири — «Тожмаҳал»ни бунёд этди.

Йигирманчи аср. Ўзбек совет олимлари мисли кўрилмаган «ихтиро» қилдилар: тарих «хато»сини тузатиб, ўтмишда биз ёппасига «саводсиз» бўлганимизни исботлаб бердилар...

УМР

Танишдилар...

Севишдилар...

Турмуш қурдилар...

Фарзанд кўрдилар...

Тўнғичи нимжонроқ эди. Касал бўлиб, кўп куйдирди...

Ўртанчаси ўйинқароқ эди... Қамалиб чиқди...

Кенжаси қиз эди... Эрқароқ ўсди. Турмуши бузилди...

Бир куни эркак кечаси уйғониб кетди. Узоқ уй ўйлаб ётди. Қараса, аёли ҳам уйғоқ экан.

— Онаси,— деди.— Дунёга келиб нима кўрдик ўзи?

— Билмасам, — деди аёли хурсиниб...

...Боботоққа борганимда қуриб қолган иккита дарахт-ни кўргандим. Иккаласи бир-бирига суяни-и-иб турарди...

КУЧСИЗНИКИ — КУЧЛИ

Кучли одамнинг газабидан кўрқманг. Ожизникидан кўрқинг! Кучли тукса, ўз газабини тукади. Ожиз эса газаби билан бирга ўзгалардан кўрган ситамини ҳам қушиб сочади...

ТОВУҚ

Жўжаси чийиллаб, безор қилмаслиги учун тухумини инкубаторга топширди. Энди бошқа Хўроз билан дон олиши-и-иб юрипти...

ОҚ ВА ҚОРА

(Ҳуқуқшунос укамга тилагим)

Қора қоғоз ҳарчанд ювган билан оқ бўлмайди. Оқ қоғозни қора қилиш учун бир чизиқ тортиш кифоя.

Қорани оқлаш эмас, Оқни қораламаслик адолатдир!

АҚЛ ВА ТУЙҒУ

Эркак — ақлга, аёл — туйғуга мойил, дейдилар.

Ақли туйғусига бўйсунган эркак — нодон. Туйғуси ақлига бўйсунган аёл донодир...

ДИЛ ВА ТИЛ

Дили билан тили муттасил бир кучадан юрадиган одамга осон тутманг...

УЯТ

Бандасидан уламаган одамнинг Худодан қўрқишига ишониш қийин.

ЭВОЛЮЦИЯ

Ота-боболаримиз бундан юз минг йил аввал бир-бирини тошболта билан ўлдирган. Биз бир-биримизни ядро қуроли билан қириб ташлаш йўлини ўйлаб топдик.

«Ўсиш» бўлса, шунчалик бўлади-да!

«ГИРГИТТОН БУВИ»НИНГ ЯПОН НЕВАРАСИ

Ҳали мактабга қатнамасдим. Куз палласи томогимга «тепки» келиб, бўйним шишиб кетди. Ойим «иримини қилиш» учун «Гиргиттон буви»никига олиб чиқди.

Дунёда «Гиргиттон буви»дан мулойим, уздан меҳрибон одам бўлмаса керак. Ҳамма билан «бувинг гиргиттон» деб айланиб-ўргилиб куришади... Бувининг ҳовлисига кирсак, этакдаги девор тагида аллақанча ёнғоқ думалаб ётибди. Кечаси шамолда тукилган бўлса керак.

Югуриб бориб, тера бошладим. Бир маҳал айвон томондан «Гиргиттон буви»нинг овози келди:

— Ҳай, ҳай, гиргиттон, тегма, ёнғоққа! — Шундай деб илдам келди-да, қўлимдаги ёнғоқларни олиб, пастак девор оша нарёққа улоқтира бошлади.

Сўнг хазон орасида ётган бошқа ёнғоқарни ҳам энкайиб терганча, девор ортига ташлади. Бувининг бундай «қизганчиқ»лигига ҳайрон бўлиб туриб қолдим. Ниҳоят тўкилган ёнғоқар қолмаганига ишонч ҳосил қилгач, қўлимдан етаклади. «Юрақол, гиргиттон, санга бошқа ёнғоқ бераман!» Шундай деб, пастак бостирмага олиб кирди-да, саватда уйилиб ётган ёнғоқлардан ҳовучлаб олиб, дўппимни тўлдириб берди...

Сўнг тушунтирди:

— Деворнинг нарёғида қўшнининг ҳам ёнғоғи бор. Сен терган ёнғоқ қўшнининг дарахтидан тўкилган бўлиши мумкин. Бировнинг ҳақини ўзидан сурамасдан олса, гуноҳ бўлади, гиргиттон!

Бу гапларни унутиб юборган эдим-ку, орадан куп йиллар ўтиб тагин ёдимга тушди.

Япониядан бир гуруҳ мартабали меҳмонлар ташриф буюришди. Улар орасида Япония парламенти раҳбарларидан бири ҳам бор эди. Шу кишига ҳамроҳ бўлиб Самарқандга бордик. Меҳмон икковимиз ва таржимон бир машинада кетяпмиз. Самарқанд қишлоқ туманида

бораётиб, яшнаб ётган боғ олдидан ўтдик. Йўл чети кета-кетгунча шафтолизор. Зарғалдоқ шафтолилар гарқ пишган. Ҳар бири кичикроқ чойнакдек келади. Меҳмон ниманидир завқланиб гапирди. Таржимон меҳмон жаноблари бу боғ кимники эканини сўраётганларини айтди. Япония, Корея, Хитой сингари мамлакатларда шафтолига айрича ихлос қўйишларини эслаб, ҳайдовчидан машинани тўхтатишни сўрадим. Йўл четидаги ариқчадан ҳатлаб ўтиб, қўлимга сиққанча шафтоли узиб олдим. Бунни қарангки, нарироқда темир қувурдан сув оқиб турган экан. Шафтолиларни чайиб, олиб келдим. Меҳмонга узатдим. Меҳмон одоб билан жилмайди, аммо қатъиян бош чайқади. Ўз тилида ҳаяжонланиб, бир нима деди.

— «Мумкинмас» деяптилар, — деди тилмоч таржима қилиб.

— Ташвишланманг, жаноб, — дедим тушунтириб. — Бояги сув ифлос эмас, водопровод кранининг суви. Бу туман тўлиқ водопроводлашган. Бемалол еяверинг, мана, ўзим бошлаб бера қолай.

Меҳмон тагин бош чайқади. Таржимонга бир нималарни куйманиб тушунтирди.

— Мумкин эмас! — деди таржимон меҳмоннинг гапини сўзма-сўз ағдариб. — Жаноб шафтолининг эгасига ҳақ тўламадилар. Шунча мевани сўроқсиз олиб чиқдилар. Мумкинмас.

Биз ўтиб бораётган жой менга бегона эмаслигини, бу ерга кўп келганимни, туманнинг ҳокими — мэри яқин та-нишим эканини айтдим.

Барибир, гапларим ишончсиз чиқаётганга ўхшаётганини ўзим ҳам сезиб турардим...

...Кўз ўнгимда икки букланганча ёнғоқ териб, пастак девордан қўшининикига улоқтираётган «Гиргиттон буви» пайдо бўлиб қолгандек эди...

...Шунда дунёдаги бари инсоннинг ҳаммасини Худо яратганига, улар орасида феъл-атвори, инсоф-виждони бир-бирига жуда ўхшашлари оз эмаслигига яна бир карра иймон келтирдим...

ТАСКИН

Ҳамкасблари юз ўгирган одам таскин топиши мумкин.

Дўстлари юз ўгирган одам таскин топиши мумкин.

Умр йўлдоши юз ўгирган одам таскин топиши мумкин.

Фарзандлари юз ўгирган одам... Билмадимов...

ФАРИШТАЛАР

Хонадонингизда кекса одам борми? Бахтли экансиз! Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, шуларни зиёрат қилинг: ҳаёт абадий эмаслигини ўйлаб, таскин топасиз.

Хонадонингизда гўдак борми? Сиз ҳам бахтли экансиз... Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, гўдакни

бағрингизга босинг: ҳаёт абадий эканини уйлаб, таскин топасиз...

ЭНГ ОЛИЙ ТУЙҒУ

Энг тоза туйғу нима?

Биринчи маошингизни келтириб бериб, отангизнинг дуосини олганингизми?

Биринчи марта совға кутариб келганингизда онангизнинг кўзида қалқиган ёшми?

Биринчи бусами?

Туй кечасидаги ҳаяжонларми?

Ногаҳон кўз юмган онангизнинг қабрини силаб йиғлаганингизми?

Тўнғич фарзандингизни илк бор мактабга етаклаб борганингизми?

Ҳаммаси... ҳаммаси покиза туйғулар... Аммо...

Бола эмизиб утирган аёлга зимдан разм солинг... Гудига куксини тутиб, термулиб утирган онанинг кўзларига синчикла-а-а-б тикилинг...

Энг олий туйғу нималигини шунда кўрасиз!

ТАРНОВ

Эрта баҳор эди. Ҳордиқ куни эди. Кеч турдим. Ҳовлига тушсам, ҳавонинг авзойи бузуқ. Ювиниб чиқиб қарасам, тунука том пешидаги тарнов бир томонга қийшайиб

ётибди. Қишда ёққан қор залворидан қийшайиб қолган шекилли... Қаттиқроқ шамол бўлса, тушиб кетадиган...

Йулакда ётган нарвонни кўтариб келиб томга тирагунча тинкам қуриди, зах тортиб, зилдек бўп кетибди.

Нарвон зинасига оёқ қўйишим билан айвондан онам тушиб келди.

— Нима қилмоқчисан? — деди кўзимга термулиб.

— Ҳозир, — дедим бепарво қўл силтаб. — Тарнов қийшайиб қопти.

— Шошма, болам, аввал чойингни ичиб ол...

— Ҳозир тушаман.

Шундай дедиму нарвонга тирмашдим. Томга чиқишим билан пастдан онамнинг хавотирли хитоби эшитилди:

— Эҳтиёт бўл, том лабига борма!

— Уйга кирсангиз-чи! — дедим огриниб.

Тунука томни тарақ-туруқ босиб, қийшайган тарнов олдига келдим. Увалло уринаман, тарнов лаънати унган-са қани! Занглаб кетганми, бўёғи ёпишиб қолганми...

Аксига олиб, ёмғир шивалай бошлади. Аввалига томчилаб турди-да, кейин шиддат билан ёғиб кетди. Том лабида ўтирганча, тарновни қўшқўллаб суришга уриндим. Қилат этмайди!

Пастдан яна онамнинг овози келди:

— Менга қара, болам.

Нарвон олдига қайтиб келдим.

— Нима дейсиз?

— Жон болам, мана буни кийиб олгин...

Қарасам, онам бир қули билан нарвонни чангаллаганча, иккинчи қулида тун ушлаб турибди. Юпқа рўмоли, нимчаси хўл бўлиб кетган...

Хунобим ошди.

— Ҳозир тушаман, дедим-ку! Мен ёш боламанми?

— Шамоллаб қоласан!

— Оббо! Сиз уйга кираверинг! Ҳозир тушаман.

Шундай деб, тагин тарнов олдига қайтдим. Жаҳл билан тарновни муштлай бошладим.

Бир маҳал пастдан яна овоз келди:

— Ада! Адажон!

— Ҳа! — дедим баттар хуноб бўлиб.

— Варрагим йиртилди!

Қарасам, етти яшар ўғлим ҳовли ўртасида турибди. Оёғи остида йиртилиб қамишлари қовургадек туртиб чиққан варрак лойга қоришиб ётибди. Ўзи кўйлакчан. Бошьяланг. Ёмғир остида дийдираб турибди.

— Уйга кир, Фарруҳ! — дедим бақириб. — Уйга кир, шамоллаб қоласан!

Қулоқ солса қани! Гоҳ варрагига, гоҳ менга қарайди. Қапалагим учиб кетди! Томда сирғалиб-сирғалиб, нарвон томон югурдим.

Уч-тўрт пиллапоя тушиб қарасам, онам ҳамон нарвон оёғини чангаллаб турибди. Рўмоли жиққа хўл бўлиб, сочларига ёпишиб қолган... Бир қули нарвон оёғида. Бир қулида тун...

ИНСОН

Инсон шу қадар буюкки, унинг фазилатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисига эмаклаб чиқиш заҳмати билан тенг.

Инсон шу қадар тубанки, унинг иллатларини ўлчаш — дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисидан эмаклаб тушиш заҳмати билан тенг.

«ОТЧОПАР» ДА

«Отчопар» бозорида қадрдон дўстимни учратиб қолдим. Математик... Олим... Сигарет сотиб ўтирган экан... Мени кўриб кўзини яширди. Мен ҳам бурилиб кетдим... Иккаламиз бир-биримиздан нега уялганимизни билмайман.

Негадир... йиғлагим келди...

ОЛИЙ ҲАКАМ

Бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам ҳеч кимга бўйсунмайдиган, оқни—оққа, қорани — қорага бехато ажратадиган Олий ҳакам бор. Бу — Тангрининг ҳукми!

АНТИҚА КИТОБ

Ўқиб кўрдилар.

Ёқмади.

Қайта ёздилар.
Асл ҳолига қайтди.
Ўчириб ташладилар.
Тагин аслига қайтди.
Оловга отдилар.
Ёнмади...
Бу Китоб — Тарих эди!

АҚЛ ТИШИ

Ақл кириши учун ақл тиши чиқишини кутиб ўтириш шарт эмас.

МЕҲР ВА МАҚР

Аёл меҳри — асалдек тотли. Аёл макри — захардек ҳавфли.

ХАТАР

Қўшни қишлоқда туғилган донишманддан кўра ўз қишлоғимдан чиққан телба афзал дейдиганлар жамият илдизига тушган қуртдир!

МУСТАМЛАКАЧИЛАР ОРЗУСИ

Икки қўчқор сузишса, бўрининг насибаси бутун бўлади...

СУКУТ — ОЛТИН

Олимларнинг кузатишича, эр-хотин қанча кам гаплашса, оила шунча мустаҳкам бўларкан.

ОХИРИ ҚАНДАЙ БУЛАРКИН?

Қачондан бери бир нарсани ўйлаб ўйимга етолмайман. Бу дунёда ҳамма нарса сотилади ва сотиб олинади, деган ақида билан яшайдиганлар Охиратни ҳаёлига келтирармикин? Ў у дунёга борганда ҳам шайтон билан тил бириктириб, дузаҳга чап бераману, жаннатнинг энг гуллаган жойини сотиб оламан, деб ишонармикин? Шуларга ўзинг инсоф бер, Яратган Эгам!

РОСТ ВА ЁЛҒОН

Ҳақиқатдан қўрққан одам ёлғоннинг панасига беркинади.

ХОМ СУТ ЭМГАН

Одам учта нарсанинг қадрини доим кечикиб билади. Ёшлик. Соғлиқ. Тинчлик.

ГУНОҲИ АЗИМ

Дўстни ҳўрлаш — гуноҳ. Умр йўлдошини ҳўрлаш — юз ҳисса гуноҳ. Ота-онани ҳўрлаш — минг ҳисса гуноҳ. Гўдакни ҳўрлаш — чексиз гуноҳ...

ҚИСМАТ

Инсон ҳаёти шатранж тахтасидаги пиёданинг юришига ўхшайди... Гоҳ оқ катакдан ўтади, гоҳ қора катакдан... Фарқи шуки, бировнинг қисматида оқ катаклар кўпроқ бўлади, бировникида — қора катаклар...

ОФТОБ

Яхшиямки Худо офтобни бағрикенг қилиб яратган. Бўлмаса ер юзидаги одамларнинг иллатларини ҳар куни кўравериб, аллақачон сўниб қолган бўлармиди...

ОРОЛ ВА ҚИТЪА

Инсоният орол эмас, қитъа бўлиб яшашни ўрганса, кўп балоларнинг олди олинган бўларди.

БАҲО

Одам боласи электр сими эмаски, бирини мусбат, бирини манфий десанг...

СОДДА ФАЛСАФА

Мункиллаб қолган аммам бўларди. Художўй кампир эди. Болалигимда олдига ўтказиб қўйиб, бир гапни кўп айтарди.

— У қулоқ, бу қулогинг билан эшитиб ол, болам.

Одамнинг у елкасида ҳам, бу елкасида ҳам биттадан фаришта ўтиради. Унг елкангдаги фаришта умр бўйи қилган савоб ишларингни, чап елкангдагиси гуноҳларингни ҳисоблаб боради. У дунёга борганинга ҳисоб-китоб қилиб кўришади. Савобинг ортиқ бўлса, жаннатга, гуноҳинг ортиқ бўлса, дўзахга тушасан...

Саводсиз кампирнинг содда фалсафасида қанчалик чуқур маъно борлигини энди тушуняпман.

МУЪТАБАР ЗОТ

Аёл кишига аввало Она деб қарасак, ҳаммаси жой-жойига тушади.

ТОШ ВА ҚУМ

Тошни майдалаб, қумга айлантириш учун бир дақиқа кифоя. Аммо қумнинг тошга айланиши учун минг йил камлик қилади. Дўстлик ҳам шунга ўхшайди.

БОШ АЙБДОР

Турмуш синовларига биз — катталар дош беролмасак, болада нима гуноҳ? Нега бизнинг айбимиз учун гўдаклар етим қолиб, азият чекиши керак?

ДОНИШМАНД

Нар лочин емиш топиб келаркан. Мода лочин ўлжани полапонларига бўлишиб бераркан. Бирон фалокат бўлиб,

мода лочин ўлиб қолса, нар лочин ҳар қанча емиш топиб келтирмасин, барибир, полапонлар очидан нобуд бўлар экан. Негаки, нар лочин ўлжани болаларига бурдалаб беришни эплалмас экан...

Табиат нақадар бешафқат, табиат нақадар доно!

МАҚТОВ

Бегона аёлни ўзининг олдида мақтанг.

Ўз аёлингизни ўзи йўғида мақтанг...

ДУО ҚИЛИШНИ БИЛАДИГАН ОДАМ

Маҳалламизда мункиллаб қолган чол бўларди. Кўклам палласи чойхонанинг кучала чиқарган тол тагидаги сўри-сида махси-калишли оёғини чўзиб, чой ичиб ўтирар, биз — мактаб болалари ўқишдан қайтаётиб салом берсак, қироат билан алик олар эди:

— Во алайкум ассало-о-ом! Мулло бўлинг. Умрингиздан барака топинг! Сизнинг юз ёшга чиққанингизни кўриб ўзим қувониб юрай, бўтам!

ТУЛА ВА ЧАЛА

Ярим ҳақиқат чин билан ёлғоннинг ўртасида туради, деган одам янглишади. Ярим ҳақиқат ҳамиша чиндан кўра ёлғонга яқинроқ туради.

УМР КИТОБИ

Одамзод ҳаётининг ўзи нима? Инсон бу фоний дунёга нега келадию, нега кетади, деган саволни ўйлаб кўрмаган киши кам бўлса керак. Чиндан ҳам инсон ҳаётининг ўзи нима?

Чамамда, «Номаи-аъмол», «Умр китоби» деган гаплар бежиз айтилмаган. Ҳар банданинг умри бир китобга ўхшайди. Умр китобининг дебочаси одам ҳали туғилмасиданоқ Аллоҳнинг ўзи томонидан битиб қўйилади. Дебочанинг номи «Пешанага битгани» ёки «Тақдири азал» деб аталса ажаб эмас.

Инсон оқ-қорани таниб, онгли ҳаёт кечира бошагач, ўзининг «Умр китоби»ни ўзи ёзишга киришади. Ҳар куни, ҳар лаҳзада... Синов даври деб аталмиш бу паллада бандаси қилган жамики яхшию ёмон амаллар ёзилиб бораверади. Умр поёнига етган куни китоб ҳам ёпилади.

Сунг барчаси ҳисоб-китоб қилинади-да, Хотимани тагин Яратганнинг ўзи битади. Савоб кўп бўлса — бир тараф, гуноҳ кўп бўлса...

Умр китобига эзгу саҳифаларни кўпроқ ёзиш ҳар бандага насиб этсин...

НИЯТИНГ — ЙЎЛДОШИНГ

Ривоят қилишларича Исо алайҳиссалом майитни тирилтиргач, ихлосмандлари қатори ҳасадгўй рақиблари

ҳам кўпайиб кетади. Шундайлардан бири «Майитни тириштирадиган дуони менга ҳам ўргатасан», деб туриб олибди. Исо масиҳ бу кимсанинг нияти нопоклигини билгани учун рад этибди. Бояги одам ялиниб-ёлворибди, минг тавалло қипти, охири пайгамбарни фирибгарликда айблабди... Исо масиҳ: «Ке, шу ҳам ноумид бўлмай қўяқолсин», деб дуони ўргатибди.

Бояги одам йўлда кетаётиб, Исо мени барибир алдади, ўргатган дуоСИ ёлғон, деб ўйлабди. Қараса, ерда бир бўлак суяк ётганмиш. Дуо кучини синаш учун ўқиган экан, суяк бир зумда баҳайбат шерга айанибди-да, уни парчалаб ташлабди...

Яхшиликдан ёмонлик излашнинг жазоси шу бўлса керак...

ЮКНИНГ ОҒИРИ

Рўзгор тебратиш кўпроқ аёллар зиммасига тушиб, эркаклар уйга кириб қолаяпти, деган гаплар юради. «Танаси бошқа дард билмас», дейдилар. Бунинг ҳам сабаблари бордир. Шунақа-ку... Одам Ато замонидан қолган одат бор. Эркак ўлимга тик бориб, шер чангалидаги кийикни овлаб келадими, дарахтнинг қир учига нарвонсиз чиқиб, мева узиб тушадими, тўмтоқ ёғоч биан ер тирмалаб дон сепадими, нима қилса ҳам топиб-тутиб келиб, рўзгор тебратган. Хотин эса оила чирогини ёқиб, ўчогини учирмай утирган... Ҳар қандай вазиятда ҳам юкнинг оғирини эркак кутарган!

Ҳозирги эркаклар шунчалик нотаваон бўлиб қолмагандир, ахир...

СУҚРОТ САВОЛИ

Улуғ олим Суқрот кўчада кетаётса, бир номард орқасидан келиб, курагига пичоқ урибди. Суқрот хотиржам бурилиб қараб, сўрабди:

— Мен сенга қачон яхшилик қилувдим, биродар?

Буюк файласуф саволида қанчалар изтироб борлигини хиёнатга йўлиққан одам билади!

ЎЗ УЙИНГ

Кўчада тинчи йўқнинг азоби — бир кун.

Уйида тинчи йўқнинг азоби — бир умр.

ОЛДИНГДАН ОҚҚАН СУВ

«Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», дейдилар.

Чиндан ҳам шундай. Олдимиздан оққан сувни увол қилсак — чидайди. Қўлимизни ювсак — чидайди. Бетимизни чайсак — чидайди. Борингки, оёғимизни ювсак ҳам — чидайди... Аммо... Олдимиздан оққан сувга тупурсак, чўп тиқиб лойқалатсак, бошидан магзава агдарсак... Олдимиздан оққан сувнинг гуноҳи нима ўзи?!

ИФТИХОР

Бир гал анча олис сафарга чиқишга тугри келди. Аввал Германияга учдик. Ундан Америкага. Сунг Швейцарияга. Кейин Англияга.

Ниҳоят Лондондан Тошкентга учадиган бўлдик. Ҳаво кемасига чиқишимиз билан осойишта ва ёқимли овоз янгради: «Ассалому алайкум, хонимлар ва жаноблар! Сизларни «Ўзбекистон ҳаво йуллари» миллий авиакомпанияси номидан муборакбод этамиз!» Ростини айтсам, кўзимдан ёш чиқиб кетди. Бу сўзлар менинг тилимда, она тилимда жаранглади! Ватанимдан минглаб чақирим нарида, тагин юзлаб хорижий йўловчилар утирган кемада!..

Ақалли мана шу ҳолатнинг ўзи учун Истиқлолга минг бора таъзим қилишга тайёрман!

МУНОФИҚ

Онасини беҳурмат қилган одам қўшни кампирни яхши кураман деса, ишонмайман. Ўз халқининг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қилмаган одам бошқа халқларнинг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қилмаман, деса ишонмайман.

«ЎЗБЕК ИШИ»

Осмон баравар режани бердилар.

— Бажарасан! — дедилар.

— Бажаролмайман, — деди.

— Бажарасан!! — дедилар.
— Бажармайман!! — деди.
— Қамаласан!!! — дедилар.
Бажарди... Бола-чақаси кўп эди...
Орден бердилар... Режани ошириб бажаргани учун...
Кейин... қамадилар... Кўшиб ёзгани учун... Бола-чақаси кўп эди...

ОНА ТИЛИ

Қанча кўп тилни билсангиз, шунча яхши. Бироқ одам она тилида тафаккур қилади, она тилида туш кўради, она тилида йиғлайди... Ўлими олдидан онасини она тилида йўқлайди...

ЎЖАР

Ҳақиқатни майиб қилиш мумкин, аммо ўлдириб бўлмайди!

БЕКОРЧИЛИК

Иш кўплигию, вақт йўқлигидан нолиманг. Вақт кўплигию, иш йўқлигидан кўрқинг. Одамни абгор қиладиган нарса — бекорчилик.

АФСОНА

Қадимий туркий афсона бор. Эмишки, Оллоҳ Арши аълодан Ерга тушибди. Қараса, кимсасиз оролда бир тола

тук ётган эмиш. «Майли, — дебди карами кенг Худо. — Шунга ҳам жон ато эта қолай». Ўша заҳоти тук Одам қиё-фасига кирибди. Одам бундай қараса, Оллоҳнинг қудрати беқиёс эмиш: хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа бежонга жон ато этади. Одам уйлаб қопти. Нега Худо хоҳлаган ишини қилишга қодир у мен қилолмайман? Нима кам ундан?!

...Шундай қилиб, Одамнинг кўнглида ҳасад деган қора ният пайдо бўлибди.

Оллоҳнинг қаҳри келиб, фармон қилибди:

«Одамзот менгаки ҳасад қилдими, бир-бирига омонлик бермайди. Ҳасадгўй дўзахга кунда бўлсин!»

Ўша-ўша дўзах лангиллаб ёнармиш.

ИНОҚЛИК

Телевизорда кино кўрсатди. Ўттиз еттинчи йил қа-тағони ҳақида. Қора плаш кийганлар бир бечорани икки қўлигидан олиб, кўча бошида турган қора машина то-монга судраб кетяпти. Эшик олдида унинг аёли эмизик-ли боласини бағрига босиб, унсиз йиглаяпти. Беш-олти ёшлардаги болакай «дада, дадажон», деганча отасининг кетидан чопиб боряпти. Кўчанинг у юзида одамлар ту-рибди. Бирининг кўзида қўрқув, бириникида ўқинч, яна бири лоқайд қараб турибди. Бирови эса лабини истеҳзоли буриб, худбинона илжаяди. («Халқ душмани»ни «теги-шли жой»га чаққан «сиёсий ҳушёр» кимса...)

Орадан анча ўтиб, телевизорда яна бир кино кўриб қолдим. Тўғрироғи, кино эмас, «Ҳайвонот олами» курсатуви. Йўлбарс дарахтнинг пастак шоҳида банан еб ўтирган маймун боласига ташланиб қолди. Маймунча жон аччиғида чийиллади. Шунда ғалати ҳолат рўй берди. Пастибаланд дарахтлардан ўнлаб маймунлар шиддат билан тушиб, йўлбарсга ташланишди. Қудратли йўлбарс уларнинг бир-иккитасини мажақлаб ташлади. Аммо маймунлар бор овозда шовқин кўтариб, мўр-малахдек ёприлди. Бири тишлади, бири юмдалади. Забардаст бир маймун эса йўгон харини олиб, йўлбарснинг бошига чунонам туширдик, йўлбарс думини қисганча қочиб қолди...

...Маймунларга ҳавасим келди...

ЎРТАДАГИ ОДАМ

Ўртадаги одамга ҳавас қилманг. Ҳам болгадан зарба ейди, ҳам сандондан.

ТЕСКАРИ ҲАҚИҚАТ

Одам қанча кўп қизиқса, шунча кўп ўқийди. Қанча кўп ўқиса, шунча кўп билади. Қанча кўп билса, яшаши шунча қийин бўлади.

ТУҒИЛМАСДАН ТО...

Уйингизга меҳмон келди. Зиёфат қияпсиз. Ҳовлингизнинг бир четида кабобо пишяпти... Аёлингиз секин келиб,

қулогингизга шипшийди. «Дадаси, кабоб тарқатишдан аввал икки сихини ажратиб қўйинг: қўшнининг келини бошқоронги...» дейди.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон боласи тугилмасиданоқ меҳрга муҳтож бўлади, бир-бирларингиздан меҳрни аяманг, дегани бўлади.

Арзимаган баҳона билан икки киши гижиллашиб қолди. Униси ҳам ўзича ҳақ, буниси ҳам. Индамай турсангиз жанжал катталашиб кетадиган. Шунда эсли бир одам ўртага тушиб, айтади: «Ҳай-ҳай-ҳай, тобуткашсизлар-а, ба-рака топкурлар, бир гапдан қолинглар», дейди. Ёниб турган олов ўша заҳоти ўчади.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон ҳаётдан кўз юмганидан кейин ҳам меҳрга муҳтож бўлади, бир-бирларингдан меҳрни аяманглар, дегани бўлади.

Бунинг оти ўзбек удуми, ўзбек менталитети, дейилади!

ҲАР КИМ ЎЗ АРАВАСИНИ ТОРТСА...

Ҳар ким ўз юмушини бажарса, олам — гулистон. Сартарошни сувоқчи қилиб қўйсангиз, деворга совун кўпиги суртади. Этикдўзни сартарош қилсангиз, одамнинг бошига мих қоқади...

САВОБ ВА ГУНОҲ

Одамзотнинг табиати қизиқ: ўзининг тариқдек савоби — тарвуздек, тарвуздек гуноҳи — тариқдек туюлади...

АЛДОВ

Биз ҳаммамиз — ёлгончилармиз. Айтинг, қайси бирингиз ақалли бирон марта гўдакка ёлгон гапирмаганман, дея оласиз? Гўдакни алдаш эса энг катта ёлгондир!

ДАСТХАТ

Ҳаётимда куп дастхат ёзишга тўғри келган. Китоблар, альбомлар, суратлар... Фақат бир гал дастхат ёзиш мушкул иш эканини билганман.

Олис вилоятга борганимизда етимхонага таклиф қилишди. Дастурхон тукин эди. Ширинликлар... Болаларнинг ўзи пиширган кулчалар... Томогим хиппа бўғилиб, сув ҳам ўтмай қолди. Кейин концерт қўйишди. Болалар хушчақчақ қўшиқ айтаяптию, йиғлаётганга ўхшайди. Қизалоқлар шўх-шўх рақсга тушаяптию, кўзларида мунг бор, ғусса бор... Бир қизалоқнинг оёғидаги туфличалари икки хил.

Учрашув охирида етимхона журналига дастхат ёзишни илтимос қилишди. Узоқ ўйланиб қолдим. Сўнг ёздим: «Шу даргоҳдаги болаларнинг ота-онаси ўлган бўлса, Худо раҳмат қилсин. Тирик бўлса, юзи қаро бўлсин, қаро бўлсин, қаро бўлсин!»

МЕҲР

Қуёш булоқ сувиға ҳам, мағзаваға ҳам барабар нур со-
чаверади.

Ер чучмумани ҳам, чақиртиканакни ҳам барабар ўсти-
раверади.

...Ота-онаға боланинг яхши-ёмони йўқ...

КОМПЬЮТЕР

Олимлар компьютерни инсон миясидан андоза олиб
яратган. Уйлайди. Ҳисоб-китоб қилади. Муаммони еча-
ди. Хулоса чиқаради. Эслаб қолади... Фақат компьютер-
нинг инсондан битта устунлиги бор: кераксиз ахборотни
хоҳлаган пайтда хотирасидан ўчириб ташлаши мумкин...
Одам эса ёмон хотираларни миясидан ўчириб ташлолмай
азият чекади...

ЙЎҚЧИЛИК ВА ТЎҚЧИЛИК

Бир нарсани ҳеч тушунмайман: китоб ўқийдиганлар-
да пул йўқ. Пули куплар китоб ўқимайди...

МАНГУ ҲАҚИҚАТ

Она — битта! Ватан — ягона!

ТОНГ ВА ШОМ

Болаликда қуёш секин чиқаётгандек бўлаверади.

Кексаликда қуёш тез ботаётгандек бўлаверади...

АСЛ АЙНИМАС

Ит тумшугини суққани билан дарё харом бўлиб қолмайди.

Номард тош отгани билан тоғ қулаб тушмайди...

КУЧ ВА АДОЛАТ

Адолат Кучга бўйсунган юрт — вайрон юрт.

Куч Адолатга бўйсунган юрт — бўстон юрт.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

Ўз фурсатида қилинмаган яхшилик — ёмонликка йўл очиши мумкин.

СЕВГИ

Аввалига бир-бирларини танимас эдилар.

Уларни Севги деган гаройиб куч топиштирди.

Улар ана шу куч сеҳрига мафтун бўлиб қолдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Унга Ҳижрон деган аланга эргашиб келди. Улар ана шу аланга оташида баравар куя бошладилар.

Ниҳоят, Ҳижрон алангаси сунди-ю, Севги Висол деган энтиктирувчи туйғуни етаклаб келди. Энди улар бахтиёр эдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Энди у Си-

нов деган тўсиқни етаклаб келди. Агар улар Севгининг қўлидан маҳкам тутишганида бу тўсиқдан ўтишлари мушкул эмасди. Аммо ундай бўлмади. Улар Синов олдида чекиндилар.

Ўртада Шубҳа, Рашк деган шарпалар ўрмалаб қолди. Шунда улар ўзларини топиштирган Севгига илк бор таъна тоши отдилар.

Севги шунда ҳам уларни кечирди. Сабот, Меҳр деган кучларга ошно қилишга уринди. Аммо улар Саботни ҳам, Меҳрни ҳам унутдилар. Ўзларини топиштирган Севги деган «ёвуз куч»га лаънат айтдилар!

Шунда... Уларнинг қисматига Хиёнат кириб келди! Улар Севгини айблай-айблай, охири... ажрашдилар...

Қисмат чорраҳасида эса учта бегуноҳ гўдак чирқиллаб қолди. Беш яшар ўғил, уч яшар қизалоқ ва... етим қолган Севги...

ОЛИЙ ЖАЗО

Африка қабилаларидан бирида жиноят қилган одамни сазойи қилиш, қамаб қўйиш, қатл этиш деган гаплар йўқ экан. Танҳо ўзини қабиладан ҳайдаб юборишаркан, холос...

Аслида одам учун ёлғизлик энг олий жазодир!

ТУШ

Бошимга ташвиш тушса, бир нарсадан қаттиқ сиқилсам, онам тушимга киради. Кувончли дамларда эса,

хоҳласам ҳам на онамни, на отамни тушимда кўроламан...
Қизиқ...

ҲАЛОЛ ВА ҲАРОМ

Баъзилар «ҳалол ва ҳаром» деганда «еб-ичиш мумкин бўлган ва еб-ичиш мумкин бўлмаган» нарсани англайдилар... Юзаки тушунча! Аслида бу — «қилиш мумкин бўлган ва қилиш мумкин бўлмаган» амаллар дегани ҳамдир...

Биласиз: нон энг табаррук неъмат. Бироқ нопок йўл билан топилган нон ҳам ҳаром! «Нонингни ҳалоллаб е», деган гап бежиз айтилмаган.

ҲАҚИҚАТ СИНМАЙДИ...МИ?

Утган асрнинг саксонинчи йилларида «қайта қуриш», «ошкоралик» деган шиорлар удул бўлди. Биров ундоқ деди, биров бундоқ. Биров адолат ҳақида гапирди, биров минбарга чиқиб, шовқин солди...

Шундай кунлардан бирида ашаддий жинояти учун ўн беш йилга қамаган Турсунбой деган маҳбусдан хат келди. Ўнда қилиб айтганда, хатнинг мазмуни шу эди. Турсунбой қўшнисининг вояга етмаган қизини зўрлагани учун «строгий режимли» қамоққа ҳукм этилган. Чўкаётган одам хасга ёпишади. Аввал қилғилиқни қилиб қўяди-да, чуви чиққанидан кейин «қўй оғзидан чўп олмаган фаришта»га айланади.

Шунақа-ку, хат шу қадар чуқур мантиқ билан ёзилган эдики, «ошкоралик» неъматидан фойдаланиб, ўша махбус билан учрашдим.

Турма бошлиғи «артист»ни келтиришни буюрди. Турсунбой хатида йигирма ёшга чиққанини ёзган эди. Рупарамда эса камида қирқни қоралаб қолган, чакка сочларига оқ оралаган, кўзларида бирор маъно йўқ, лаблари пурсилдоқ кимса ўтирарди.

Гапни нимадан бошлашни билмасдим. Охир-оқибат энг ўринсиз саволни бердим:

— Сизни нега «артист» дейишади?

Унинг ҳеч нимани ифодаламайдиган юзида бир сония, атиги бир сония истехзоли табассум пайдо бўлди.

— Терговда ҳам, судда ҳам ялиниб-ёлвордим, бақирдим, «Тепамда Худо турибди, гуноҳим йўқ», деб дод солдим. Улар «артистлик қилма», дейишди... — Шундай деди-да, тагин ифодасиз ҳайкалга айланди...

Унинг айтишича, воқеа шундай бўлган. Ён қушнисининг ақли ноқисроқ ун олти яшар қизини бир номард зўрлаб қўяди. Эртасига Турсунбойнинг собиқ синфдоши, институтда ўқиётган, ёзги таътилга келган Фарҳод боғдаги чойхонада улфатлар билан ош еб ўтириб, кеча канал бўйида биттаси билан «мазза қилгани»ни айтиб мақтанади. Бу гапни даврадаги бошқа йигитлар ҳам эшитади. Уч кундан кейин милиция Турсунбойни ҳибсга олади. Юзлаштириш пайтида телбанамо қизалоқ «Мени қоронғида

канал бўйига олиб борган шу эди, шекилли», дейди. Вояга етмаган, бунинг устига руҳий касал қизни зўрлагани учун ўн беш йил берадилар. Судга гувоҳ сифатида чақирилган Фарҳод ўша оқшом Турсунбой қизалоқни канал томонга етаклаб кетаётганини кўрганини айтади...

Фарҳоднинг отаси туманнинг «каттаси» — «райком бува» экан. Тоғаси прокуратурада ишларкан. Турсунбойнинг отаси эса оддий тракторчи бўлган...

Тракторчининг адолат излаб, елиб-югуришлари шу билан тугайдики, кеч кузнинг туманли кечасида трактор йўлдан чиқиб, зовурга тушиб кетади. Тракторчининг оёғи синади. Икки прицепдаги пахта лойга қоришиб, сифати бузилади. «Социалистик мулк»ни қасддан лойга ботиргани учун уни уч йилга ҳукм қиладилар. Шунда «райком бува» ўртага тушиб, «оталик» қилади: қамоқни шартан жазо билан алмаштиришга эришади...

— Менга барибир, — деди Турсунбой ўта осойишта оҳангда. — Агар ҳозир терговчи келиб, «ўнта қизни зўрлагансан, бешта одамни ўлдиргансан», деса, индамай қўл қўйиб бераман.

— Наҳотки сизга ҳаммаси барибир бўлса, наҳот бирор ниятингиз бўлмаса? — деган эдим, узоқ ўйланиб қолди. Сўнг жавоб қилди:

— Ниятим бор. Худодан тилагим шуки, Фарҳод менинг «айбимни бўйнимга қўйган» терговчининг қизини зўрласин. Терговчи «райком бува»нинг неварасини бу-

зиб куйсин. Аммо улар қамалмасин, аввалгидек апоқ-чапоқ бўлиб юраверсин! Бошқа гапим йўқ!

Турсунбой масаласида отаси билан гаплашдим. Изиллаб йиглайди! «Олти қиз ичида биттагина ўғил эди, Худодан тилаб-тилаб олганим учун Турсун деб исм қўйгандим, менинг болам унақа номард эмасди», дейди.

Олий судга мурожаат қилдим. «Строгий режим»-га кесилганлар масаласини фақат Москва ҳал қиларкан... Москвага хат ёзишдан маъно йўқ эди. Бу пайтда марказнинг аллақандай «майда-чуйда» ишлар билан ўралашишга вақти йўқ, улар «тарихда қоладиган» «ўзбек иши» бўйича минглаб одамларнинг «айбини бўйнига қўйиш»-дек муҳим юмуш билан овора эди...

Орадан икки йича ўтиб, Турсунбойнинг отасидан хат келди. Ўғли қамоқда ўзини осиб қўйибди. «Боламни ўзимизнинг хилхонамизга қўяйлик», деб ялиниб борса, майитни беришмабди. Тартиб шунақа экан...

Орадан уч йил ўтиб-ўтмай Истиқол рўй берди. «Ўзбек иши» бўйича «жонажон совет ватанининг» бепоен саҳроларию, гадой топмас ўрмонларига бадарга қилинган бегуноҳларнинг ҳаммаси шахсан Президентнинг қатъий талаби билан ўз юртига қайтарилди.

ЁМОНЛАРНИ АСРАНГ

Ёмонларни эҳтиёт қилинг! Ёмон йўқ бўлса, яхшининг қадри билинмай қолади!

канал бўйига олиб борган шу эди, шекилли», дейди. Вояга етмаган, бунинг устига рухий касал қизни зўрлагани учун ун беш йил берадилар. Судга гувоҳ сифатида чақирилган Фарҳод ўша оқшом Турсунбой қизалоқни канал томонга етаклаб кетаётганини кўрганини айтади...

Фарҳоднинг отаси туманнинг «каттаси» — «райком бува» экан. Тоғаси прокуратурада ишларкан. Турсунбойнинг отаси эса оддий тракторчи бўлган...

Тракторчининг адолат излаб, елиб-югуришлари шу билан тугайдики, кеч кузнинг туманли кечасида трактор йўлдан чиқиб, зовурга тушиб кетади. Тракторчининг оёғи синади. Икки прицепадаги пахта лойга қоришиб, сифати бузилади. «Социалистик мулк»ни қасддан лойга ботиргани учун уни уч йилга ҳукм қиладилар. Шунда «райком бува» ўртага тушиб, «оталик» қилади: қамоқни шартли жазо билан алмаштиришга эришади...

— Менга барибир, — деди Турсунбой ўта осойишта оҳангда. — Агар ҳозир терговчи келиб, «ўнта қизни зўрлагансан, бешта одамни ўлдиргансан», деса, индамай қўл қўйиб бераман.

— Наҳотки сизга ҳаммаси барибир бўлса, наҳот бирор ниятингиз бўлмаса? — деган эдим, узоқ ўйланиб қолди. Сўнг жавоб қилди:

— Ниятим бор. Худодан тилагим шуки, Фарҳод менинг «айбимни бўйнимга қўйган» терговчининг қизини зўрласин. Терговчи «райком бува»нинг неварасини бу-

зиб қўйсин. Аммо улар қамалмасин, аввалгидек апоқ-чапоқ бўлиб юраверсин! Бошқа гапим йўқ!

Турсунбой масаласида отаси билан гаплашдим. Изиллаб йиғлайди! «Олти қиз ичида биттагина ўғил эди, Худодан тилаб-тилаб олганим учун Турсун деб исм қўйгандим, менинг болам унақа номард эмасди», дейди.

...Олий судга мурожаат қилдим. «Строгий режим»-га кесилганлар масаласини фақат Москва ҳал қиларкан... Москвага хат ёзишдан маъно йўқ эди. Бу пайтда марказнинг аллақандай «майда-чуйда» ишлар билан ўралашишга вақти йўқ, улар «тарихда қоладиган» «ўзбек иши» бўйича минглаб одамларнинг «айбини бўйнига қўйиш»-дек муҳим юмуш билан овора эди...

...Орадан икки йича ўтиб, Турсунбойнинг отасидан хат келди. Ўғли қамоқда ўзини осиб қўйибди. «Боламни ўзимизнинг хилхонамизга қўяйлик», деб ялиниб борса, майитни беришмабди. Тартиб шунақа экан...

Орадан уч йил ўтиб-ўтмай Истиқол рўй берди. «Ўзбек иши» бўйича «жонажон совет ватанининг» бепоён саҳроларию, гадой топмас ўрмонларига бадарға қилинган бегуноҳларнинг ҳаммаси шахсан Президентнинг қатъий талаби билан ўз юртига қайтарилди.

ЁМОНЛАРНИ АСРАНГ

Ёмонларни эҳтиёт қилинг! Ёмон йўқ бўлса, яхшининг қадри билинмай қолади!

«БОЕВИК»

Автобус бекатида «Интернет-клуб» бор. Мактаб болалари дарсдан чиқади-ю, «гурр» этиб шу ерга югуради. Ҳар куни. «Боевик» ўйнаш учун. Соатига беш юз сўм...

Албатта, «Интернет-клуб» бўлгани яхши. Ёшларни замонавий техника билан ишлашга ўргатади, компьютер билан ошно қилади... Фақат... боласига «боевик» ўйнаш учун кун ора беш юз сўм берадиган ота-она «у ҳафта «боевик» ўйнаган бўлсанг, бу ҳафта бир ярим минг сўмга китоб олақол», демайди...

Китоб бир соатга эмас, бир йилга, ўн йилга, ҳақиқий зўр асар бўлса бир умрга хизмат қилади!

БУРЧ

Ҳатто булбул ҳам бола очганидан кейин сайрашни бас қилиб, полапонларига емиш ташийди.

МУШУК

Ўзи итдан қочиб, дарахтга чиқиб олади-да, тагин қушларга дағдаға қилади... Қўрқоқ шаллақи бўлади!

ОЛИМ ВА ШОИР

Унча-бунча нарсага ҳайрон қолмайдиган одамдан Олим чиқади.

Хамма нарсага хайратланадиган одамдан Шоир чиқа-
ди!

БОЗОР ИҚТИСОДИ

Кеча колхозда кетмон чопиб, бири икки бўлмаган
деҳқон бугун ер олиб, бола-чақаси билан гуллатиб қўйсаю,
қадини кериб юрса, қувонаман.

Омадини берсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча заводдан олган маошини қай бирига етказишни
билмай ранги саргайиб юрган инженер бутун цех очсаю,
нест-нобуд бўлиб кетаётган мевалардан шарбат тайёрлаб,
бойиб кетса қувонаман.

Қандини урсин! Бу — Бу бозор иқтисоди!

Кеча катаклагандек хонага тиқилиб, «эскилик сарқи-
ти» — сандиқ ва бешик ясагани учун юрагини ҳовучлаб
юрган ҳунарманд бутун замонавий корхона очсаю, меҳна-
тининг роҳатини кўрса, қувонаман.

Барака топсин! Бу — бозор иқтисоди!

Кеча олис шимолга қовун-тарвуз обориб сотиб, ўша
ердагиларнинг ҳожатини чиқаргани учун «рахмат» эши-
тиш ўрнига «чайқовчи» деб қамалиб кетишига бир баҳя
қолган тадбиркор бугун ўзимизда йўқ нарсаларни чет эл-
дан келтириб, бозорни тўлдириб қўйса, қувонаман.

Ҳалоли бўлсин! Бу — бозор иқтисоди!

Бева боши билан учта боласини боқаётган аёл уйида
торт пишириб, бозорга чиқариб сотса ҳайрон қолмайман.
У меҳнат қилапти. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кўп болали оилада ўсаётган йигитча дарсдан бўш пайтида фермер отасининг ёнига кириб кетмон чопса ҳам ҳайрон қолмайман. У ҳам меҳнат қилаяпти. Буям бозор иқтисоди...

Борингки, кеча «алифни калтак» деёлмай ўқитувчисидан даkki эшитиб юрган ва охир-оқибат «худосизлар жамияти»да қўним топган нотагон бола бир юмалаб «бизнесмен»га айланиб қолсаю, уч қаватли қаср солса ҳам ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Аммо... Бозорга кириб келаётган деҳқоннинг пешона тери билан етиштирган ҳосилини сув текинга олиб, беш баҳосига пуллайдиган чайқовчи бирдан «тадбиркор»га айланса-да, бозорнинг етакчи «диллери» бўлиб «Джип»да «катайса» қилиб юрса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Алифни калтак деёлмай, «худосизлар жамияти» дан қўним топган чаласавод «бизнесмен» «круглий дата»сини нишонлаб, амри-маъруф қилса-да, бир вақтлар унга дашном берган ўқитувчи издиҳомда чой ташиб юришга мажбур бўлса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Кўп болали оилада ўсиб, мактабни аъло баҳоларга битирган бола институт эшигига яқин боролмай ҳамон кетмон чопиб юрса-да, корчалоннинг дискотекадан бери келмайдиган тантиқ қизи «тест» саволларига «юз эллик фоиз» «тўғри» жавоб бериб, талабага айлансаю, дарс пайтида уяли телефонида гап сотиб ўтирса ҳайратланмай иложим йўқ!

Университетда қирқ йил ишлаб, ўнлаб олимлару, юзлаб шогирдлар етиштирган профессор бекатда трамвай пойлаб турсаю, «контракт» билан ўқишга кирган биринчи босқич талабаси ўзининг «иномарка»сидан унга лой сачратиб ўтса, ажабланмай иложим йўқ!

Давлат бозор иқтисоди шунақа бўлсин, дегани йўқ! Инсоф, андиша, илм, маърифат, маънавият пулга сотилсин, дегани йўқ! Бунақа бозорга ўт тушиб, алангаси осмонга чиқсин!

ТЕБРАНМА ДУНЁ

Меҳр — яхшилик, қаҳр — ёмонлик белгиси. Шунақа-ку, мабодо тескариси бўлса-чи?

Тасаввур қилинг. Бир мараз кимса бегуноҳ одамни ўлдириб қўйди. Сиз меҳр кўргазиб, минг ёққа югурдингиз. Бўлган ҳодисани «тасодиф»га йўйиб, уни жазодан қутқариб қолдингиз. Эртасига эса у бошқа одамни ўлдирди... Сизнинг меҳрингиз яхшиликка хизмат қилдими, ёмонликками?

Дунёда соат капгиридек тебраниб турадиган ҳақиқатлар ҳам бўлади...

ОЛМАЛАР

Зумрад хола ҳар сафар нафақа пули олганида узумми, ҳандалакми, хуллас, бирон-бир тансиқ нарса ҳарид қила-

ди. Бугун ҳам почтахонадан нафақа пулини олди-да, гузардаги бозорчага кирди. Юпқа гардишли кўзойнак тақиб ўтирган чўққи соқол чолнинг қимизак олмалари кўзига иссиқ кўринди. Яхши-яхшиларидан танлаб олди.

Ҳовлига кириши билан этагига ёпишган Ҳасан-Ҳусан невараларига олма улашди. Кечқурун келини ишдан келганида унга ҳам берди. Азимжон хизмат сафарида эди. Углимнинг ҳам огзи тегсин деб, иккита катта-катта олмани шкаф тепасига яшириб қўйди.

Уч кундан кейин Азимжон келди. Зумрад хола бир тиззасига Ҳасанни, биттасига Ҳусанни ўтқазиб ўтирган ўглини кўриб, қайси куни яшириб қўйган олмаларини олиб чиқди.

Азимжон олмаларни ҳузур қилиб ҳидлади-да, биттасини Ҳасанга, биттасини Ҳусанга берди. Уларнинг карсиллатиб олма ейишини кўриб, онасига қараганча, мамнун жилмайиб қўйди...

АҚЛ ВА ЮРАК

Юрак — ақлга, ақл — юракка қулоқ солса, ҳаммаси жой-жойига тушар эди!

ОИЛА

Оилани муқаддас билмаганлар учун муқаддас нарсанинг ўзи йўқ!

АҚЛ ЗАКОВАТИ

(Афсонавий ҳақиқат)

Амир Умархон — Қўқон хони бўлган. Бетакрор шоир бўлган.

Нодирабегим — Умархоннинг жуфти ҳалоли, малика бўлган. Бетакрор шоира бўлган. Хон саройида мунтазам ташкил этилган мушоираларда мана-ман деган шоирларни «бир чуқишда» қочириб юборган.

...Бун қарангки, шоҳ хонадонида ҳам эр-хотин ўрта-сида «ғиди-биди»лар бўларкан-да!

Қунардан бирида Умархон билан Нодирабегим арзи-маган масалада гап талашиб қолибдилар. Аслида-ку Нодирабегим ҳақ экан. Аммо Умархон — барибир хон-да!

— Маликам, — дебди жаҳл отига миниб. — Сизга рухсат! Салтанат хазинасидан ўзингиз учун энг қимматли нарсани олинг-да, юртингизга жунанг!

Базми жамшид давом этибди. Умархон толиқиб, му-дрокқа кетибди...

Бир маҳал кўзини очса, қўш отли фойтунда кетаётган-миш. Бийдек дала... Ҳаммаёқ зулмат...

Осмонда юдузлар... Навкарлар отининг туёғи гур-силлайди... Қараса, ёнида Нодирабегим ўтирганмиш...

— Бу не синоат? — дебди хон хайрон бўлиб. — Қаёққа кетяпмиз?

— Андижонга! — дебди Нодирабегим кулимсираб.
— Ўзингиз юртингизга жунанг, деб амр этдингиз.

Хон, шу куни бўлган ҳангомани эслаб, яна аччиқланибди.

— Мен сизни Анжон боринг, деб эдим! Анжонга мен ҳам бораман, деган эмасмен!

— Тугри, олампаноҳ! — дебди Нодирабегим. — Сиз мени Анжон юборишни ҳукм этдингиз. Аммо салтанат хазинасидан ўзинг учун энг қимматли нарсани олиб кет, дедингиз. Ҳукмингиз вожиб! Салтанат хазинасида мен учун энг бебаҳо бойлик — Сиз бўласиз! Мен ўша хазинани ўзим билан олиб кетишга жазм этдим!

...Карвон дарҳол ортга қайтибди.

Ўша-ўша жаннатмакон Амир Умархон саройида осойишталик ҳукм сурган, дейишади.

ПАХТАКОР

Кўнгли — пахтасидек оппоқ. Феъли — пахтасидек юмшоқ. Меҳри — пахтасидек қайноқ... Фақат битта айби бор: «пахта қўйиш»ни билмайди!

УМР ВА ҲАЁТ

Бир сайёҳ қайси юртга борса, аввал бозорини, кейин мазорини айланар экан. Бозорга кириб, ўша мамлакатнинг моддий бойлигига, қабристонни зиёрат қилиб, маънавий бойлигига баҳо бераркан. Бир мамлакатга борибди. Бозор айланиб, юрт маъмурчиликда яшаётганига тан

берибди. Қабристонга кириб галати манзарани кўрибди. Ҳар бир қабр тепасида тош лавҳа бор эмиш. Лавҳага галати сўзлар битилганмиш. «Фалончи етмиш йил умр кўрди ва саккиз йил яшади». «Пистончи эллик йил умр кўрди ва ўн тўрт йил яшади.» «Бу инсон етмиш тўққиз йил умр кўрди ва... бир йил ҳам яшамасди».

Сайёҳ бу не синоатлигини сўраган экан, тушунтириб беришибди:

— Умр — бу Худо берган умр. Бировники кўпроқ бўлади. Бировники камроқ. Яшаш деганда эса биз бошқа нарсани тушунамиз. Марҳумни тупроққа топшираётганда аҳли-жамоани тўплаб, «фалончи қанча яшади?» деб сўраймиз. Марҳум умрининг қанчаси мазмунли ўтганини ҳисоблаб чиқамиз. Қанча фурсат савобли иш қилгани. Қанча муддат яхши амаллар бажаргани. Шодумон дамлари қанча бўлгани... Бировники кўпроқ чиқади, бировники — камроқ...

...Албатта, бу — бир афсона. Бироқ ер юзида чиндан ҳам шундай мамлакат бор бўлса, шубҳасиз, бу — донолар мамлакатидир!

БОЛАДЕК СОДАА

Ўн тўққизинчи аср охирларида Туркистонда темир йўл қурилади. Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган «оташ арава» маҳаллий «сарт»ларни ҳайратга солади. Ҳатто наманганликлар олис йўл босиб чарчаб келган, огиз-бурнидан

олов сочадиган «арава» ни сийлаш учун қирқ боғ беда, юз пақир сув олиб чиққанлари ҳақида ҳангомалар ҳам бор...

«Оқпошшо» тўраларининг димоғи чоғ. Ёввойи «сарт»ларга шундай замонавий техника олиб келдилар...

Шунақа-ку, «оташ арава» «сатр»ларга ҳадя учун эмас, бу юртнинг битмас-туганмас бойликларини ташма-лаб кетиш учун келган. Қолаверса, темир йўл қурилишига «ёввойилар» ҳам улуш қўшган: ўзи билмаган ҳолда. Масалан, мана бундай.

Биласизки, ҳар юртнинг ўз бойлари бўлади. Улар Туркистонда ҳам оз бўлмаган. Темир йўл қурилаётганида «у ёқдан келган» тўралар, дейлик, бешариқлик бойнинг уйига ўз вакилини юборади. Вакил бойга «хушхабар» етказди. «Суюнчи беринг, бой ота, «оташ арава» сизнинг мулкингиз устидан ўтадиган бўлди. Фалон таноб боғингиз, пистон таноб пахтангиз, уй-жойингиз бузилади. Вақт ғаниматда бошқа жойга кўчинг. Биласиз «оқпошшо» одамлари билан ҳазиллашиб бўлмайди».

Бой шўрликнинг патагига қурт тушиб қолади. Қандай қилиб бўлмасин, бу балодан қутқаришини илтижо қилади. Вакил иккиланиброқ шама қилади. «Бунинг сираям иложи йўқ-ку, майли, сизнинг ҳурматингиз учун тўралар билан кенгашиб кўрамиз».

Уч кундан кейин «хушхабар» келади. «Суюнчи беринг, бой ота, сизнинг арзингизни «ярим пошшонинг» ўзига етказдик. Жаноблари саховат кўрсатдилар. «Май-

ли, фалончи бойни ранжитманглар, «оташ арава»ни чет-роқдан олиб ўтинг, дедилар. Сизнинг мулкингиз дахлсиз қолди. Аммо жиндай харажати бор: минг тилла!»

Бой ярим давлатини сотиб бўлса ҳам айтилган пулни топиб беради. Ўзига шундай ҳурмат кўрсатгани учун «ярим пошшони» дуо ҳам қилади. Шўрлик билмайдик, темирйўл унинг мулки, далалари, уй-жойидан беш чақирим наридан ўтиши аввалданоқ равшан бўлган...

«Ярим пошшо» вакиллари бойдан олинган пулнинг ярмини темир йўл қурилишига сарфлайди, ярмини ўз ҳамёнига уради...

...Келаси ҳафта Рапқондаги бойнинг ҳузурига «чопар» бориб, «хушxabар» етказди. «Эшитдингизми, сизнинг мулкингиз устидан «оташ арава» ўтадиган бўлди...»

«Туркистон вилоятининг газети» муҳаррири Николай Остроумов яна бир ҳайратомуз воқеани ёзиб қолдирган.

Тошкентда зўр бир пахта «зовуди» очилади. Қовунчилик деҳқонлар қанчад-н-қанча туя, от араваю эшак аравага ортиб, пахта олиб келадилар. «Зовудчи бой» уларни эрмак қилиш учун сўлкавой ўрнига бир қоп чақа билан ҳисоб-китоб қилади. Деҳқонлар инқилаб-синқилаб, чақа тўла қопни аравага ортиб жунайдилар. Икки кундан кейин «сарт»лардан бири бойнинг ҳузурига келади.

«Нима гап? — дейди «зовудчи бой» энсаси қотиб. Деҳқон унга бир ҳовуч чақа узатади.

«Турам, пулингизни санасак, бир ярим сўм ортиқ чиқди. Шунини олиб қўйсангиз. Қиёмат қарз бўлиб қолмайлик!»

...Ўзбекда боладек соддалик бор.

Ўзбекда боладек гўллик бор.

Ўзбекда боладек поклик бор...

ҲАСАД БАЛОСИ

Ҳасадгўйлик баъзи одамлар қонида айланиб юрадиган кўҳна хасталик. Афсуски, асрлар давомида бу дарднинг давоси топилмаган. Ғализ ташбеҳ учун узр-ку, ҳасадгўй қутурган итга ўхшайди. Фарқи шуки, қутирган ит дуч келган одамни қопади. Ҳасадгўй эса эл таниган, энг яхши одамларни «танлаб» абгор қилади. Ит дангал келиб қопади. Ҳасадгўй эса зимдан иш кўради. Бировни ёмон отлик қилиш учун минг бир хил ҳаром «усул»дан фойдаланади.

Уларни икки тоифага бўлиш мумкин. Ўзини биров танимайдигани «фалончи бўлмаса, менинг ишим юришиб кетарди, у эмас, мен машҳур бўлардим», деб ичидан зил кетади. Тагин бир тоифаси бор: кўпчиликка танилган, обрўси ҳам жойида. Бироқ ҳеч кимни ёнига йўлатгиси келмайди. «Фалончи мендан ўзиб кетмасин, мендан бошқа ҳеч ким ўнганмасин», деб ичи куяверади. Ҳаммадан шубҳаланаверади...

Ҳасадгўйнинг шубҳаси ғашликка, ғашлик гаразга, ғараз фитнага айланиб, бегуноҳлар бошига кў-ў-ўп кулфат-

лар солиши мумкин. Қодирий ва Чўлпонларнинг отилишига, Ойбек ва Қаҳҳорларнинг майиб бўлишига, Саид Аҳмад ва Шўхратларнинг қамалишига фақат золим Сталиннинг «қонли қиличи» эмас, ҳасадгуй «ҳамкасб»ларнинг фитнаси ҳам ҳисса қўшган».

Бундайлар бир нарсани тушунмайди. Тушунишни истамайди ҳам. Бошқа соҳалар-ку майли, ижодда ҳеч ким ҳеч кимнинг ўрнини эгаллай олмайди, китобхон меҳрини зўравонлик билан ҳам, ялиниб ҳам, пул бериб сотиб олиб ҳам бўлмайди, бунинг учун Худо берган истеъдод керак. Йигирма беш миллионли ўзбек халқи учун мингта буюк адиб, мингта улуғ шоир, мингта улуғ санъаткор камлик қилади, «кўнгилини кенгроқ қила қолай», деган гап хаёлига ҳам келмайди...

КАПАЛАК ВА ТОШБАҚА

Тошбақа гулдан-гулга қўниб юрган капалакни кўриб гаши келди.

«Бир кунлик умрига учиб-қўнишини қара!»

Капалак тошбақани кўриб кулди.

«Юз йиллик умрига судралиб юришини қара!»

КЎНГИЛ

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Бойликка... Амалга... Шон-шўхратга... Худонинг ўзи кечирсин-ку, ҳат-

то... ҳаётга ҳам... Қариб чуриганида «Омонатингни ола қол, Яратган Эгам», дейдиганлар чин дилдан гапиради...

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Фақат бир нарсага — Меҳрга тўймайди. Бу масалада шоҳу гадо баробар.

Ҳолбуки, дунёда бундан арзон нарса йўқ. Бир оғиз ширин Сўз, бир чимдим Меҳр кимни ўлдирибди! Биз эса шуни ҳам бир-биримиздан аяймиз...

ҚОИДА

Балиқ бошидан сасийди. Аммо уни думидан тозалайдилар...

ЧАРХПАЛАК

Мактабимиз биқинида ариқ оқарди. Ариқда чархпалак бор эди. Катта танаффусда чархпалакни томоша қилишни яхши кўрардим... Ёғоч гардиши кўҳна, темир пақирчалари занглаб кетган. Парракларига кўкимтир сув ўтлари ёпишган... Биров ёлғондан туртиб юборса, ростдан қулаб кетадигандек... Чархпалак нолали ғийқиллаб айланади. Кафтида сув кўтариб, юқорига олиб чиқади... Тепага чиқиб олган сув ортига қайтмайди... Чархпалак ҳам бунга ранжимайди. Янгидан-янги сув томчиларини юқорига кўтариб бераверади... Нолали ғийқиллайди...

Орадан кўп йиллар ўтиб, ўша чархпалак тушларимга кирадиган бўлди. Нега шундай бўлганини узоқ ўйладим...

Сунг... Бир ҳақиқатни англадим. Мен чархпалакни эмас, устозларимни қўмсар эканман.

Сув — сув эмас, мен эканман! Чархпалак — чархпалак эмас, ўқитувчиларим экан!

Мени — бир томчи сувни катта ҳаёт йўлига олиб чиқиб қўйган устозларим — чархпалак заҳмати оқлай олдиммикан?.. Билмадим.

...Кўҳна чархпалак ҳамон тушларимга киради...

МЕНТАЛИТЕТ

Кунларнинг бирида Америкада чиқадиган йирик газетанинг раҳбари билан ҳамсухбат бўлиб қолдик. У ўзбеклар нима учун маҳаллани бунчалик ҳурмат қилишини, нега маҳалла тўғрисида махсус Қонун қабул қилинганини сўради. Маҳалла дегани қандай институт эканини тушунтириб беришимни илтимос қилди.

— Мен сизга маҳаллани тушунтиришга ожизман, жаноб, — дедим ростини айтиб. — Ўз-ку, сиз уни барибир тушунмайсиз... Бунинг учун сиз ҳам, мен ҳам айбдор эмасмиз... Ҳамма гап ҳаёт тарзининг қандай шаклланганида.

Тасаввур қилинг. Сизларда фарзанд вояга етиши билан ота ўғлига аталган улуш — капитални беради. Шу кундан бошлаб йигитча мустақил ҳаётга қадам қўяди ва ўз кунини ўзи кўради. Ўғил бир ойдан кейин бурнини тортиб келса, отаси уни ҳайдаб юборади... Бизда эса, ота-она

болани вояга етказади. Уйлантиради. Уйли-жойли қилади. Бу ҳам етмагандек, неваралариниям ортмоқлаб юради. Хуллас, бола-чақам деб умри ўтганини билмай қолади.

Сизларда ўн олти яшар бола отаси билан эллик доллар талашиб, судга мурожаат этсаю, голиб чиқиб, отасини минг доллар жарима тўлашга мажбур қилса, бу — демократия тантанаси саналади. Бизларда шундай ҳодиса рўй берса, бунақа болани «оқпадар» дейдилар ва бир умр лаънатлайдилар.

Сизларда Лос-Анжелесда яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Вашингтонда турадиган ўғил вазирликдаги юмушлари кўплиги учун дафн маросимига боролмаса, уни биров маломат қилмайди. Бизда Сурхондарёнинг олис қишлоғида яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Тошкентда турадиган ўғил вазирликда иши кўпайиб кетгани учун отасини сўнгги манзилга ўз елкасида кўтариб бормаса, бунақа вазирдан ҳамма юз ўгиради.

Сизларда, масалан, бир қиз бегона эркак билан... нима десам экан... ноқулайроқ вазиятда турган бўлсаю, уни ён қўшниси кўриб қолиб, қизнинг отасига хабар қилса, ота уни судга бериши мумкин: қизининг шахсий ҳаётига аралашгани учун. Бизда, мабодо шундай ҳолат рўй бериб қолса, қўшни, қизга қаттиқ дашном бериши, қўлидан етаклаб отасининг олдига олиб бориши мумкин. Қизнинг отаси унга миннатдорчилик билдиради: қизнинг ор-номусини ҳимоя қилгани учун.

Сунг... Бир ҳақиқатни англадим. Мен чархпалакни эмас, устозларимни қумсар эканман.

Сув — сув эмас, мен эканман! Чархпалак — чархпалак эмас, ўқитувчиларим экан!

Мени — бир томчи сувни катта ҳаёт йўлига олиб чиқиб қўйган устозларим — чархпалак заҳматини оқлай олдиммикан?... Билмадим.

...Кўҳна чархпалак ҳамон тушларимга киради...

МЕНТАЛИТЕТ

Кунларнинг бирида Америкада чиқадиган йирик газетанинг раҳбари билан ҳамсухбат бўлиб қолдик. У ўзбеклар нима учун маҳаллани бунчалик ҳурмат қилишини, нега маҳалла туғрисида махсус Қонун қабул қилинганини суради. Маҳалла дегани қандай институт эканини тушунтириб беришимни илтимос қилди.

— Мен сизга маҳаллани тушунтиришга ожизман, жаноб, — дедим ростини айтиб. — Узр-ку, сиз уни барибир тушунмайсиз... Бунинг учун сиз ҳам, мен ҳам айбдор эмасмиз... Ҳамма гап ҳаёт тарзининг қандай шаклланишида.

Тасаввур қилинг. Сизларда фарзанд вояга етиши билан ота ўғлига аталган улуш — капитални беради. Шу кундан бошлаб йигитча мустақил ҳаётга қадам қўяди ва ўз кунини ўзи кўради. Ўғил бир ойдан кейин бурнини тортиб келса, отаси уни ҳайдаб юборади... Бизда эса, ота-она

болани вояга етказди. Уйлантиради. Уйли-жойли қилади. Бу ҳам етмагандек, неваралариниям ортмоқлаб юради. Хуллас, бола-чақам деб умри ўтганини билмай қолади.

Сизларда ўн олти яшар бола отаси билан эллик доллар таллашиб, судга мурожаат этсаю, голиб чиқиб, отасини минг доллар жарима тўлашга мажбур қилса, бу — демократия тантанаси саналади. Бизларда шундай ҳодиса рўй берса, бунақа болани «оқпадар» дейдилар ва бир умр лаънатлайдилар.

Сизларда Лос-Анжелесда яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Вашингтонда турадиган ўғил вазирликдаги юмушлари кўплиги учун дафн маросимига боролмаса, уни биров маломат қилмайди. Бизда Сурхондарёнинг олис қишлоғида яшайдиган ота вафот этиб қолсаю, Тошкентда турадиган ўғил вазирликда иши кўпайиб кетгани учун отасини сўнгги манзилга ўз елкасида кўтариб бормаса, бунақа вазирдан ҳамма юз ўтиради.

Сизларда, масалан, бир қиз бегона эркак билан... нима десам экан... ноқулайроқ вазиятда турган бўлсаю, уни ён қўшниси кўриб қолиб, қизнинг отасига хабар қилса, ота уни судга бериши мумкин: қизининг шахсий ҳаётига аралашгани учун. Бизда, мабодо шундай ҳолат рўй бериб қолса, қўшни, қизга қаттиқ дашном бериши, қўлидан етаклаб отасининг олдига олиб бориши мумкин. Қизнинг отаси унга миннатдорчилик билдиради: қизнинг ор-номусини ҳимоя қилгани учун.

Сизларда бир қўшни иккинчисидан «Кеча уйингизга қандай меҳмон келди?» деб сўраса, нариги қўшни ранжиши мумкин. Бировнинг уйига келган меҳмон билан бировнинг нима иши бор? Бизда бировниқига меҳмон келса, ён қўшниси албатта хабар олади. Иложи бўлса меҳмонни узиникига таклиф қилиб, олдига дастурхон ёзади.

Сизларда, дейлик ўн йил турмуш кечирган оиланинг бекаси кунларнинг бирида эрига «Азизим, мен бошқа бировни севиб қолдим, кел, орани очиқ қилайлик, болаларни хоҳлаган пайтингда кўриб турасан, ёки «меҳрибонлик уйи»га топширсак ҳам бўлади, десаю, эр жаҳл устида қўл кўтаргудек бўлса, хотин ўша заҳоти адвокатини чақириб, эрини судга беради. Мабодо, эркакнинг кўнгли оиласидан совиган бўлса, амалда уни ҳам аёли билан яшашга мажбур қилиш мумкин эмас. Бу — инсон эркини ҳимоя қилиш ҳисобланади.

Бизда аёл киши нобоб эридан безор бўлса, адвокат чақирмайди, судга бормади, маҳаллага чиқади. Маҳалладагилар аёл ҳуқуқини камситмайди, аммо «Қаматиб юбор, бундай баттолни», демайди ҳам. Аёлга жиндай сабр қилишни, икки гўдакнинг кўзёшини оқизмасликни масаҳат беради. Эркакни чақириб олиб, аёлини тагин хафа қилса, бегуноҳ болаларни «тирик етим» қилса, уни маҳалладан бадарга қилиб юборишгача чора кўришини тушунтириб қўяди. Сизларда бу — инсон ҳуқуқини поймол қилиш, аёлга «феодалларча муносабат» деб баҳола-

ниши мумкин. Бизда эса бунинг оти — оилани сақлаб қолиш, норасида болалар манфаатини ҳимоя қилиш деб аталади. (Ҳарқалай ўттиз яшар эркак ёки аёл ҳуқуқини ҳимоя қилгандан кўра етти ёки беш яшар бола ҳуқуқини ҳимоялаш афзалроқ, деб саналади).

Билмадим, балки сиздаги одатлар яхшироқдир. Балки биздагиси маъқулдир. Буюк ўзбек олими Беруний бундан минг йил аввал яратган «Ҳиндистон» китобида «Бирон халқнинг у ёки бу удумига баҳо беришда «буниси менга ёқади, униси эса ёқмайди», дейишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, негаки ҳар бир халқ анъаналари йиллар мобайнида шаклланган ва ўша халқнинг ҳаёт тарзига айланган», деб ёзгани бежиз эмас. Сизларда индивидуализм — шахс манфаати кучли. Бизда коллективизм — жамоавийлик, бошқалар манфаати учун ўз манфаатидан кечишдан огринмаслик удуми қадимдан бор...

Билиб турибман, жаноб, маҳалла дегани нималигини барибир тушунтириб беролмадим. Аммо бор гап шу...

БИР МАЖЛИС ҲАНГОМАСИ

Рус адиби Михаил Булгаковнинг «қўлёмалар ёнмайди» деган гапи бор. Шу гап рост бўлса вақти келиб ушбу «ҳангома» ҳам дунё юзини кўриб қолса ажаб эмас. Буюм бир «тарих-да».

Яқинда менга «коммунист сифатида», «партийное поручение» топширилди. ЦКда катта мажлис бўларкан.

Марказдан келган жуда «катта» одам жуда муҳим темада доклад қиларкан. Мен ҳам сўзга чиқиб, унинг фикрини маъқуллашим керак экан. Иложи бўлса ҳаётий мисоллар билан...

Шундай қилиб йигилиш очилди. Президиумда марказдан келган «катта одам» (адашмасам, фамилияси ўртоқ Бессарабов), унинг ёнида «юрт оталари» ва «юрт опалари» ўтиришибди.

Меҳмон жуда гапдон экан. Салкам бир соатча доклад қилди. Биз билмаган эканмиз. Ўзбекистон «қўшиб ёзувчилар», «порахўрлар», «боқимандалар» юрти экан! «Пахта иши» бўйича минглаб жиноятчи қамалибди. «Ич-ичидан чириб кетган» республикани тозалаш, ҳалол меҳнат қилишни ўргатиш учун марказий районлардан тоза, принципиал, ишбилармон кадрлар келаётган экан...

Табиийки, маъруза «муҳокама» қилинди. Энг аввал «юрт оталари» ва «опалари» сўзга чиқишди. «Жиноят макони»га айланган Ўзбекистоннинг танобини тортиб қўйиш вақти аллақачон етганлиги, бизга ҳалол ишлашни ўргатаётган «кристалдек тоза» коммунист кадрлар юборилаётгани учун КПСС Марказий Комитетига қизгин миннатдорчилик билдирилди.

Бошимни қуйи солганча, оғир ўйларга чўмиб ўтирибман. Майли, пахтани «қўшиб ёзганлар» бўлса бўлгандир. Порахўрлар ҳам бўлса бордир. Аммо бунинг учун бутун Ўзбекистонни бадном қилиш шартмикин? Мунча газаб

отига минмаса бу «оталар» ва «опалар?» Улар Ўзбекистон раҳбарлари-ку! Қайси ота хато қилган ёки йўлдан адашган боласини қўшинининг оёғи тагига ташлаб тепкилатади? Қайси опа ўз укасининг исботланмаган айби учун қўлига кишан солдиради? «Катта одам»нинг бир гапи айниқса галати бўлди. «Уртоқлар! — деди ҳайқириб. — Ишонасизларми, Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагон тўла ҳаво борган. Ҳа-во! Самолётларда эса дипломат тўла пул борган. Пора!

Хаёл суриб ўтирган эканман, биров елкамга туртди. Қарасам, менга «партийний поручение» берган «опача».

— Вы будете выступать или нет? — деди паст, аммо таҳдидли оҳангда. (Бизда одат шу. Расмий мажлисларда нутқ у ёқда турсин, ўзаро суҳбат ҳам рус тилида бўлади). Сўзга чиқаман, деб қўйганим учун минг карра афсусландим. Аммо энди гапирмай илож йўқ. Дафъатан хаёлимга галати фикр келди.

— Савол берсам ҳам бўлаверадими? — дедим секин.

— Конечно. — «Опача» шундай деб минбар томон кетди.

Қўлимни кўтаришим билан юқорида ўтирган мажлис раиси дарров сўз берди.

— Пожалуйста! — деди минбарни кўрсатиб.

— Узр, мен сезга чиқмоқчи эмасман, фақат бир саволим бор эди, — деган эдим, «рухсати олий» теғди. —

Мен пахтакор ҳам, хўжалик раҳбари ҳам эмасман, — дедим ичимни қақшатиб юборгудек асабий титроқни базўр босиб. — Албатта, «қўшиб ёзувчилар»ни, порахўрларни жазолаш керак. Фақат бир нарсани унчалик тушунмаяпман. Ҳозир докладда бир гап айтилди. Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагонларда ҳаво, самолётларда эса дипломатларда пул борган экан. Марказдагилар нега айтмабди: бизга вагонларда ҳаво, самолётларда пора эмас, толанинг ўзини юборинглар, деб нега талаб қилмабди? Одатда, пора оладиган қўл пора берадиган қўлдан баландроқда туради, шекилли?!

Зал икки минутча «музлаб» қолди. Ростини айтсам, ўзимнинг ҳам бутун вужудим музлаб кетди! «Тамом бўлдинг! — дедим ўзимга ўзим. — Тилингни тийиб ўтирсанг бир бало бўлармидинг? Умуман, нега келдинг бу палакат мажлисга! Эртага партия мажлисига масалангни қўйишадими!».

Йўқ, бир оздан кейин йигилиш ўз маромига тушиб кетди. Аллақайси районнинг «комсомол вожаги» жонажон ЦК КПССнинг доно сиёсатини тўлиқ қўллаб-қувватлашга ёшлар номидан ваъда берди. Сўнг бошқалар сўзга чиқди. Мажлис «бир овоз»дан қарор қабул қилди...

Йигилиш туташни билан мени «сўзга чиқиш»га ундаган «опа»ча шиддат билан ёнимга келди.

— Чтобы духа вашего больше здесь не было! — деди кулранг кўзларидан ўт чақнатиб.

Буйруққа амал қилиб қорамни кўрсатмай юрибман. Худога шукр, (ие, кечирасиз, ўн олтинчи пленумдан кейин Худони тилга олиш тақиқланган, шунинг учун «осмонга шукр, осмонга шукр»), улар ҳам ҳозирча менга тегмай туришибди...

1985 йил, май.

САБОТ

Тангри инсонга сабот берган. Нонини тортиб олсалар, чидайди. Молини ўгирласалар, чидайди. Урсалар, сўксалар, чидайди. Аммо оқни қора, қорани оқ десалар, фариштани «шайтон», шайтонни «фаришта деб «исботлаб берсалар», бунисига чидаши қийин...

Бундай пайтда сўнгги илнж — Оллоҳдан мадад сўраб, илтижо қилишдир. Тангрининг тарозуси беҳато ишлайди...

1987 йил, март.

НЕОФАШИСТААР

Кўз унгингда рўй бераётган адолатсизликни кўра туриб бир нима деёлмасанг, ҳеч нима қилолмасанг, оғир бўларкан. Юртимизга офат оралади. «Ўзбек иши», «пахта иши» баҳонасида минглаб одамлар қамоққа тикилди. Қатагон қилинди. Бир қанчаси қийноқ ва тухматларга чидолмай ўзини осиб ўлдирди, деразадан ташлаб нобуд

бўлди... Қамалганлар орасида эл устида юрган ҳурматли инсонлар ҳам оз эмас эди. Шундайлардан бири барча ҳурликлару, ситамларга чидаб, узоқ вақт жаллод мисол терговчиларга «керакли» кўргазмаларни бермайди. Орадан бир йил ўтгач терговчилар столида «мен фалончидан эллик минг пора олганман», «мен фисмадондан етмиш минг олганман», «мен фисмадончига юз минг пора берганман» қабилдаги «икрорномалар» пайдо бўлади. Яна ўнлаб бегуноҳларнинг шўри қурийди... Бир куни ўша одам бадаргадан қайтиб келади. Афтадаҳол. Оғир дардга чалинган... Уч ойнинг нари-берисида йиқилади. Ҳаётининг сўнгги лаҳзаларида ўзи «сотиб», қамалишига сабабчи бўлган дўстининг ўғлини чақиради.

— Биламан, отанг мендан нафратланади, — дейди у. — Биз қадрдон дўст эдик. Сени болалигингдан биламан. Шунинг учун дардимни сенга айтаман. Олисдаги пойтахт қамоғида бир йил ўтириб, минг бир азобга чидадим. Гд-ляя деган жаллоднинг олдиндан тайёрлаб қўйган биронта «показание»сига қўл қўймадим. Бир йилдан кейин менга «свидание» учун рухсат берди. Қизим ҳуқуқшунос эди. Етиб борди. Кўришдик. Анча суҳбатлашдик. «Мен ҳақимда ким нима демасин, ишонманглар, ҳеч қандай гуноҳим йўқ, ҳеч кимга хиёнат ҳам қилганим йўқ», дедим. Қизим далда берди. СССР бош прокурорига хат ёзган, унинг қабулига кирмоқчи экани, керак бўлса, давлатнинг энг каттасига — Кремлгача боришини, тез кунда гуноҳ-

сизлигим исботланиб, озодликка чиқишимни айтди. Дилим ёришиб хайрлашдик. Эртасига Гдлян тагин сўроққа чақирди. Ҳеч гапдан ҳеч гап йўқ, рўпарамга телевизор келтириб қўйди. «Манавини диққат билан томоша қил!» деб телевизорни ёқди. Қарасам, қизим худди ўзим ўтирганга ўхшаш камера бурчагида ўтирибди. Сочлари тўзғиган, қўллари титраб, нуқул йиглайди... «Танидингми? — деди Гдлян. — Қизинг наркобизнес билан шуғулланган. Бир кило наркотик билан қўлга тушди. Камида ўн йил нақд! Буниси ҳали ҳолва! Шартимизга кўнмасанг, қизингни бир эмас учта рецидивист барабар зўрлайди. Камера тўйнугидан сен томоша қилиб турасан!» Шу гапни эшитиб адои тамом бўлдим! Бу ваҳшийларнинг қўлидан ҳар нарса келишини билардим. шунинг учун ҳар қанча «показание» бўлса «тасдиқлашга» тайёр эканимни, фақат қизимни чиқариб юборишларини сўрадим... Эртасига қизим аэропортдан телефон қилди. Тошкентга учадиган самолётга чиқариб юборишаётганини айтди. Бўлган гап шу. Энди айт-чи, ўғлим, менинг ўрнимда бошқа одам бўлса нима қиларди?

Бу — жабрдийда инсоннинг сўнгги васияти эди...

Гдлянчилар фашистан баттар! Улар тарих олдида жавоб бериши керак!

1988 йил, декабрь.

ЯҚДИЛЛИК

«Халқ» деган сўз билан «ҳалқа» деган сўзда муштараклик бор. Қадимда занжирнинг қувватини аниқлаш учун энг ожиз ҳалқани синаб кўришар экан. Негаки, юзта ҳалқа мустаҳкам бўлгани билан биттаси нобоп бўлса, занжир худди ўша ердан узилади...

...Бир-бири билан занжирдек боғланган, орасидан «ола» чиқмайдиган халқни енгиб бўлмайди.

ДАРДМАН ХУЛОСАЛАРИ

Эрталаб турганингда, кундузи юрганингда, кечаси ухлаганингда ҳеч қаеринг оғримаса шунинг ўзи бахт!

ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАСИ

Отам эскича илмдан яхши хабардор эди: Куръони Каримни ёддан қироат билан ўқир, рўзани қанда қилмасди. Янгича илмдан ҳам хабардор эди. Қўлидан газета тушмас, ичида ўқиб, негадир истехзоли кулимсираб қўярди.

Бешинчими — олтинчи синфда ўқирдим. СССР тарихдан дарс тайёрлаб ўтириб, «пролетариат диктатураси» деган сўзни яхши тушунмадим.

— «Пролетариат диктатураси» нима, ада?

— «Пролетариат диктатурасими»? — Отам бир зум ўйланиб қолди-да, истехзоли кулимсиради. — Кузақда келадиган ойначини кўргансан-а? Ёнгоқ ҳазончинак бўл-

ган пайтда келади. Елкасида яшиқ. Яшиқда ойна. Оғзида газит-попирис... Мўйлови сарғайиб кетган. Ҳар эшик олдига бориб, «айне-е-е тзатама-а-а-ан» деб бақиради... «Пролетариат диктатураси» — шунақалар Пошшо бўлади, дегани!

ТАМАГИРЛИК

Тамагирлик шундай касаллики, унга йўлиққан одам бора-бора ўзининг хотинини ҳам бировнинг қўли билан қучоқлагиси келадиган бўлиб қолади...

ЖАВОБГАР

Ота учун бола жавобгар эмас. Аммо бола учун ота жавобгар! Бола — отани эмас, ота — болани дунёга келтиради ва тарбиялайди...

БОЗОР ВА МОЗОР

Бозорда ҳаёт қайнайди... Мозор эса марҳумлар макони...

Бозорда шох — шох, гадо — гадо. Мозорда эса шоху гадо баробар...

Бозорда шовқин тинмайди. Мозор эса сукунат маскани...

Бозор билан Мозор, бир-биридан нақадар узоқ...

Лекин...

Ақли расо одам ҳеч қачон Бозорни бузмайди, Ақли расо одам ҳеч қачон Мозорни ҳам бузмайди...

Ақли расо одам қай юртга бормасин, бозорни айланади. Ақли расо одам қай юртга бормасин, Мозорни ҳам айланади.

Бозор билан Мозор бир-бирдан нақадар узоқ. Бозор билан Мозор бир-бирига нақадар яқин!

БАЙРАМ ЧЕЧАКЛАРИ

Бугун байрам. Кучалар гавжум. Шўх-шўх куйлар янграйди. Гурас-гурас одамлар ўтади. Ўйин-кулги, шодон шовқин баҳор осмонини титратади.

Шундоққина йўлка чеккасида ўтириб олган болакай овози борича ҳайқиради:

— Гул! Кеп қолинглар, гул! Атиргул. Байрам гуллари!

Унинг олдидаги бир сават гул қуёш парчасидек товланади.

Гуллар ҳар хил: оқ, қизил, пушти...

Одамлар келиб гул олишади.

Нарироқда тўнкарилган эски пақир устида ўтириб, редиска сотаётган хотин ора-чора болага танбеҳ бериб қўяди:

— Издачисини бердингми, Аъзам? Пулингга эҳтиёт бўл!

Болакай ҳамон ҳайқиради:

— Келинглари! Гул олинглар. Гул!

...Болалик йилларимни эслайман. Тўрт ака-ука эдик. Дадам ҳаммамизни барабар кийинтира олмагани учун, байрамга биримизга янги дуппи, биримизга ботинка, яна биримизга кўйлак совға қиларди. Биз байрам келишини орзиқиб кутар, шунгача янги кийимларимизни ҳар кун бир-биримизга кўз-кўз қилар, аммо киймас эдик.

Байрам куни шаҳар тушардик. Гуё ҳамма бизнинг янги дуппимизга, кўйлагимизга ҳавас билан қараётгандек туюларди.

...Бугун байрам. Одамлар гурас-гурас ўтади. Чиройли кийинган болалар шовқин солиб югуришади.

Гулчи болакай ҳамон қичқиради:

— Гул олинглаар, гул!

Бояги хотин яна танбеҳ беради:

— Пулингга қара, пулингга!

Бугун байрам. Қара, ҳаммаёқ байрам! Сен қачон байрам қиласан, болажон?! Ҳой, пул жонингни олгур хотин, айт, у қачон байрам қилади?!

МАНТИҚСИЗ МАНТИҚ

Ўнг қўлинг берганини чап қўлинг билмасин, деган гап бор. Бировга яхшилик қилиб, жавобини кутиш — тамагирлик.

Шунақа-ку... Бошига оғир кун тушганида ёнида турган, кўмаклашган, дардига ҳамдард бўлган одамларинг сенинг бошингга синовли кунлар тушганда яқинингга

йуламаса, оғир ботмай илож йуқ. Қизик, шундай паллада, купинча, сендан бирон манфаат кўрмаган, ҳатто етти ухлаб тушингга кирмаган одамлар ёнингга етиб келиб, суянчиқ бўлади.

...Дунёнинг ишларини тушуниш қийин...

МЕВАЛИ ДАРАХТ

Меваали дарахт ўзига ишонгани учун ёнидан янги ниҳол ўсиб чиқса, қувонади. Тўнка ўзига ишонмагани учун ниҳолга гашлик қилади. Бироқ у хоҳлайдими-йўқми, ниҳол ўсаверади!

ОТ МИНГАН ОДАМ

Боботокқа борганимда қизик воқеа бўлган.

Ярим кечагача чўпонлар билан ҳангомалашдик. Тан-дир тановул қилдик... Мезбонлар қоп-қора, чайир бир йигитни кўрсатиб, мана шу Бўривой кийик боласини қўли билан тутиб олган, деганларида, тўтриси, ишонмадим. Тошкандан келган «оқбилак»ларга нима десанг лақиллайверади, деб ўйлашса керак-да. Одам кийикка ета оларканми?

Шунақа-ку, эртасига... Ҳаммамиз отлиқ, янаям тепароқ яйловга йўл олдик. Анча юрдик. Бир маҳал белга урадиган ўтлоқ ўртасидаги «қора уй» олдига келиб ҳамма отдан туша бошлади. Мен ҳам ўзимни ерга ташлаган эдим,

чап оёгим узангига қисилиб қолди. Мен учун бу кулгили ҳолат эди. Қўлим ерда. Оёгим узанги билан от қорни орасига қисилиб қолган. Ҳарчанд уринганим билан чиқаролмайман. Кулиб юбордим.

Қарасам, отдан тушган мезбонлар турган жойида қотиб қолибди. Ҳаммасининг кўзида даҳшат... Ўттиз қадамча нарида турган Бўривой, ишонсангиз, тўрт хатлашда тепамга етиб келди. Отимнинг жиловини маҳкам чангаллади. Шу орада бошқалар ҳам келишди. Оёгимни узангидан ажратиб, тургазиб қўйишди. Йўл бўйи жимгина келган от эса, бирдан қулоқлари чимрилиб, кишнаб юборди. Бўривой жиловни қўйиб юбориши билан думини гажак қилганча, дуч келган томонга югуриб кетди.

Мен ҳамон ҳеч нимага тушунмай турардим.

— Бир ўлимдан қолдингиз, ака! — деди Бўривой ҳансираб. — Оёқ узангига қисилиб қолса, от ҳурқади. Хурқидими — тамом! Осилиб қолган одамни тепиб, югураверади. Одам тепки еб, тошларга урилиб, бир халта этга айланади... Яхшиям вақтида улгурдик...

Сийрак соқолли кекса чўпон эса елкамга қоқди.

— Худойга бир ёзганинг бор экан, улим! Отқа минуздан олдин тушувни ўйлаб қўюв керак...

ЭРК

Инсон табиати шу: ҳамма эркни орзу қилади. Ҳамма озодликка интилади. Шунақа-ку...

...Ҳеч уйлаб кўрганмисиз? Нима учун Ер курраси ўз ўқи атрофида нуқул бир томонга қараб айланади? Бугун бир томонга, эртага бошқа томонга айланса, нима бўларди?

Нима учун Ер ўз ўқи атрофида 24 соатда бир айланади? Бугун 24 соатда, эртага 30 соатда айланса нима бўларди?

Нима учун Замин Қуёш атрофини уч юз олтмиш беш куну олти соатда бир марта айланиб чиқади? Бир йил уч юз олтмиш беш куну олти соатда, иккинчи йили икки юз кунда айланса нима бўларди?

Нима учун Ер курраси ҳар йили 22 декабрда Қуёшга энг яқин масофага боради, 22 июнда Қуёшдан энг узоқ масофага кетади? Шундай керагидан ортиқ яқин ҳам бормайди, керагидан ортиқ узоқ ҳам кетмайди?

Бу қонунларни, аниқроғи, қонуниятларни ким яратган?

Оллоҳ эмасми?

Инсон эса Оллоҳнинг бандаси эмасми?

Мутлақ эркин орзу қилиш Тангрига ҳам ҳуш келмайди...

ИЛК МУҲАББАТ

Илк муҳаббат баҳор осмонидаги булутга ўхшайди. Оппоқ. Покиза. Шаффоф... На қўлингиз билан тутасиз. На ортидан югуриб етасиз... Шамол уни қаёққа олиб кетишини ҳам билмайсиз...

Биринчи муҳаббат кўпинча натижасиз тугаши балки шундандир...

СИНОВ

Бир нарсани кўп кузатдим. Она овқатга ўтирган замон чақалоқ йиғлайверади. Кексалар, бунақа пайтда болани шайтон чимчилайди, дейдилар. Билмадим... Худонинг ўзи кечирсинку, менимча гап шайтонда эмас. Бу — Тангрининг она меҳрини синаш усулларида бири бўлса ажабмас...

ШАМ ЎНМАСА...

Эркак билан аёл муносабатида айбни нуқул эркакдан излаш инсофдан эмас. Шам ёнмаса, парвона яқин келмайди...

ҚИРҚ ЖОН

Хотин кишининг жони қирқта бўлади, десалар ажабланманг. Негаки у битта жонни ўзига олиб қолиб, ўттиз тўққизтасини фарзандларига беради...

СОДДА ВА БУЮК

Қадимги мусаввирлар фариштани гўдак қиёфасида тасвирлангани бежиз эмас. Бола шу қадар соддаки, биз унинг даражасига туша олмаймиз. Бола шу қадар буюкки, биз унинг даражасига етолмаймиз!

ҚЎГИРЧОҚ

Бу одам лойдан ясалган қўғирчоққа ўхшайди. Замон сал ўзгарса, бошидан жиндай сув қуядида, лойини ий-

лаб-ийлаб, ўзини қайтадан ясаб, бошқа қиёфага кириб олади...

Қаттиқроқ ёмғир ёгса, балчиққа айланиб кетади-ёв!

АҚЛ ВА МАНСАБ

Ақл билан мансабга эришиш мумкин. Мансаб билан ақлга эришиб бўлмайди.

КОММУНИЗМ

— Жаннат билан коммунизм орасида фарқ борми?

— Бор! Жаннатдан ҳеч ким қайтиб чиқмайди. Коммунизмга ҳеч ким етиб бормади!

ЕБ ТҮЙМАГАН — ЯЛАБ ТҮЙМАС

Қадим замонда кўзи ожиз одам бўлган экан. Албатта, кўзи ожизлик айб эмас... Хуллас ўша одам тирикчилиги танг аҳволда қолгач ўзига ўхшаш сўқир бир тиланчига шо-гирд тушибди. Гадоилик ҳунарининг сирини ўргатишни сўрабди.

— Бу ҳунарнинг учта қондаси бор, — дебди устози. — Қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, кимдан бўлса ҳам олаверасан!

Орадан кўп йиллар ўтибди. Устоз тиланчи ҳаммом-нинг иссиқ хонасида мудраб ўтирса, ёнбош томондан овоз келибди:

— Хайр қили-и-инг!

— Эсинг жойидами? — дебди устоз тиланчи. — Ҳаммомда ҳам садақа сўрайдими?

— Қаерда бўлса ҳам! — дебди бояги овоз.

Устоз тиланчининг аччиги чиқибди.

— Қанақа бетамизсан, яланғоч одамда пул нима қилсин?

— Қанча бўлса ҳам!

Устоз тиланчи шогирдини овозидан таниб қолибди.

— Ҳой, бадбахт! Келиб-келиб ўз устозингни шиласанми?

— Кимдан бўлса ҳам! — дебди шогирд тиланчи...

Албатта, порахўр тиланчи эмас. Порахўр аввалига ўзини тийиб юради. «Инсоф» билан олади. Аммо бора-бора қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, кимдан бўлса ҳам олишга ўрганади. Ва... охири ҳаммомга яланғоч киради...

Тагин ким билсин... Қариб-чуругунча умргузаронлик қиладиганлари оз эмас шекилли.

ЧИРОҚ КУТАРГАН ОДАМ

Ҳақгўй — қоронгида чироқ кўтариб бораётган одамга ўхшайди. Унинг чироғи оламни мунаввар қилмаслиги мумкин. Бироқ дилларга далда беради, умид уйғотади... Ҳақгўй олис-яқиндан кўриниб туриши — шундан.

Афсуски, чироқ кўтарган одам кўп қоқилади...

ОДАМ АТОДАН ҚОЛГАН УДУМ

Севги изҳор қилаётган эркак соқов бўлса ҳам булбулигўёга айланиб кетади. Аммо айтганларини тезда унутади.

Изҳори-дилни тинглаётган аёл булбулигўё бўлса ҳам соқовга айланиб қолади. Аммо эшитганларини ҳеч қачон унутмайди...

«АФЛОТУН БУПКЕТ-Е»

«Қайси юрда қонунлар ҳокимлар устидан ҳукмрон бўлса, ҳокимлар эса қонунга қул бўлса, ўша ерга Худонинг неъматлари ёғилиб туради!».

Бу гапни Афлотун ёзган. «Қонунлар» деган китобида. Бундан икки минг тўрт юз йил аввал!

Одамлар бировга қойил қолса, «Афлотун бупкет-е!» деб хитоб қилиши бежиз эмас-ов...

БАРДОШ

Кексаларни, узоқ умр кўргани учунгина эмас, ҳаёт синовларига узоқ бардош бергани учун ҳам ҳурмат қилмоқ керак!

ҲАММА ОНА — БИР ОНА

Америка билан Ўзбекистон ораси ўн беш минг чақирим. Австралия билан Канада ораси йигирма минг чақирим.

рим. Аммо америкалик сенаторнинг хотини ўз фарзанди-
ни ўзбекистонлик деҳқоннинг хотинидан камроқ яхши
кўрмайди. Австралиялик абориген аёл ўз фарзандини ка-
надалик миллионер аёлдан кўпроқ яхши кўрмайди.

БУЗИЛГАН НИКОҲ

Уйни қонуний бўлашдингиз...

Мол-мулкни қонуний бўлашдингиз...

Муҳаббат бўлакланди...

Садоқат бўлакланди...

Бола-чи? Болани қайси қонун билан бўлашасиз? Она-
си билан бўлса, отасиз қолса. Отаси билан бўлса, онасиз
қолса... Яхшиси, униям иккига бўлинг! Бир нимтаси —
эрга! Бир нимтаси — хотинга!

Қани кўтаринг болтани, боланинг уволи тутгурлар!

ТИРИК МУРДА

У хў-ў-ўп ўқимишли, хў-ў-ўп билимдон, хў-ў-ўп олим
одам. Фақат битта «жузъий» камчилиги бор: чин дилдан
кулолмайди, чин дилдан йиғлолмайди...

ТОМСУВОҚ

Қишлоқда куз палласи томсувоқ қилиш удуми бўлар-
ди. Унинг ёзилмаган қондаси бор. Биринчидан, ҳеч ким
томини ёлғиз ўзи сувамайди: ҳамма ҳашарга келади. Ик-

кинчидан, бева-бечора, қўли қисқа хонадоннинг уйи энг аввало томсувоқ қилинади. Кейин, навбатма-навбат давом этаверади...

Ўқитувчимизнинг ҳашарига, айниқса, кўп одам йиғилди. Уйи катта йўл ёқасида эди. Шундоқ кўча четидан лойхандақ қазилган экан. Сомон, катта йўлнинг кўпчиб ётган тупроғига қовушиб, обдон юмшабди. Ўқитувчимизнинг Азим ака деган қўшниси ишбоши бўлди. Биров хандаққа тушиб лой солиб бериб турибди, биров пақирлаб лой ташийди, яна биров томда туриб, илгак билан тортиб олади, бошқаси ҳафсала билан сувайди...

Эрта пешиндаёқ ҳамма ишни қойил қилиб ташладик. Ҳовли ўртасидаги тут тагида овқатланиб ўтирсак, ўқитувчимнинг кекса онаси келиб қолди. (Кейин эшитсак, бир ҳафта аввал кўзи ёриган қизиникига кетган экан).

Кампир ҳассасини дуқиллатиб, тўппа-тўғри ўқитувчимизнинг олдига борди.

— Нима қилдинг?! — деди ўғлининг саломига алик ҳам олмай. — Нима иш қилқўйдинг?!

Ҳаммамиз ҳайрон бўлиб қолдик. Муаллим ўқувчиларининг олдига, айниқса, мулзам бўлди шекилли, қизариб кетди.

— Нима қилман, ойи? — деди кўзларини пирпиратиб.

— Дард! — кампир ҳассаси билан ерни нуқиди. — Санга қачон ақл киради, нодон бола! — Кейин Азим акага юзланди. — Бу-ку аҳмоқлик қилишга қипти, сиз қаёқда эдингиз? Нега кўчадан лой қилдиларинг?! Кўчанинг тупроғига

тегиб бўладими, нобакор! Кўпчиликнинг ҳақи-ку, бу! —
Бир зум ҳарсилаб турди-да, тўсатдан йиглаб юборди. —
Ман юртнинг ҳақиға сувалган том тагида турмайман! —
Шундай дедию, супа лабига бориб, терс ўтириб олди...

...Ҳаммамиз қайтадан томга чикдик... Сувоқ қилишдан
қура лойни кўчириш қийин бўларкан. Битта қолдирмай,
қиртишлаб, томдан туширдик. Пақирлаб ташиб, кўчадаги
лойхандакни тўлдириб қўйдик...

...Орадан йиллар ўтиб, кампир кўз юмганида тумонат
одам уни ўша кўчадан сўнгги манзилига кўтариб борди...

Кўча тупроғи илиқ эди... Майин эди...

ҲАР ТЎКИСДА — БИР АЙБ

Ростгўй одамнинг битта ожизлиги бўлади: уни алдаш
осон.

ИЛТИФОТ

Ўзи учун илтифот тилаган — гадо. Ўзгалар учун илти-
фот тилаган — ярим подшо.

ДЎСТ

Дўст дегани дарахт япроғига ўхшайди. Баҳор чоғи —
беҳисоб. Куз келганда — саноқли. Ўшлик чоғи — беҳисоб.
Кексайганда — саноқли...

ИТБОЗГА «ЭҲТИРОМ»

Шуро замонида қорға ёзиб, офтобда қуритилган ваъдалар анчагина эди. Масалан, собиқ Иттифоқдаги барча миллатлар тенг ҳуқуқли, бир халқ иккинчи халқни камситиши мумкин эмас...

Чиройли шиорлар! Шунақа-ку... Ҳамма миллатлар тенг, аммо шоир зоти борки, йилда ақалли бир марта «у ёққа» таъзим қилиб, ақалли икки сатр ҳамду сано битмаса, косаси оқармайди. Гоҳ ошкора, гоҳ яширин шовинизм бўлиб туради-ю, кўриб — кўрмаганга соласан. Ғиринг десанг, ўзингни «миллатчи»га чиқариб, кунингни кўрсатади...

Саксонинчи йиллари қўлимга «Клуб служебного собаководства» деган китоб тушиб қолди. 1979 йили Москвадаги ДОСААФ нашриётида чоп этилган китоб. Эътироф этиш керак. Китоб муаллифларининг бағоят тажрибали итшунос эканлиги кўриниб турарди. Биласиз, ит — инсон дўсти. Шарқ шеъриятида ҳам ит вафо рамзи сифатида кўп чиройли тасвирланган. Бу китобчада итваччани қандай боқишдан тортиб, қандай ҷумилтиришгача, ит зотини қандай аниқлашдан тортиб қайси соҳа бўйича «мутахассис» қилиб тарбиялашгача — ҳаммаси баён этилган. И. Духновский дегани эса «Итларга қандай лақаб қўйиш керак?» сарлавҳали каттагина мақоласи билан чиққан. Мақолада кўп жўяли фикрлар бор. Духновский итга инсон исмини лақаб қилиб бериш тўғри эмаслигини таъкидлайди. Яхшиси, ҳайвонлар номи, табиат ҳодисаси ёки жўғрофий номларни танлаган маъқул. Маса-

лан, Бурон, Момақалдиروق, Тайфун, Казбек, Дон, Амур, Бури, Олмахон дегандек...

Муаллиф шу тарзда итларга қўйиладиган лақаблар рўйхатини давом эттиради: Акбар, Алишер, Анвар, Араб, Асқар, Бек, Ботир, Жўра, Комила, Лола, Мухтор, Наим, Нодир, Наргис, Нодира, Умар, Падар, Рафик, Садир, Султон, Тоҳир, Тойир, Ҳайдар, Ҳасан, Шайх, Амир, Майна ва ҳоказо... Ана, сизга итларга мўлжалланган «одам эмаслар» номи! Хоҳлаганингизни танлаб олаверинг! Итингиз эркак бўлса — «Алишер», ургочи бўлса — «Нодира»!

Майли, Духновский деган кимсанинг итдан бошқа ташвиши бўлмай қўя қолсин. Аммо ўша китобни минглаб нусхада чоп этган ноширлар ҳам шунчалик ит билан ҳамтовоқми? Наҳотки, улар Алишер Навоийдек даҳо шоирни билмайдиган даражада нотавон бўлса? Умар Хайём деган буюк зот номини эшитмаган бўлса? Мухтор Авезов қозоқ халқининг машҳур адиби экани, ўзбек шоираси Нодира бутун бир хонлиқни тебратган давлат арбоби бўлгани наҳот қулогига ҳам чалинмаган бўлса?! Буни бошқа халқларни ҳақорат қилиш — шовинизм демай, нима деб аташ керак?!

«Дўстлик ҳурматдан бошланади» деган аччиқ ва изтиробли мақола шу мисол билан бошланган, унда марказий нашрларнинг Ўзбекистон устидан тоғора-тоғора мағзава ағдараётгани исботлаб берилган эди. Унинг бир нусхасини ДОСААФ нашриётига юбордим. Табиийки, жавоб беришни ҳам лозим топмадилар. Мақола ўзимиздаги газеталарда босилди, китобларга киритилди.

Барибир, Духновский каби итфеъллар қилмиши кўнглимнинг бир четида иштибоҳ бўлиб ётар эди...

Орадан бир-икки йил ўтгач, дилхиралик бирдан тарқаб кетди. Олис тоғ қишлоқларидан бирига борган эдим. Нотаниш бир киши уйига таклиф қилди. Мактаб ўқитувчиси экан. Бир пиёла чой ичиб кетмасам, қаттиқ ранжишини айтди. Турфа хил мевалар гарқ пишиб ётган кенг саҳнали ҳовлига киришимиз билан этак томондаги молхона девори тагида ётган, қулоқ-думи кесилган ит ва жоҳатли акиллаб қолди. Мезбон итга ҳайқирди: «Ёт, Духновский!», «Ўчир овозингни, Духновский!». Ит норози алфозда ғингшиб, нари кетди.

Беихтиёр кулиб юбордим... «Бунақа лақабни қаердан олдингиз?» десам, «Сизнинг китобингиздан», деди. Мезбоннинг айтишича, шу қишлоқнинг ўзида олтита «Духновский» бор экан!

ШУҚР ҚИЛГАН...

Бир синфдошим бор эди. Отаси «катта жой»да ишлар, бадавлат яшашарди. Маҳаллада биринчи бўлиб телевизор олишганди. Синфдошим яхши ўқирди. Еттинчи синфни битирган куни мотоциклали бўлди. Мактабни олтин медал билан тутатди.

Йиллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

— Ишлар қалай? — десам, зарда билан қўл силтади:

— Расво! Домлам ўлгудек мараз! Кандидатлик ишимни чўзиб ётибди.

Йиллар ўтди. Тагин кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Расво! Ўғлим кўп ичади. Кеча яп-янги машинани пачагини чиқариб келди!

Йиллар ўтди. Яна кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Расво! Қизимнинг турмуши нотинч. Қайнонаси ёмон. Судлашмоқчиман.

Йиллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим. Шифонага борсам, ранги бир ҳолатда ётибди.

— Ишлар қалай?

— Расво! Қанд касали деган палакат адоийи-тамом қилди. Ўлиб-ўлмайман, тузалиб-тузалмайман!

Тавба деб гапирай-ку, фаришталар омин, деган эканми, узоққа бормади, бечора...

Яна бир синфдошим бор эди. Отаси урушдан яримжон бўлиб қайтган, тукилиб кетай деб турган кулбада туришарди. Яхши ўқирди. Лекин медалга «илинмади».

Йиллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Мебель фабрикасида ишляяпман. Кундузи дурадгорлик қиламан. Кечаси уч кунда бир қоровулман. Яқинда велосипед олдим.

Йиллар ўтди. Тагин кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Ўғлим ўқишни битириб, чет элга ишга кетди.

Йиллар ўтди. Яна кўришдик.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Қизим фарзанд кўрди. Неварамга бешик олишга кетяпман!

Йиллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим. Худди ўша, бошқа синфдошим ётган шифохонада экан. Ранги бир ҳолатда.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Буйрак жиндай шамоллабди. Берган дардига шукр!

Яқинда уни тагин кўрдим.

— Ишлар қалай?

— Худога шукр, зўрман! Тўнгич неварамнинг бўйи чўзилиб қолди. Худо ҳохласа, беш-олти йилда невара куёв кўраман. Тўйга борасан-а?!

ЙЎЛ БЎЙИДАГИ ДАРАХТ

Катта йўл бўйида дарахт ўсарди... Иттифоқо унинг тагига бир йўловчи келди. Кун иссиқ, йўловчи чарчаган эди. Дарахт соясида ўтириб дам олди...

Йўловчи очиққан эди. Қараса, дарахтда мевалар пишиб ётибди. У дарахтга чиқишга эринди: тош отди. Мевалар дув тўкилди. Йўловчи тўйгунича еди...

Манзил олис эди. Йўловчи дарахт шохини синдириб, таёқ ясади...

Кейин... заҳар танг қилиб қолди. Йўловчи дарахт парасига ўтди...

Сўнг... йўлига кетди...

Дарахт бошқа йўловчини кута бошлади...

Бу дарахтнинг номи — Яхшилик эди...

НЕЪМАТ

Аёллар! Йиғлаб кўнглингизни бўшатишдек неъматни ато этгани учун Яратганга шукроналар қилинг!

«ЁЛҒОНЧИ» ҚОП

Бозор гавжум. Кекса деҳқоннинг сабзисига ҳаридор бўлдим. Мушак сабзи. Нокдек ярақлаб турибди. Мендан олдин келган шляпали ҳаридор савдолашгунча пойлаб турдим. Шляпали сабзини қопи билан оладиган, деҳқон нархни туширадиган бўлди.

— Манави қоп неча кило чиқади? — деди ҳаридор бўғзигача тўлдириб, устига сабзи барги солинган қопни кўрсатиб.

— Эллик кило болам, — деди деҳқон.

— Ҳарқалай тортиб кўрсакмикин? — деди ҳаридор иккиланиброқ.

— Бемалол, болам, бемалол! — Деҳқон раста бошига имо қилди. — Ҳов анави ерда катта торози бор. Аравачи болани чақирсанг, қопи билан олиб борасан. Бирпасда тортиб кўрасан.

Шундай бўлди. Ҳаридор қопни темир аравага орттириб олиб кетди. Қайтиб келишгунча деҳқон нос чекиб,

пойлаб турди. Бир оздан кейин бола аравани судраб келди. Кетидан харидор ҳам етиб келди.

— Ота, — деди киссасини кавлаб, — қопингиз қирқ беш кило чиқди.

Дехқон гоҳ харидорга, гоҳ қопга ҳайрон бўлиб қаради. Чиндан ҳам қопнинг оғзи очилмаган, хатто сабзи барглари ҳам жойида эди.

Дехқон носини тупурди. Тирноқлари қорайиб кетган бармоқлари билан соқол-мўйловини артди. Кейин сабзи тўла қопни беозор шапатилади.

— Нега менга тухмат қиласан, ноинсоф қоп?! — деди бош чайқаб. — Оппоқ соқолим билан ёлғон гапираманми, эси паст қоп! Шунча йил меҳнат қилиб, бировнинг ҳақиға хиёнат қилганимни кўрганмидинг, нобакор қоп?! Эрта-маттан ўз қўлим билан тортганимда эллик кило чиққандинг-ку, турган жойингда беш кило сабзини еб қўймагандирсан, ёлғончи қоп?!

...Пул санаётган шляпалининг ранги ўчди. Бир зум кўзини пирпиратиб турди-да, ўзини оломон орасига уриб, ғойиб бўлди.

— Болам, — деди деҳқон анграйиб қолган аравакашга, — сабзини жойига опқўяқол, барака топкур. «Қоп» шунча мулзам бўлгани етар. Энди минбад ёлғон гапирмайди!

...Деҳқоннинг тирноқлари қорайиб кетган қўлини маҳкам сиққим келди...

БИР ДОНА ГУГУРТ

Унинг, кечаси туриб чекадиган одати бор эди. Ҳар гал-гидек, тунги соат учда уйгонди. Қараса, бир дона ҳам гугурт қолмабди. Аксиға олиб, хотини қариндошларникига кетган... Уйда ҳамма нарса бору, оддий электр иситгич йўқ экан... Тамаки хумор қилиб, эрталабгача қийналиб чиқди. Иккита таёқни ишқалаб ўт чиқарадиган ёввойи қабила-ларга ҳаваси келди...

Бу одам лазер қурилмасини яратган машҳур олим эди...

Инсон нақадар қудратли, инсон нақадар ожиз!

ҚАРЗ

Болам бемехр чиқди, нуқул ўзининг болалари билан андармон деб, кўп ҳам ўкинманг. Балки, сизга адолат-сизлик бўлиб туюлаётган нарсанинг ўзи адолатдир... Сиз ота-онангиздан олган қарзни болангизга берасиз. Болангиз — ўзининг боласига...

Ҳаёт занжири узилмаслиги керак-ку...

ҚИЗИЛИШТОН

Бола эдим... Куз эди... Сўрида дарс қилиб ётибман. Ам-мам бир бурчакда мудраб ўтирибди... Осмонда мезонлар учади. Қондек қизарган ток барглари оҳиста чайқалади. Ўрик хазонлари унсиз пирпираб тўкилади. Бог томондан яккаш бир садо келади: «тук-тук-тук, тук-тук-тук». Ҳаш-

га тегәди. Хаёлингни қочиради... Охири бўлмади, аммам-
дан сурадим:

— Нима, у, амма?

Аммам чўчиб, кўзини очди.

— Нимани сурайсан, болам?

— Анави туқиллаётганни-да, нима ўзи?

Аммам бир зум қулоқ солиб турди. Кейин носини ту-
пуриб, жилмайди.

— Қизилиштон-ку!

— Нега ҳадеб туқиллатади? Жонга тегди-ку?

— Унақа дема, болам, — деди аммам хўрсиниб. —

Худо уни шунга яратган, дарахтнинг қуртини еб тоза-
лайди... — Узоқ жим қолди-да, қўшиб қўйди. — Қанийди,
Оллоҳ одамзотнинг кўнглидаги қуртларни тозалайдиган
шундоқ жонивор яратса. Ҳамма жаннатга тушармиди...

ОМОНАТГА — ХИЁНАТ

Умр Тангрининг одамзотга ўлаб берган омонатидир. Биз
эса кўпинча, уни беҳуда ўтказиб, омонатга хиёнат қиламиз.

«ТУТИНГАН» УҒИЛ

(Бир дўстимнинг иқрори)

Амал курсисида ўтирганингда ким энг кўп товонинг-
ни яласа, курсидан тушганингда ўша биринчи бўлиб, сен-
дан юз ўгиради, деганлари қанчалик тўғри эканига ўзим
ишонч ҳосил қилдим.

Бир қадрдоним бор эди. Кун ора қўнғироқ қилиб, ҳафтада келиб турар, шифохонага тушиб қолсам, «овора бўлманг», дейишимга қарамай ҳаммадан аввал етиб борар, таътил пайтида Ўзбекистоннинг қайси бурчагида дам олмай, топиб борар, «бир чўқимгина» ош қилмаса, қўнғили жойига тушмас эди... Буниси ҳам майли, икки гапнинг бирида «мен сизни отам деганман, сиз менинг отамсиз», деб, Худони ўртага солиб қасам ичарди...

Мансабим жиндай ўзгарган эди, «боламни» йўқотиб қўйдим. Суриштирсам бошқа ота излаб юрган экан...

ЁВВОЙИЛАР

Мўғуллар Мовароуннахрни босиб, қирғин қилганида бир аёл тирик қолиш йўлини топибди. Босқинчига айтибди:

— Мен баҳоси ярим жаҳонга тенг бир гавҳарни ютиб юборганман. Мени ўлдирмай, уч-тўрт кун сабр қилсанг...

Шунда мўғуллар ўша қишлоқдаги ҳамма хотинларнинг қорнини ёриб, гавҳар излаган экан...

Шўрлик юртим! Не балолар кечмади бошингдан!

ҲИММАТНИ ҚАРАНГ!

Тарихчиларнинг ёзишича, «оқпошшо» Александр Иккинчи олий ҳазратлари кўп адолатпеша бўлган эканлар.

Черняев аини саратонда Тошкентни қарийб икки ой сувсиз қолдириб қамал қилганини, шаҳарга бостириб

киргач, мункиллаган кампирлару, бешикдаги гудакча аёвсиз кирганини эшитиб, подшои олам қаттиқ ранжибдилар. Шу қадар хафа бўлибдиларки, Чернаяевни капитанлик унвонидан маҳрум қилиб... генерал унвонини берибдилар. Банди бриллиант билан жилоланган олтин қилч ҳадя қилибдилар...

Бир «бечора»ни «жазолаш» бўлса, шунчалик бўлади-да!!

«ТУЙЧИБОЙ»

Туйчибой туй қиладиган бўлди: суннат туй...

«Сабзи туғрар»га келган маҳалла оқсоқоллари «юз кило гуруч дамлаш шартми, ўзингизни қийнамай қўя қонинг», деган эди, астойдил хафа бўлди:

— Нима, мен одаммасманми? Ўзимга яраша орзу-ҳавасим бор, улфатларим бор... Мен ҳам юртнинг ошини еганман...

...Шундай бўлди... Юз кило эмас, юз йигирма кило ош дамланди...

Тонг отмасдан ҳофизлар ҳониш қилди... Гурас-гурас одамлар келди...

Туйчибой «юз йигирма кило ошнинг тагида бир капир қолмаганини» гапириб юрди...

...Икки ҳафталардан кейин уйида қий-чув бўлиб қолди. Ўзи бақирган, хотини додлаган...

Ҳарқалай, қўшни... Чикдим.

Қарасам, Тўйчибой ток сўри тагида турибди. Кўзлари бежо.

Нукул бир гапни такрорлайди: «Ўзимни ўлдирсам қутиламанми? Ўлиб кетсам қутиламанми, санлардан?!»

Янга нарироқда шумшайиб турибди.

— Тўй қиламан деб бугизимгача қарзга ботдим! — деди қўшним чинқириб. — Мени хонавайрон қилмоқчимисан?!.. Ўзимни ўлдириб қўя қолай!..

Янга мени кўриб бир қадар таскин топди, шекилли эрини юпатди:

— Қўйинг, дадаси, ўзингизни босинг... — Кейин айвон томонга қараб мушт дўлайтирди. — Сан, қиз ўлгурса қачон ақл киради-а?! Ман буни нонга чиқарсам, китоб обкебди!.. Ҳаҳ, ўша санга китоб ўқишни буюрган ўқитувчингнинг уйига ўт тушсин! Саккиз юз сўмгаям китоб оладими, жувонмарг?! Китоб санга ош билан нон бўлармиди, ер ютгур!

...Қўшнимнинг еттинчими, саккизинчими синфда ўқийдиган қизига энди кўзим тушди.

Қизалоқ айвон устунига суяниб турар, кафти билан юзини тўсганча, унсиз, ўкиниб-ўкиниб йиглар эди...

Индамай, чиқиб кетдим.

...Ростини айтсам, умримда биринчи марта... ўзбек бўлганимга уялдим...

ТАОМИЛА

Ўзбекнинг ғалати таомилари бор. Марҳумни тупроққа топширгандан сўнг қабристонга келган аҳли жамоадан сўрайдилар:

— Фалончи қандай одам эди?

Ўтганларни ёмон отлиқ қилиш — гуноҳ. Мақташ керак. Жиллақурса, бирон фазилатини айтиш керак...

Умрида бировга яхшилик қилмаган, аксинча, ҳамманинг дилини огритган баттол бир одам бандаликни бажо келтирибди.

Одатдаги савол уртага тушибди.

— Фалончи қандай одам эди?

Ҳеч кимдан садо чиқмабди. Савол тагин такрорланибди:

— Биродарлар, фалончи қанақа одам эди?

Яна узоқ сукунат чуқибди. Ниҳоят шу маҳаллада яшайдиган тиш дўхтири уртага чиқибди.

— Ҳамма тишлари бутун эди, — дебди...

...Ўзбекнинг ғалати таомиллари бор... Ўзбекнинг ғалати донишмандлиги бор...

ЗАҲАР СОЛМОҚ...

Америка қитъасидаги ўта заҳарли чинқироқ илон судралиб юрганида думи «шақир-шуқир» қилиб туради... Шунинг узиб ташлаган боши ҳам одамни чақиб ўлдириши мумкин экан...

Илон-ку, ўз номи билан — илон. Ўзи ўлганидан кейин ҳам одамлар ҳаётини заҳарлаётган кимсалар йўқми, бу дунёда?!

ДАРДИ — БЕДАВО

Меҳрга бемеҳрлик билан жавоб бериш инсоннинг абадий касаллигидир.

ГУЛДОН ВА ТОШ

Биллур гулдон билан тош тўқнашса, тошга балоям урмайди, гулдон синади. Негаки, гулдон бағрида гул бор.

Яхши билан ёмон тўқнашса, ёмонга балоям урмайди, яхшининг дили вайрон бўлади. Негаки, яхшининг қалбида эзгулик бор...

ГИЛДИРАК

Гилдиракнинг яратилиши дунёдаги энг катта кашфиёт бўлган. Аммо гилдиракни кашф қилган одам уни тўхтатиш, «тормозлаш» йўлини ўйламаган бўлиши мумкин эмас!

Устоз Озод Шарафиддинов «шунчаки», «кези келганда» айтган бир гап тагида теран маъно борлигини кейинроқ тушундим. Гилдирак-ку, инсоннинг оғирини енгил, узогини яқин қилди. Лекин думалаб кетаётган гилдиракни тўхтатишнинг ҳеч иложи бўлмаса, қандай фожиалар рўй беришини тасаввур қилиб кўринг!

Сўнг тагин бир гап эсимга тушди. Мактабда бирга ўқиган учувчи дўстимдан «Самолёт бошқаришда энг қийин нима?» деб сўраганимда «кўниш», деган эди...

Бас, маълум бўлдики, ҳатто энг эзгу ишни ҳам аввал оқибатини ўйлаб, кейин қилиш керак экан...

ТУЯ ВА ЭШАК

Туртинчи «А» синфда ўқирдим. Ғалати ўқитувчимиз бор эди. Ўзи найнов. Бўйи узун. Ҳар қадам босганида боши лиқиллайди. Туянинг ўзи... Шўхлик қилсак, койи-майди, фақат «Ҳа, болажон-а, болажон!» деб хўрсиниб қўяди. Унга сайин биз баттар туполон қиламиз... Аммо кузларини ярим юмиб шеър ўқиганида синфимиз жим бўлиб қолади... Ўша шеърларнинг баъзи сатрлари чала-ярим эсимда қолган. «Ҳақиқатни кўрганларнинг кўзи кўрдир, ҳақиқатни тинглаганнинг қулоғи кар...»

Кунлардан бирида ўқитувчимиз дарсга кирмади. Эртасига ҳам... Индинига ҳам...

Қизик, биз уни соғина бошладик.

Бир ҳафтадан кейин янги муаллим келди. Туртинчи «Б»нинг муаллими. «Кителли» муаллим. Кўриниши шу қадар кўркқули эдики, ҳамма пилдирпис бўлиб қолди. Орамиздаги дадилроқ бола «Ўзимизнинг муаллим қани?» деб сўраган эди, «кителли» муаллим сапчиб ўрнидан турди.

— Шоир маълиминг Магаданда! — деди қўлини пахса қилиб. — У — маълим эмас. Халқ душмани! Антисовет шоирларнинг шигирини ўқиган! Мутаассиб! Диндор! Маълимингни соғинган бўлсанг, отангга айт: иккалангни маълимингни олдиға жўнатамиз!

...Кейин бир-биридан ваҳимали гаплар тарқалди. «Шоир-ўқитувчи халқ душмани экан. Янги маълим тегишли жойга ёзиб берибди...»

«Кителли» муаллим яна анча йил дарс берди. Аммо бирон марта «шигир» ўқимади...

Орадан кўп йиллар ўтди. Наврўз байрами бўлаётган эди. Бир маҳал микрофонда таниш, виқорли овоз жаранглаб қолди:

— Биродарлар! Яратган Эгамга шукроналар қилинг! Асрий анъаналаримиз тикланди. Наврўз — халқ байрами. Ҳаммамизнинг байрамимиз!

...Қарасам, ўзимизнинг «кителли» муаллим. Деярли ўзгармабди. Ҳамон тетик. Ҳамон виқорли... Фақат эғнида жигарранг кител эмас, тўн. Бошида дуппи...

«Кителли» муаллимнинг гапига маҳлиё бўлиб, рўпарамда ўтирган қарияга эътибор бермабман.

Бир маҳал қариянинг ўзи гап бошлаб қолди:

— Сиз мени танимайсиз. Мен сизнинг китобларингизни ўқийман, болажон!

«Болажон» дегани қалбимда қандайдир соғинч туйғуларни уйготгандек бўлди. Покиза кийимли, қадди букук қарияга синчиклаб тикилдим.

— Сиз...

— Ҳа-да! — деди қария мулойим кулиб. — Мен ўша «шоир» ўқитувчингизман... Хурсандман, болажон, ёзганларингиздан хурсандман.

...Агар микрофонда «кителли» муаллим ваъзини чўзмаса, бошқа мавзуга кўчган бўлармидик...

— Домла, — дедим қарияга. — Манавилар ҳамон ваъзхонлик қилиб ётибди. Ахир сиз...

— Начора, — деди қария хотиржам алпозда. — Эшак қачон хоҳласа, қаерда хоҳласа, ҳанграйверади, болажон... Менинг ҳеч кимга хусуматим йўқ... — Бир зум ўйланиб турди-да, синиқ жилмайди. — Бир ҳангомани айтиб берайми?.. Эсини еб қўйган чолни маъзур тутасиз. Бу гапларни китобдан ўқиганмидим, ё эллик иккинчи йили «уёққа» жўнатишганида этапда эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо маъноси бундай.

Қадим замонда бир сарбон бўлган экан. Кўп қуртларга борибди. Кўп азият чекибди. Ўшини яшаб, ошини ошаб, вақти-қазоси етганини сезибди. Бола-чақалари, қариндош-уруғлари билан рози-ризалик тилашибди. «Мендан розимисизлар?» дебди. «Мингдан-минг розимиз», дейишибди.

Ногаҳон яна бир қадрони сарбоннинг эсига тушибди. Қирқ йил хизматини қилган туяси бор экан. Шу билан ҳам видолашадиган бўпти.

«Вақти келса, керагидан ортиқ юк ордим, вақти келса, сувсиз қолдинг, оч қолдинг, мендан розимисан?» — деб сўрабди туядан.

«Розиман, — дебди туя. — Тўғри, юк ҳам ординг, сувсиз ҳам қолдирдинг. Нимаики қилсанг, қарвон манзилга беҳатар етсин, деб қилдинг... Аммо бир марта сендан қаттиқ дилим оғриган. Бир гал менинг жиловимни эшакнинг думига боғлаб қўйгансан... Ўшанда эшак тупроқ чангитгани етмагандек бир-икки марта тумшугимга тепди... Сен бўлса, кулиб томоша қилдинг...»

Қария жимиб қолди. Тагин синиқ жилмайди.

— Яхши сарбон юк ортадиган туясини эшакка тепти-
риб қўймайди...

Микрофонда эса ҳамон «кителли» муаллим нутқ
ирод этар эди:

— Мана, Худога шукур, динимиз тикланди. Маҳалла-
мизда мачит қуриляпти. Иймонли бўлайлик. Ут балоси-
дан, сув балосидан, тухмат балосидан асрасин...

Қаердадир эшак ҳангради. Узоқ, кучаниб ҳангради...

ЖАВОБСИЗ САВОЛ

Бу телба дунёда жавобсиз саволлар кўп. Бироқ «ай-
бим нима?» деган сўроққа жавоб тополмаслик — ўта адо-
латсизликдир!

САҲНА ВА ҲАЁТ

Саҳнадаги ўйин ҳаётдаги «ўйинлар» олдида ўйин-
чокдир!

ЁМОН КАСАЛ — ЮҚУМЛИ

Фаришта шайтонга айланиши мумкинми-йўқми, бил-
мадим-ку, аммо шайтон асло фариштага айланмайди!

АБАДИЙ ЖУМБОҚ

Аёл — шундай жумбоқлар китобики, ҳали ҳеч ким уни
охиригача ўқий олган эмас.

ТУҒРИ СЎЗ

Ривоят қилишларинча, қадим замонда бир подшоҳнинг иккита вазири бор экан. Бири бошига қилич келса ҳам ҳақиқатни айтадиган туғрисўз экан. Иккинчиси эса тилёғлама, мунофиқ одам экан.

Кунлардан бирида подшо туш кўрса, битта бармоғи узилиб тушганмиш. Таъби хира бўлиб уйғонибди. Иккала вазирини чақириб, кўрган тушининг таъбирини сўрабди.

— Шоҳим, — дебди биринчи вазир. — аввало, кўрган тушингиз яхшиликка бўлсин. Худо хоҳласа шундай бўлади ҳам. Башарти муътабар бармоғингизга бирон шикаст етган тақдирда ҳам шукрона қилмоқ керак бўлади. Негаки Оллоҳнинг хоҳишисиз бандасининг бир тола сочи ҳам тўкилмайди...

Табиийки, бу «совуқ» гап подшога ёқмабди.

— Сен нима дейсан? — деб сўрабди иккинчи вазирдан.

Иккинчи вазир ўз муҳолифини йўқотиш фурсати етганини тушуниб, қувониб кетибди.

— Олампаноҳ! — дебди таъзим қилиб. — Муборак бўлсин, кўп хосиятли туш кўрибсиз! Муътабар тушингизнинг таъбири шуки, яқин орада бирон итингизми, отингизми, хизматкорингизми ўлади. Сизнинг азиз жонингиз асло азият чекмайди... Аммо манавининг гапи мени ҳайрон қолдирди, — дебди биринчи вазирга қараб. — Қачон қараса, сизга ёмонликни раво кўради!

Подшо даргазаб бўлиб, биринчи вазирни олис ерга бадарга қилиб юборибди. Бунга қарангки, орадан кўп ўтмай

қиличини қинидан суғураётганда эҳтиётсизлик қилиб чап қўлининг жимжилогини кесиб олибди. Қилич ўткир экан, жимжилоғи узилиб тушибди.

— Кўрдингизми, олампаҳо — дебди иккинчи вазир.
— Анави баттол қора ниятига етди. Худди шуни башорат қилган эди!

Подшо биринчи вазирни топтириб келиб, зиндонбанд қилибди.

Орадан тагин анча фурсат ўтиб, подшоҳ аъёнлари билан шикорга чиқибди. Катта ўрмон четида чиройли бир оҳута дуч келибдилар. Шоҳ кийик ортидан от солибди. Бошқалар унга эргашибди. Оҳу эса елдек учиб, ўрмон оралаб кетибди. Овчилар ҳам кетидан қувиб бораверибдилар. Охири подшо билан иккинчи вазирдан бошқа ҳамма орқада қолиб кетибди. Шоҳ билан вазир қуёш ботгунча оҳу кетидан от елдириб, ўрмонда адашиб қолибдилар. Қоронғу тушибди. Сўнг тўлин ой чиқиб, атроф ёришибди. Бундай қарашса, ҳар тарафдан ярим яланғоч, найза кўтарганлар ўраб олганмиш. Булар ёввойи қабила бўлиб, ой тўлган кеча ким ўрмонга биринчи бўлиб кирса, қурбонлик қиладиган одати бор экан.

— Манавининг оти биринчи бўлиб кирди, — дебди ёввойилардан бири подшони кўрсатиб.

— Сўйинглар! — деб амр қилибди қабила бошлиғи. Ёввойилар подшога ташланган пайти биттаси тўхтатиб қолибди.

— Бун қурбонлик қилиб бўлмайди, — дебди қабила бошлиғига. — Нуҳсон бор экан!

— Қанақа нуқсон? — деб сұрабди қабила бошлиғи.

— Битта бармоги йуқ экан!

Қабила удумига кұра «қурбонлик»нинг тұрт мучаси соғ бұлиши шарт экан.

— Бұлмаса, унисини сүйинглар! — дебди бошлиқ.

Шундай қилиб, ёввойилар иккинчи вазирни ұлдириб, эртасига подшони ўрмондан чиқариб юборибдилар...

Подшо саройига қайтиши билан биринчи вазирни озод қилиб, хузурига чорлабди. Бұлган воқеани айтиб, бунинг остида қандай синоат борлигини сұрабди.

— Шоҳим, — дебди биринчи вазир. — Ҳаммаси Ол-лоҳнинг иродасига боғлиқ, мабодо бармогингиз шикастланса ҳам шукрона қилмоқ керак, деганим бежиз эмас эди. Бармогингиз кесилгани Сизнинг жонингизни асраб қолди. Тугри сўз айтганим эса менинг жонимга оро кирди. Бармогингиз кесилгач мени зиндонга солмасангиз, овга иккинчи вазир билан эмас, мен билан борардингиз. Унда ёввойилар мени ўлдирган бўларди. Кўрдингизми шоҳим, нимаики бўлмасин, Худога шукрона қилмоқ керак!

КОСОВ

Косовнинг юмуши огир эмас. Вақти-вақти билан ўчоқни чуқулаб, оловни «тезлатиб» турса бас. Бир дарахтда ўсган биродарларини куйдираётганига ачинмайди. Ўзи ёнмаганига хурсанд.

Шунақа-ку, косов ҳадеб ўчоққа кириб-чиқаверганидан

кейин қораяди. Қўлни кир қила бошлайди. Учи секин-секин ёниб, калталашади. Қўлни куйдиради...

Шунда унинг ўзини оловга улоқтириб юборадилар.

НУРНИНГ БАҲОСИ ҚАНЧА?

Бозорнинг «хунари» — сотиш ва олиш, олиш ва сотиш. Бозорнинг «пайгамбари» ҳам, «авлиёси» ҳам — пул! «Бозор — шайтоннинг айвони», деган гап бор. Айтинг-чи, қуёш нурини сотиш мумкинми? Сотиб олиш-чи? Агар сотилса нурни қайси тарозида тортиш керак? Меҳрининг баҳоси қанча? Номуснинг-чи? Орнинг-чи? Виждон қайси бозорда қанчадан сотилади? Иймон-чи?!

... «Бозор» деган тушунча билан «маънавият» деган тушунча бир кўчадан юриши қийин экан...

КЎЗ ЗИНОСИ

Шариатда «кўз зиноси» деган тушунча бор. Номаҳрам эркак бировнинг аёли, опаси ёки сингласига ёмон назар билан қараса, шунинг ўзи зино саналади.

Шунақа-ку, аёл ёки бўй етган қизнинг пастки этаги тиззасидан икки қарич баландда, юқори этаги эса (ўзр, одам айтишга ҳам ийманади) киндигидан бир қарич тепада бўлса, бу ҳам етмагандек, киндигига тилла зирак тақиб юрса, кўча-кўйда нечта номаҳрам «кўз зино»сига ботаркин? У ёгини сўрасангиз, ўша қиз ёки жувоннинг ярим яланғоч кийинишдан муроди нима? Қанақасига айлан-

тирганда ҳам бегона эркакларни «жалб қилиш» эмасми? Номахрамларни зиного чорлашнинг ўзи ҳам зино шекилли?!

Аёлни — аёл десак, кейинги пайтда «Худо урган» баъзи эркакларни кўриб, ёқа ушлайсиз. Почаси тиззасидан баланд иштон (ҳатто «шортик» ҳам эмас, айнан иштон) кийиб, кучада юриш, метрога тушиш, автобусга чиқишга бало борми? Ўзини ҳурмат қиладиган аёл рўпарасида жун босган болдирини намойиш қилиб утирган эркакни кўриб кўзини қаерга яширишини билмай қолади-ку! Нима қилсин, аёл шўрлик?!

Таъна эмас, тавба деб гапирайлик. Ҳаммамизнинг ҳам бола-чақамиз, невараларимиз бор. Эҳтимол янги «мода» дегани шудир? Эҳтимол бизлар «консерватор»дирмиз. Аммо жамоат жойида юришнинг ўзгармас қоидалари бўлади, чоғи? Ҳаммомдами, пляждами юрганинг йўқ-ку, барака топгур! Ҳатто одамхўр ёввойилар ҳам «нозик» жойларини пана қилиб юрган-ку! Алҳазар!

ҲАЗИНА

Ақл — шундай ҳазинаки, қанча кўп ишлатсангиз, шунча тўлишиб бораверади.

ИЛОҲИЙ КУЧ

Севги — илоҳий куч. Қалбида муҳаббат туйғуси бор одам разиллик қилмайди.

НИСБИЙЛИК

Олам шу қадар кенги, хаёлан ҳам қамраб ололмайсан.
Олам шу қадар торки, олган нафасинг акс-садо беради...

«ЯХШИГА КУН ЙЎҚ...»

Халқимиз: «Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим», дейди.
Ҳақ, гап! Ёмонлар яхшиларни ўлдириб, уларнинг умрини
ҳам ўзиникига қўшиб олади. Шунинг учун узоқ яшайди.

ХОТИРА

Яхшиликни эслаб, ёмонликни унутадиганлардан кў-
ра, яхшиликни унутиб, ёмонликни эслаб юрадиганлар,
афсуски, кўпроқ.

ЧОҲ ҚАЗИГАН...

Бировга чоҳ қазиган одам ўзи йиқилади. Ўша чуқурга
бўлмаса бошқасига. Бугун бўлмаса, эртага...

ЭЛЧИ

Тун — хасталар ва сўққабашларни синаш учун Танг-
ри томонидан юборилган элчидир.

МЕН ЙИҒЛАСАМ, У ҲҲҲҒРАДИ

Духтир дори ёзиб берди. Аллергияга қарши. Оддий-
гина дори. Мармар зиналари ярақлаб турган аптекага ки-

риб, дорикогозни кўрсатдим. Оқ халати ўзига хўп ярашган кўдликкина қиз мулойим табассум ҳадя этди.

— Уч минг бир юз сўм, амаки.

Ростини айтсам, пулим етмади. Хижолат бўлиб, чиқиб кетдим. Буни қарангки, бахтимга кўчанинг нариги бетида ҳам аптека бор экан. (Кейинчалик бир нарсани англадим. Бошқа жойни билмадим-ку, бизнинг кўчада дорихоналар нон дўконидан кўпроқ экан. Ҳайронман, кўчамиздагилар нон ўрнига ҳам дори чайнайдими?) Хуллас, аптекага кирдим. Буниси анчайин оддий, торгина экан. Дори қоғозни узатдим.

— Бир минг тўрт юз сўм, — деди ёши улутроғ аптекачи.

Ҳайрон бўлдим.

— Қоғозда кўрсатилган дори шуми?

— Шу. Овқатдан олдин биттадан ичасиз.

Ташқари чиқиб ўйланиб қолдим. Бу қандай саноат бўлди? Эринмасдан кўчанинг бериги бетига ўтдим. ҳатто қадамимни санаб ҳам кўрдим. Роса эллик икки қадам чиқди.

Сертабассум қиздан бояги дорини кўрсатишни илтимос қилдим. Қарасам, ҳозир олганим дорининг ўзи.

— Неча сўм эди? — дедим ўсмоқчилаб.

Қиз боягидан ҳам майинроқ кулимсиради:

— Уч минг бир юз.

— Аллергиянинг дорисими?

— Ҳа.

— Буниси-чи? — дедим нариги аптекадан олган дорини кўрсатиб.

Қизалоқ иккала дорини эринмай солиштириб кўрди.

— Буям шу.

— Нега бўлмаса, бошқа жойда бир минг тўрт юз сўм, сизларда уч минг бир юз?

— Бу — «импортний» дори, амаки, — деди қиз тушунтириб. — Польшадан келган.

— Буниси-чи?

— Буям «Польский».

— Нима, бошқалар «Польский» дорини эшак аравага ортиб келган-у, сизлар «космический корабл» да келтирганмисизлар?

Овозим баландлаб кетди шекилли, ичкаридан башанг кийинган йигит чиқди.

— Нима гап, акахон?

Ҳаммасини бир бошдан айтиб бердим. Йигит гапимни диққат билан тинглади. Кейин овозини пастлатиб сўради:

— Қайси аптекадан олдингиз, акахон?

Хунобим ошди.

— Айтсам нима қилардингиз, «оптовой» олиб келиб, икки ҳисса қимматига сотмоқчимисиз?

— Гап ундамас, ака, — деди йигит тушунтириб. — Аптекамик хусусий дорихона. Бозор иқтисоди дегани шуда! Нарх-наво ҳамма ерда бир хил бўлсин, деган замонлар ўтиб кетди, акахон!

— Ҳой, барака топкур! — дедим йиғламоқдан бери бўлиб. — Ахир бу дори-ку, тилла эмас-ку! Олтинфуруш бир тиллани ўн тиллага сотиб бир ҳисса гуноҳга ботса, бир сўмлик дорини икки сўмга сотган одам ўн ҳисса гуноҳга ботади-ку! Тиллани бойиш учун оладилар. Дорини гирик қолиш учун олади-ку! Гуноҳга ботишдан қўрқмайсизларми?!

Тугрисини айтсам, йигитчада инсоф бор экан.

— Одамни қийнаманг, ака! — деди ерга қараб. — Нима қилайлик, бизниям «точкаларимиз» бор. Харажати-миз бор. Акахонларимиз бор...

Индамай чиқиб кетдим...

КАМТАРГА... ЗАВОЛ

Гулшан гузал эди. Гуллар турфа хил эди. Айниқса, биттаси... Ҳусни шу қадар ўткир, ҳиди шу қадар анвойи эдики... Гулларнинг бири унга ҳавас билан, бири ҳасад билан қарарди...

Антиқа гул «камтарга — камол» деган ақидага амал қилар, бошқалардек ўзини кўз-кўз қилмас, бир чеккада бошини қуйи солиб турарди...

Кунларнинг бирида боғбон гулзор оралади. ҳамма гуллар «манаман» деб турибди. Антиқа гулнинг эса боши эгик...

Боғбон уни сўлиб қолган гумон қилди-ю, суғуриб ташлади. Гулзор антиқа гулдан жудо бўлди...

У камтар эди.

Богбон эса нодон эди...

ТУРТ ТОИФА

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган дўст — шунчаки дўст.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида ғойиб бўладиган дўст — дўст эмас.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида хиёнат қиладиган дўст — душман.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қувмайдиган, бошингга булут келганида изингдан қолмайдиган дўст — ҳақиқий дўст.

СУКУТ

Ўзининг донолигини кўрсатиш учун гапирадиган одамдан ўзининг нодонлигини яшириш учун сукут сақлайдиган одам ақллироқдир.

БУЮК ВОҚЕА

Мен учун йигирманчи асрнинг энг буюк воқеаси икки-та: бири инсон қадамининг Ойга етгани. Бири — Ватаниннинг Мустақил бўлгани. Иккаласи ҳам асрий орзулар эди...

ТИШ ВА ТИЛ

Гоҳо ўттиз иккита тиш битта тилга соқчилик қилолмайди-да, бош балога қолади.

ТОЛХИВИЧ

Ҳали мактабга бормасдим. Баҳор эди... Акаларим ўқишда, укам бешиқда... Зерикиб кетдим. Уйимиз рўпарасидаги самбиттолдан хивич кесиб олиб, хуштак ясашга тушдим.

Ҳарчанд уринмай, тол пўстини ажратиш қўлимдан келмади. Алам қилди. Толхивич билан ерни савалашга тушдим. Шунинг устига саватда зоғора нон кўтариб, ошхонадан онам чиқиб келди.

— Нима қилаяпсан? — деди кўрқиб. — Ерни нега урасан, аҳмоқ? Қара, ҳар урганингда «ўл-ўл», деяпти. Ташла, хивичингни!

Ҳеч балога тушунмадим. Толхивични баланд кўтариб, ерни баттар савалай бошладим.

Шунда... толхивични ҳар урганимда «ўл-ўл!» деган садони аниқ эшитдим! Толхивич қўлимдан тушиб кетди...

...Ишонмасангиз, сиз ҳам толхивич билан ерни савалаб кўринг...

«ПОДШОҲИ ОЛАМ»

Дам олиб ётсам, айвон томондан икки яшар неварамнинг овози келди.

— Опажон, «оҳ» бейинг...

— Йуқ, — деди аяси. — Ўзи тилинг ўйилиб ётибди, Шохруҳжон...

— Адажо-о-н...

Адаси ҳам кўнмади... Ўша томондан дўп-дўп қадам товуши эшитилди. Утоқ эшиги гийқиллаб очилди. Биламанки, ота-онасидан ундирилмаган нарсани мендан сўрайди. Ухлаган киши бўлиб, кўзимни юмиб олдим. Пилдираб, ёнимга келди.

— Дадо-о-ов...

Индамай ётавердим. Елкамга туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ»!

Кўзимни очмай, чуқур-чуқур нафас ола бошладим. Яна туртди.

— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг...

Осон қутулиш ниятида хуррак тортдим.

Шунда... шарақ этиб, юзимга тарсаки тушди!

Кўзим очилиб кетди. Қарасам, жавдираб турибди.

— Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг!

...Кўтариб бағримга босдим.

— Бош устига, «подшоҳи олам!». Сизнинг ҳукмингиз — вожиб!

Ота-онасининг ҳай-ҳайлашига қарамай, қўлига бир ховуч конфет тутқаздим.

КИМ КУЧЛИ?

— Аёл кучлими, эркакми?

— Аёл кучли! Хотин кишининг макри қирқ туяга юк бўлади.

— Эркак кучлими, аёлми?

— Эркак кучли! Қирқ туянинг юкини елкасига ортиб олади-да, чопқиллаб кетаверади!

АҲМОҚҚА ҚОНУН ЙЎҚ

Ҳар қандай доноликнинг чеки бўлади. Нодонлик эса чегара билмайди. Дунёда донолардан кўра нодонлар куплиги шундан бўлса керак.

ИЛДИЗ

Нуқул ўтмишидан нолийдиган одам келажагини барбод қилиши мумкин. Ўз илдизини инкор қилган дарахт қуриб қолади.

ЎЛЧОВ

Умр ўлчови ёлғиз Оллоҳга, мазмуни эса кўп жиҳатдан инсоннинг ўзига боғлиқ.

БОЛАЛИК ВА КЕКСАЛИК

Болаликда дунё кенгу кийим тор.

Кексайганда кийим кенгу дунё тор...

ОДОБ

Фарзандга осон тутманг. Отанинг юзига тик қаролмайди.

Отага осон тутманг. Фарзандига дардини айтолмайди.

ДЕҲҚОН ВА МУАЛЛИМ

Деҳқон ерга нобоп уруғ сепса, аччиқ «ҳосили»ни бир узи «ўриб олади». Уша йили.

Ўқитувчи боланинг қалбига нобоп уруғ сепса, аччиқ «ҳосили»ни бутун жамият ўриб олади. Йигирма йилдан кейин...

Муаллим моддий бойлик яратмайди, дейдиганлар жамиятни ичидан портлатувчи бомбадир!

НОУМИД — ШАЙТОН

Адолатпешалиги учун Анушервон одил деб ном олган подшо сарой аъёнлари билан сафарга чиқибди. Қарашса, бир жойда мункиллаб қолган чол кучат ўтқазаётганмиш.

— Бу ниманинг кучати? — деб сўрабди подшо.

— Ёнгоқнинг кучати, шоҳим, — дебди чол.

— Ўзинг неча ёшга чиқдинг? — сўрабди подшо.

— Худо хоҳласа шу кузақда юз ёшга тўламан, — дебди чол.

Анушервон одил кулибди.

— Юз ёшга чиқибсан. Эккан ёнгоғинг қачон ҳосилга кирадию, қачон мевасидан баҳраманд бўласан?

— Шоҳим, — дебди чол, — ноумид — шайтон! Худо хоҳласа, ёнгоғимнинг мевасидан албатта баҳраманд бўламан! Мабодо мен баҳраманд бўлмасам, бола-чақам баҳраманд бўлар. Башарти улар ҳам баҳраманд бўлмаса, неварачевараларим бўлар. Борингки, улар ҳам баҳраманд

булмаса, шу йулдан утган-кетганлар бахраманд булар...
Ноумид — шайтон, шоҳим, ноумид — шайтон!

Чолнинг гапига қойил қолган подшо қарияга бир ҳамён олтин беришни буюрибди.

— Кўрдингизми, шоҳим, — дебди чол ҳамённи қўйнига солиб. — Ёнғоғим экишим билан ҳосил берди!

Бу гап подшога янаям маъқул тушибди. Чолга тагин бир ҳамён тилла берибдилар.

— Ана, шоҳим, — дебди чол иккинчи ҳамённи ҳам олиб. — Ҳамманинг дарахти йилда бир марта ҳосил берса, меники икки марта берди. Ноумид — шайтон!

Подшоҳ чолга тагин бир ҳамён тилла берибди-да, кула-кула мулозимларига буюрибди:

— Кетдик! Бирпас ҳаялласак, бу чол бутун ҳазинани қоқиб оладиган кўринади!

АЗОБ

Эркак учун суққабош қолиш, аёл учун эътиборсиз қолишдан ортиқ азоб йўқ!

ТАБАҚАЛАШУВ

Камбағалга осон тутманг. Рўзгор ташвишини ўйлаб, кечалари уйқуси қочиб кетади.

Бойга ҳам осон тутманг. Давлатини янаям купайтиришни ўйлаб кечалари уйқуси қочиб кетади...

Албатта, беш қўл баравар эмас. Тангри бировнинг зу-

валасини каттароқ, бировникини кичикроқ узиши мумкин. Қолаверса, ота мерос, ишбилармонлик, гайрат, омадақлини ишлатиш деган гаплар ҳам бор. Аммо бу — бойларнинг ҳаммаси доною, камбағаллар қаторасига нодон, танбал, нуноқ дегани эмас. Камбағаллар орасида меҳнатдан боши чиқмайдиган, халол, илмли, зиёли, маънавияти бойинсонлар куп.

Камбағал янаям қашшоқлашиб кетаверсаю, биров холинг нима кечди, демаса, бой янаям бойиб кетаверса-да, ажойиб кунларнинг бирида камбағал қўшнисининг уйини сотиб олмоқчилиги, бузиб ташлаб, ўрнига «кичикроқ хусусий гастиниса» қуриш нияти борлигини шама қилса, Бедил хазратлари куп асрлар аввал ёзган байт ҳақиқатга айланиши мумкин.

*«Кисаи ҳеж кас надид пури,
То накард ихтиёри кисса бури...»*

Яъни:

*«Ҳеч ким ўз киссасин тўлдиролмас,
Ўзга киссасига токи қўл солмас...»*

Бундай пайтда камбағалнинг хаёлига «қўшни шунча давлати камлик қилгандек, энди менинг қўлбамга ҳам қўз олайтираяпти, киндик қоним тўкилган ота масканимни бузиб ўрнига хусусий меҳмонхона қуриб, пул ишламоқчи», деган ўй келиши табиий. Камбағалнинг ғурури бойникидан камроқ бўлади, деган одам адашади. Бу фикр

бошқа саволни етаклаб келиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас.
«Шошма, бой қўшним шунча давлатни қаердан топаяпти,
менга ўхшаганларнинг ҳисобига эмас-ми?» Бу мулоҳазада
қанчалик жон бор, қанчалик йўқ, айтиш қийин. Аммо са-
волнинг ўзи жуда қалтис...

«Бойга инсоф, камбағалга тузим берсин» деган гап
бежиз айтилмаган... Астаъфириллоҳ!

СЕВГИ НИМА?

Инсоният пайдо бўптики, шу савол устида бош қо-
тиради. Аммо жавоб тополмайди. Агар инсон севгининг
барча сир-асрорларини билганида эди, унинг модели —
қолипини яратган бўларди. Севги ҳеч қандай қолипга сиг-
магани учун ҳам сирли ва абадийдир...

БИРОВГА ҚОЛГАН КУНИНГ

Виждонли инсон учун «Шу менинг мушкулимни осон
қилармикин?» деб, бировнинг кўзига термулишдан ортиқ
азоб йўқ.

Виждонли инсон учун кўзига термулиб турган одам-
нинг мушкулени осон қилишдан ортиқ роҳат йўқ.

МУВОЗАНАТ

Дунёда яхшилар ёмонлардан кўпроқ бўлмаса, одамлар
аллақачон бир-бирини еб битирган бўлур эди...

ҚОНУН

Дарё қирғоғи иккита бўлиши бежиз эмас. Ўнг қирғоқ қуласа ҳам, чап қирғоқ қуласа ҳам тошқин бўлиб, офат рўй беради.

Қонуннинг қирғоғи иккита бўлиши ҳам бежизмас. Бири — ҳуқуқ, бири — мажбурият. Ҳуқуқ деган қирғоқ қуласа, инсон қулга айланиб, офат рўй беради. Мажбурият деган қирғоқ қуласа, юрт талотўп бўлиб, офат рўй беради...

АҚЛ ЁШДА ЭМАС

Ёшлигида ақли расо одам кексайиб, «аннақароқ» бўлиб қолиши мумкинми-йўқми, унисини билмадим-ку, аммо ёшлигида «аннақароқ» одам кексайганида ақли расо бўлади, десалар... Билмадимов.

ЛОҚАЙДЛИК

Мулла Насриддин куча эшигига чиқиб нос чеке-е-еб ўтирса, бир одам ҳовлиқиб келибди.

— Афандим, куча бошида бир арава келяпти! Ичи тўла ноз-неъмат! Совга-салом!

Афанди пашша қуригандек қўл силтабди:

— Менга нима?

— Қизикмисиз? — дебди ўша одам. — Ҳоким тўра аравадаги ноз-неъматларни сизга юборибдилар!

— Сенга нима? — дебди Афанди тагин қўл силтаб...

...Қизиги шундаки, орадан ой ўтиб, йил ўтиб, Мулла Насриддин сафарга чиқибди. Бегона бир қишлоққа бориб қолибди. Бу қишлоқнинг номи «Телбақишлоқ» бўлиб, одамларининг феъли ҳам шунга яраша экан: икки қўшни бир-бири билан қасдлашиб қолса, ўзига индамас экану, аламини меҳмондан оларкан.

Афанди нотаниш хонадонга қўниб, энди бир пиёла чой ичган экан, биттаси важоҳат билан болта кўтариб кирибди.

— Мана, энди қўлга тушдинг! — дебди мезбонга. — Ҳозир меҳмонингни ўлдираман!

Афанди «ҳай-ҳай, бу қандай бедодлик» деб типирчилаб қолган экан, мезбон юпатибди:

— Қўрқманг, меҳмон, қўрқманг! Сиз бемалол ўлаверинг! Бу сизни ўлдирсин, мен унинг ўнта меҳмонини ўлдираман!

...«Менга нима, сенга нима» дейдиганларнинг манзили — «Телбақишлоқ!»

ТИРИКЛАР ВА ЎЛИКЛАР

Вақти-вақти билан қабристонга борасиз. Аجدодларингиз бошида туриб, ўтганлар руҳини хотирлайсиз... Кейин... ўз юмушингиз билан кетасиз.

Шошилманг. Дунё иши битганмас... Иложи бўлса, қабристонни осойишта айланинг. Шунда... ғалати ҳолат рўй беради. Марҳумлар сизга кў-ў-ўп нарсаларни айтади...

Ишонинг, марҳумлар тириклардан кўра теранроқ фикрлайди...

КУҲНА УДУМЛАР

Таъзим бажо айлаш — одамзоднинг куҳна удуми.
Намозда саждага бош қуйиш — фарз.
Ота-онага таъзим қилиш — қарз.
Ўтганлар руҳи олдида бош эгиш — суннат.
Ёши улуглар ва устозларга таъзим қилиш — садоқат.
Аёл олдида бош эгиш — одоб.
Ҳақиқат олдида бўйин эгиш — мардлик.
Анжуманларда бош эгиб саломлашиш — расмият.
Ўз юмушини битириб олиш илинжида таъзим қилиш
— мунофиқлик.

Мансаби бир қарич баландроқ амалдор олдида икки
букилиш — лаганбардорлик...

...Йиқилган бир ночор бандасини тургазиб қуйиш
учун ерга таъзим қилиш — ҳам фарз, ҳам қарз, ҳам суннат,
ҳам одоб, ҳам мардликдир!

ЖАҲОЛАТ

Мактабдош дўстим анчайин нозик масалада маслаҳат
сўраб келди.

— Тўрт қиз орасида Худодан тилаб-тилаб олганим бир
ўғлим бор. Шу ... кейинги пайтда сал ғалатироқ бўлқол-
ди... Нима бўлаётганини тушунмайман... Шунини би-и-ир
йўлга солсанг, хурсанд бўлардим, уртоқ...

Бировнинг оилавий ишига аралашидан нохуш нарса
йўқ. Баҳона изладим:

— Уғлинг ёшлик қилиб, нобопроқ даврага қўшилиб қолган бўлиши мумкин. Ёшликда нималар бўлмайди. Яхшиси, уғлинг билан ўзинг чин дилдан гаплашиб олганинг маъқулмикин?

— Нобоп даврамас, — деди дўстим хўрсиниб. — Аксинча... Мен уни иймон-эътиқодли бўлсин, десам... Ёлғизгина ўғлим билан бир суҳбатлашгин, ўртоқ...

...Бир ҳафталардан кейин «ёлғизгина ўғил» билан суҳбатлашдик. Ёши йигирманинг уёқ-буёғида. Қуриниши эл қатори йигит... Сийраккина соқоли ҳам бор. Нима қипти, соқол қўйиш ҳар кимнинг ихтиёри... Фақат... кўзлари ғалати. Юзингизга қараб турадию, алақандай бўшлиққа тикилаётганга ўхшайди. Гуё сиз йўқсиз...

Гапни отасининг «минг йиллик қадрдони» эканимдан бошлаб, секин мақсадга кўчдим:

— Яхши йигит қўринасиз, ўғлим... Отангиз сиздан жиндек ранжиган қўринадилар. Менга қолса, ўғлим, ота-онангизнинг дуосини олиб қолганингиз маъқулмикин? Уларниям боғлаб берганмас. Шулар сизни дунёга келтирган, боқиб, вояга...

— Мени ота-онам эмас, Худо яратган, тақсир! — деди йигитча қутилмаган беписандлик билан. — Ота-онам воситачи, холос! Агар бу ота-она бўлмаса, бошқа ота-она воситасида дунёга келган бўлардим!

Ростини айтсам, эсанкираб қолдим. Йигитчанинг кўзларига синчиклаб қарасам, тагин ўша бўшлиққа тикилган «соққа»га айланиб қопти.

— Тугри, — дедим мурасага чақириб. — Сизни Худо яратган. Ота-онангиз воситачи бўлган. Қуръони каримда ҳам шундай дейилган. Аммо бу — ота-она ҳеч нарса эмас, деган маънони англатмайди, шекилли...

— Мени Худо яратган! — деди йигитча пинагини бузмай.

Ғашим кела бошлади.

— Менга қаранг, мулла! — дедим энсам қотиб. — Бундан чиқди, отангиз электр токи, онангиз — инкубатор экан-да! Унда сиз тухум бўласизми? Албатта, ҳамманиям Худо яратган. Ғулниям, тиканниям. Одамниям, эшакниям... Оллоҳ сизни эшак эмас, одам қилиб яратганига шукрона қилмайсизми? Тангри сизга ақл-заковат, тил-забон берганига хурсанд бўлмайсизми?

Ажаб! Йигитчанинг бирон туки қилт этмади.

— Ўша, сизга устозлик қилган муллага айтиб қўйинг! — дедим куйиниб. — Муқаддас Қуръони каримни, Ҳадиси шарифни ўқисин, саводи бўлса! Оллоҳнинг каломида ҳам, Ҳадисларда ҳам ота-онани эъзозлашга даъват этилган-ку! «Жаннат оналарнинг оёғи остидадур!» — деган доно гапни Пайғамбаримиз алайҳис-салом айтганлар-ку!

— Ота-онам воситачи! — деди йигитча пашша қўригандек қўл силтаб...

Ростини айтсам, шу туришда йигитча битта гапни такрорлашдан бошқага ақли етмайдиган тўтиқушга ўхшар эди.

Кўнглимга ғалати иштибоҳ тушди. Ким, ким шунча-

лик заҳарлаб ташлади бу бегуноҳ вужудни? Қоғоздек оп-
поқ қалбига бундай жоҳилликни ким ёзди?

Албатта, каттадир-кичикдир ҳар ким иймон-эътиқод-
ли бўлмоғи керак. Тарихдан маълумки, дин пешволари,
уламолар ҳамиша халқ назарида бўлган. Қалтис пайтда
чет эл босқинчиларига қарши Ватан ҳимоясига эл-улус-
ни оёқлантирган... Улар орасида маърифат ва маданият
фидойилари куп бўлганини унутмаслик керак. Биргина
мисол. Уша пайтдаги Урта Осиё республикалари ва Қо-
зғистон мусулмонлари Диний назоратининг бошлиғи
муфтий Зиёвуддин Бобохонов ҳазратлари шўронинг
даҳрийлик қиличидан қон томиб турган бир паллада ўз
пулига кутубхона очиб, йигирма беш йил давомида ўз
маошининг тенг ярмини ажратиб, динга, шунингдек, ман-
тиқ, адабиёт, тиббиёт, фалсафа, тарих, географияга оид
минглаб китоб ва қўлёзмаларни тўплаб, авлодларга мерос
қилиб қолдирганлар. Яратганга шукроналар бўлсинким,
Истиқлол туфайли муқаддас динимиз тикланди. Мин-
глаб масжидлар қурилди, Рамазон ва Қурбон ҳайитлари
расман байрам деб эълон қилинди, Ислом университети
очилди...

Бўлар-ку, барчаси эзгу юмушлар. Аммо рўпарамда
ўтирган йигитчанинг шишадек қотиб қолган кўзларига
тикилиб туриб, ёшларни ҳидоят эмас, жаҳолатга, эътиқод-
га эмас, хурофотга етаклаётган баъзи чаламулла «дом-
ла»лар ҳам пайдо бўлмаяптимикиан, деган иштибоҳга бор-
дим...

АМАЛПАРАСТ

Эчкидек амалга минган эди, фил устида ўтиргандек босар-тусарини билмай қолди. Амалдан тушганида филдан йиқилгандек суяклари сочилиб кетмаса деб қўрқаман!

АКА-УКАЛАР

Ака-укалар ноаҳил чиқди.

Бир оилага сиғмадилар. Рўзгор бўлиниб, қозон айри бўлди.

Бир ҳовлига сиғмадилар. Ўртадан девор олиниб, ҳовли бўлинди.

Бир маҳаллага сиғмадилар. Униси у ёққа кўчиб кетди. Буниси бу ёққа.

Бир туманга сиғмадилар.

Бир шаҳарга сиғмадилар.

Бир дунёга сиғмадилар!

Униси ҳам, буниси ҳам бевақт кўз юмди...

...Ажаб! Бир онанинг қорнига қандай сиғди экан, ака-укалар?!

ҚАСАМХҲҲ

Қасамхўр бир қўлида асал, бир қўлида заҳар олиб юради. Қасамига қўшиб асални ўзи ичади, заҳарини сизга беради...

ҚАРҚУНОҚ

Учинчими-тўртинчими синфда ўқирдим. Акам темирқанот қарқуноқ олиб келди.

— Боқиб катта қилсанг, «гаҳ» деганингда қўлингга қўнадиган бўлади.

Қарқуноқни чигиртка, хом гўшт билан боқдим. Ҳовучимдан сув ичишга ўргатдим. Ҳар куни эрталаб ёстигим олдига учиб келади. «Қий-қийлаб» уйғотади. Дарахтда қуниб турган бўлса, «гаҳ» десам пирпираб учиб келиб елкамга қўнади... Уртоқларим қойил қолади.

...Бир куни қарқуноғим йўқолиб қолди. Ҳовлини айландим. Боққа чиқдим. Қарасам, бошқа қарқуноқлар билан шохдан-шохга қуниб юрибди. Ўзимнинг қарқуноғимни аниқ танидим. Аммо неча марта «гаҳ-гаҳ» десам ҳам олдимга келмади. Алам қилди...

Йўқ, эртасига кечқурун ўзидан-ўзи учиб келиб, «қий-қий» деб елкамга қўнди. Тагин қочиб кетишидан қўрқиб, супанинг бир чеккасига олиб бордим-да, устига тоғора тўнкариб қўйдим.

Эрталаб туриб, тоғорани кўтарсам... қарқуноғим ўлиб ётибди.

Йўқ, йиғламадим. Қўрқиб кетдим! Кимдир қулоғим остида ҳайқиргандек бўлди: «Уни сен ўлдирдинг! Учишни хоҳлагани учун ўлдирдинг!».

Бир ҳафтадан кейин болалар билан тўп тепаётиб оёғим синди. Йигирма кунча тахтакачада ётдим. Қарқуноғим тушимга кирди.

МАҲАЛЛИЙЧИЛИК

Маҳаллийчилик — миллатчиликнинг никоҳсиз туғилган боласи, шовинизмнинг никоҳсиз туғилган неварасидир!

ИБТИДО ВА ИНТИХО

Бу эшикдан кириб кеганда ҳеч вақоси йўқ эди.

Бир парча матога ўраб, бешикка солдилар.

Усди. Улғайди. Мол-дунё топди. Антиқа жиҳозлар олди. Уй солди. Бир қаватли. Икки қаватли. Уч қаватли... Машина олди. «Волга». «Нексия». «Мерседес». «Ягуар»... Дача қурди. Саунаси билан. Фаввораси билан... Маишат қилди... Қорасочлар билан... Малласочлар билан...

Бировга яхши кўринди. Бировга ёмон кўринди...

У эшикка кириб кетаётганида ҳеч вақоси йўқ эди.

Бир парча матога ўраб, «бешик»ка солдилар-да, сўнгги манзилга элтиб қўйдилар...

ПУЛАТ

Пулат синса-синадики, эгилмайди...

БИРИ КАМ ДУНЁ

Бола туғдирганларнинг ҳаммаси ҳам Ота бўлавермайди.

Бола туққанларнинг ҳаммаси ҳам Она бўлавермайди.

Боланинг ҳаммаси ҳам Фарзанд бўлавермайди...

ЎЗБЕК ХОНАДОНИ

Ўзбек хонадонидан нон ва райҳон иси келади...

«ДОНИШМАНД» СИЧҚОН

«Ошкоралик» деган нарсa удум бўлган кезлари ғаройиб тоифа пайдо бўлди. Ҳар мажлисда сўзга чиқмаса, қулоғини кесади. Ўзи ўғлинг тенги келадию, отангдан зур насихат қилади.

— Ундоқ қилмоқ керак! Мана бундоқ қилмоқ керак! Шу гапга қўшилмаганларни йўқ қилмоқ керак!

...Қадимий ҳангома ёдимга тушади.

Сичқонлар кенгаш тўплаб мушукдан қутилиш йўлини излабди. Бир сичқон бағоят доно фикр айтибди:

— Қўнғироқ топиш керак! Қўнғироқни мушукнинг бўйнига илиб қўйиш керак! Мушук қаерга борса, қўнғироқ жиринглаб туриши керак! Биз қўнғироқни эшитиб, қочиб кетишимиз керак! Охири, мушук очидан ўлиши керак! Шу гапга қарши чиққан сичқонларнинг думини кесиш керак!

Ҳамма қойил қолиб, унга «Донишманд сичқон» деган унвон беришибди. Мажлис охирида бир сичқон сўраб қопти:

— Ҳаммаси яхшику-я, ўша қўнғироқни мушукнинг бўйнига ким илади?

Шу гап чиқиши билан сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетган экан.

Албатта, маслаҳат бериш яхши. Аммо уни бажариш

бўлган. 1584 йили қиш палласи осмонда «думли юлдуз» — комета пайдо бўлади. Подшо «думли юлдуз» чиқиши ўзининг ўлимига ишора деб ўйлаб ваҳимага тушади. Салтанатдаги энг машҳур «башоратгўй»ларни тўплашни буюради. (Нимагадир айнан аёл «башоратчилар»ни.) Олтмишга яқин башоратчини бир ерга қамаб, ушбу синоат нимадан дарак беришини айтмагунча биронтасини ҳибсдан бўшатмаслик ҳақида фармон чиқаради.

Қизиги шундаки, «башоратгўй»ларнинг деярли ҳаммаси шаҳаншоҳ 18 апрель куни вафот этади, деб «каронат» қиладилар. Айтилган кун ҳам етиб келади. Подшоҳи олам эса соппа-соғ юрибди. Эрталаб туриб, қалбаки «каронатгўй»ларнинг ҳаммасини бир ерга тўплаб, ёқиб юборилсин, деб ҳукм чиқаради. Кенг майдонга катта гулхан ёқадилар. «Башоратчилар»ни олиб келадилар. Ҳаммасини ёппасига оловга ташлаш учун Грознийнинг амрини кутадилар...

Айни шу паллада шахмат ўйнаб ўтирган подшо ўзидан-ўзи шилқ этиб йиқилади-ю, жон таслим қилади...

Бу жумбоқнинг ечимини ҳанузгача ҳеч ким тополган эмас...

Тўғри, тарихчилар подшо умрининг охирида «восвос» бўлиб қолган, дейишади. Фитна билан ўлдирилган, деган фикрлар ҳам бор. Аммо унинг айнан шу куни вафот этганининг ўзида ғалати жумбоқ йўқ эмас...

ОНАМНИНГ УГИТИ

Йиглаб турган гўдакнинг бегонаси бўлмайди.

ОДИЛЛИК

Баҳорнинг илк майсалари шаҳаншоҳлар саройининг олтин қуббаларида эмас, ғариб кулбасининг лойсувоқ томида кукаради.

Тўнгич чучмўмалар бойваччалар гулшанида эмас, ўксик қабрлар устида очилади...

Адолатни табиатдан ўрганиш керак...

«ДОЯ»

Нодонлик разолатнинг онаси эмас-ку, дояси бўлиши мумкин.

«СЕНДАН ҲАРАКАТ»...

Қадимдан қолган латифанамо гап бор. Бир юртни сув босибди. Ҳамма ҳар ёққа қочибди. Қарашса, бир одам том бошида ўтирганмиш. Сув тўпиғига келиб қолган...

Ёнига бир қайиқ келиб тўхтабди.

«Қайиққа чиқ», дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паҳолида асрайди!»

Сув белига чиққанда яна бир қайиқ келиб тўхтабди. «Қайиққа чиқсангчи», — дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман. Тангри па-
ноҳида асрайди».

Охири, сув томогига чиқибди. Тагин бир қайиқ сузиб
кепти.

«Ҳой, барака топгур, қайиққа чиқ, чўкиб кетасан!»
дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри па-
ноҳида асрайди!»

Қайиқ нари кетиши билан «гулқ» этиб чўкиб кетиб-
ди. У дунёга бориб, Худога нолибди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилдим, Яратган Эгам!
Сен эса менинг жонимга оро кирмадинг...»

«Эй, гофил банда! — дебди Тангри. — Жонингни
асраш учун бир эмас, уч марта қайиқ юбордим-ку, тагин
нима ҳақинг қолди?!»

... Албатта, тоат-ибодат қилиш — фарз. Аммо Яратган-
нинг «Эҳтиёт сендан, асраш мендан», деган ваъдаси ҳам
бор...

УСТОЗ

Устоз отангдан улуг, деганлари бежиз эмас, Ота ҳаёт
беради. Устоз эса яшашга ўргатади. Тугилишдан кўра
яшаш қийинроқ...

ҲУСН

Йулбарс бошқа ов тополмаса, дарахтнинг пастак шо-
хига қўниб ўтирган товусни думидан тутиб ер экан... Ор-

тиқча ҳусн бошга битган бало бўлади, деганлари шу бўлса керак...

ИЛҒОР ТАЖРИБА

Одамлар «бозор муносабати»ни балиқдан ўрганган. Каттаси кичигини ейверади...

КАЛТАБИНЛИК

Бир юртда яшаб туриб, ўша халқ тилини билмаслик:
Биринчидан — ўша халққа нисбатан ҳурматсизлик.
Иккинчидан — ўша халқдан ўзини устун қўйиш.
Учинчидан — ғирт нодонликдир!

ШАЙТОННИНГ ФЕЪЛИ

Дурадгорлар ишлатадиган «шайтон» деган асбоб бор. Қайси томон баланд бўлса, «лип» этиб ўша ёққа ўтиб олади. Бунақалар одамлар орасида ҳам учраб туради. Қизиги шундаки, биров ундан «Кеча у ёқда эдинг, бугун нега бу ёққа ўтиб олдинг?» деб сўрамайди.

«Шайтон»нинг шайтонлиги ҳам шунда бўлса керак-да!..

ОТИ «ҚЎРҚОҚ»

Андишасиз азбаройи беандиша бўлгани учун дасти узун, тили бурро бўлса-да, андишали азбаройи андишали

булгани учун қўли қисқа, тили қисқ бўлса... алам қилар-
кан!

НАФС БАНДАСИ

Денгиз бўйига дам олишга борганимда юртдошим билан ҳамхона бўлиб қолдим. Ниҳоятда тавозеи, «илоннинг оғзидан чиққандек» кийинадиган, бўйинбоғ тақиб юрадиган одам экан...

Бир куни Сочидаги дендрарийга кирдик. Ер юзида жаннат бўлса, шунчалик бўлар! Етти иқлимнинг дарахтлари: ҳар бири чинни косадек оппоқ, ним пушти гуллари эълани лол қолдирадиган магнолиялар... Арчалар... Бамбуكلар... Кактуслар... Бананлар... Анвойи чечаклар...

Озода майсазорда товуслар таманно билан кезади. Бир хиллари дарахтлар шохига қўниб ўтирибди. Одамларга шу қадар қўниқиб кетганки, яқин боришингиз билан камалакдек думини ёйиб, ҳуснини кўз-кўз қилади...

Маҳлиё бўлиб туриб қолдим. Бир маҳал ҳамхонам елкамга туртди.

— Шунинг гушtidан табака қилса бўлармикин, домла? Кўзига узоқ тикилиб турдим-да, индамай бурилиб кетдим... Тошкентга қайтгунча деярли гаплашмадим...

ЙЎА

Йўлни торайтиришдан тийилинг. Худо йўлни торайтирганнинг гўрини торайтиради, деган гап бор...

ЖАННАТ ФАРИШТАЛАРИ

Ҳадиси шарифда таъкиданишича, Пайгамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам айтган эканлар: «Қайси ота-она уч қизни тарбиялаб, вояга етказса, шулар жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Агар иккита қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Башарти битта қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади...»

Ислоҳ дини хотин-қизларни камситади, деган гапни ким айтган ўзи?

Ҳадиси шарифда тагин бир гап бор. Агар бир аёлнинг уч фарзанди гўдаклигида нобуд бўлса, Маҳшар куни улар дўзах йўлини тўсиб, онасини ҳимоя қилар экан. Агар болалигида нобуд бўлган гўдак иккита бўлса ҳам шундай қиларкан. Башарти, ўша аёлнинг битта боласи гўдаклигида нобуд бўлган бўлса ҳам шундай қиларкан. Зеро, она учун фарзанд доғининг ўзи дўзах азобидан кучлидир...

Айтинг-чи, дунёдаги қайси бир шоир, қайси адиб, қайси мусаввир она меҳрини шу қадар теран тасвирлай олган?!

УШАЛМАС ОРЗУ

Қани эъди, ёшлигингда кексалардек донишманд, кексайганда ёшлардек бақувват бўлсанг...

АҚЛ ВА ТИЛ

Гоҳо ақл қанча қисқа бўлса, тил шунча узун бўлади...

ОҚ ЛИБОС

Инсон бу дунёга келиб, кўз очган чоги бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Инсон бу дунёни тарк этиб, кўз юмаётган чоги бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Духтирларга таъзим қилинг!

ЖИНОЯТ

Ўз кўнглидаги меҳрни ўлдириш одам ўлдиришдан огирроқ жиноятдир. Негаки ҳар қандай разиллик бемехрликдан бошланади.

ФОЖИАМИЗ

Армани:

— Сизга ким керак, азизим? «Қоровул Петросян» дейсизми? Вах-вах-вах! У қоровул эмас, академик! Донишманд одам! Юринг, уйини кўрсатаман. Яқинда икки қаватли уй солди, азамат!

Гуржи:

— Кимни сўраяпсиз, батано? «Этиқдўз Панжикидзе?» О-о-о! У этиқдўз эмас, академик! Бунақа донишманд одам юз йилда бир туғилади! Юринг, дачасига обориб қўяман. Уч қаватли дача қуряпти, азамат!

Ўзбек:

— Нима? Ким дейсиз! «Академик Алижонип?» Ҳеч қанақа академик эмас у! Қоровулчалик саводи йўқ! Этиқ-

дўзчалик илми йўқ! Ғирт аҳмоқ одам. Порахўр! Урикзорда
дангиллама иморат солаяпти. Шунча пулни қаёқдан ола-
ди? Умуман... мен ҳеч қанақа Алижонип-палижонипни
танайман!

ТУҲФА ЭМАС

Мустақиллик берилмайди. Мустақиллик олинади!

«ТАДБИРКОР» ВА «ЧАЙҚОВЧИ»

«Тадбиркор» дегани йўқни бор қилиб, бир нима яра-
тадиган, жилла курса, ўзимизда камёб нарсани четдан
келтириб, ҳожат чиқарадиган одамни англатгувчи эди.
Бозорга кирган деҳқоннинг ҳосилини сув текинга олади-
ган, шу ернинг ўзида беш баҳосига пуллайдиган одамнинг
номи «чайқовчи» дейиларди, шекилли?! Шунинг биттасига
айтсам, аччиги чиқди. «Оғзингизга қараб гапиринг, ака,
биз — тадбиркормиз!» — дейди.

Ҳайронман, ё мен ўзбек тилини унутиб қўйдим, ё
ҳаётдан орқада қолиб кетганман...

БОЙ ВА КАМБАҒАЛ

Бой гердайса — салобат. Камбағал таъзим қилса — ху-
шомад.

Бой гапирса — донолик. Камбағал сукут сақласа —
нодонлик.

Бой «Мерседес» олса — камтарлик. Камбагал вело-
силед олса — манманлик.

Бой жиноят қилса — «шўхлик». Камбагал шўхлик
қилса — жиноят.

Бой ўлса — мотам. Камбагал ўлса — «ҳа, энди, бан-
далик»...

УНУТМАНГ

Она тилини унутмоқ — ўз онасини унутмоқ билан тенг!

АДОЛАТ

Адолат битта бўлади, дейиш — гўлликдир. Адолат-
нинг қиёфаси минг хил бўлиши мумкин. Бу — унга ким
қарашига, қаёқдан қарашига, қай ниятда қарашига боғлиқ.

ЭНГ БЕБАҲО, ЭНГ АРЗОН

Дунёда энг бебаҳо, аммо ҳамиша беназир тарқатила-
диган хазина бор. Бу — Она меҳри!

БОЗОР «МАДОННА»СИ

Исириқ олиш учун бозорга тушгандим. Дарвозадан
кираверишда сомса сотиб ўтирган аёлни кўриб, беихтиёр
тўхтаб қолдим. Ростини айтсам, бундай мукамал хилқат-
ни умримда кўрмагандим. Юзи шу қадар тиниқ, қош-кузи,
лаблари шу қадар мутаносиб, шу қадар жозибали эдики,

рахматли Чингиз Аҳмаров тирилиб келса, ўзбек мадонна-сини шу аёлга қараб чизган бўларди. Хаёлимдан «Қайси бахти чопган эр шундай пари-пайкар билан яшаркин?» деган ўй кечди.

Харид қилиб қайтиб чиқаётиб, ғалати шовқин-сурон эшитдим. Яқин келиб, тагин беихтиёр тўхтаб қолдим. Бояги аёл рўпарасида озодагина кийинган, бўйинбоғ таққан бир киши кўзини пирпиратиб, эсанкираб турар, чамаси қаёққа қочишини билмай, гужанак бўлиб олгандек эди. Сомса важдан эътироз билдирганми, ораларидан нохушроқ гап ўтганми, хуллас, аёл уни шу қадар қалаштириб ҳақорат қилар, оғзидан шу қадар ифлос сўзлар отилиб чиқардики, қирқ йил кўмир ташиган аравакаш бундай сўкишларни эшитса, ўзи ҳам, оти ҳам, араваси ҳам, борингки кўмири ҳам уятдан қизариб кетган бўларди! Ёмон гап одамни хунук қилиб юборишини шунда кўрдим. «Пари-пайкар»нинг чиройли кўзлари олайиб кетган, ойдек юзи қийшайиб, ваҳимали тус олганди...

Хаёлимдан «Қайси бахтиқаро эр шундай алвасти билан яшаркин?» деган ўй кечди...

БОЙЧЕЧАК

Бойчечак биринчи бўлиб очилгани боис кўпинча совуқ шамолларга қурбон бўлади. Аммо у баҳорни бошлаб келгани учун одамлар кўзига суртиб, «омонлик-сомонлик» қиладилар...

БАТАН ТУЙҒУСИ

Қайси юртда нон арзон бўлса, ўша ерга кучиб юрадиган одамда Ватан туйғуси бўлмайди.

ХОМ ХАЁЛ

Қани энди, қайтадан гўдакка айланиб қолсанг-да, ўйлаганингни қўрқмасдан айтаверасанг!

ДОНО ВА НОДОН

Доно нодондан ўзини бир поғона қуйи тутса, ҳайрон бўлманг. Тарозининг юкли палласи бўш палладан доим пастроқда туради...

ҲУРЛИК ВА ХҲУРЛИК

Ҳурлик йўқ жойда ҳўрлик ҳукмрон бўлади.
Мустақиллик йўқ жойда мустабидлик ҳукм суради!

АЁЛЛАРҒА МАСЛАҲАТ

Ҳадеб «Эрим кам пул топади, эрим кам пул топади», деб нолийверманг. Эркак киши қанча кўп пул топса, хотини шунча кўпаяди!

АЖДОДААР РУҲИ

Рўхшунос олимлар галати тадқиқот ўтказган. Нима учун вафот этган одам дастлабки кунлари яқинларининг

тушига бот-бот кириб туради? Гап шундаки, тирикар уни кўп эслаган учун майитнинг руҳи ўзи яшаган муҳит атрофида чарҳ уриб юраркан. Шу боисдан умр йўлдоши, фарзандлари, қариндошлари, ҳамкасбларининг тушига тез-тез кирар экан. Орадан маълум вақт ўтиб, тириклар уни камроқ хотирлайдиган бўлгач, руҳ «ўз» муҳитидан узоқлашиб, Ер курраси атрофида учиб юраркан. Марҳумлар вақти-бевақт тушимизга кириб туриши шундан экан. Агар бу дунёда уни эслайдиган биронта одам қолмаса, руҳ ноумид бўлиб, ўзга оламларга учиб кетаркан...

Ўтганлар руҳини шод этишдан осони йўқ. Ақалли ора-чора «Ўтган ота-боболаримиз, она-момоларимизни Оллоҳ раҳмат қилсин, охирати обод бўлсин», деган биргина калима кифоя... Биз эса гоҳи шунга ҳам ярамаймиз.

ОСИЙ БАНДА

Шу қадар доноки, коинотнинг олис пучмоқларида юз йилдан кейин нима рўй беришини айта олади. Шу қадар нодонки, эртага ўзининг нима бўлишини билмайди.

Шу қадар меҳрлики, чумолига озор бермайди. Шу қадар қаҳрлики, бир-бирининг дилини вайрон қилиб, ҳузур топади.

Қалби шу қадар уйғоқки, осмонда чарақлаб ётган юлдузлардан томоша қилиб, кўзига ёш олади. Қалби шу қадар сўқирки, ўз боласини етимхонага, ўз отасини ғарибхонага ташлаб кетади.

Бир бурда нонга қорни тўяди. Дунёнинг жамики бой-
ликлари камлик қилади.

Бир қўли билан само кемалари, «ойнаи жаҳон»лар
яратади. Бир қўли билан ер юзини қултепага айлантирув-
чи қурол ясайди.

Бир феъли — адолат. Бир феъли — разолат.

Бир ҳунари — садоқат. Бир ҳунари — хиёнат...

Начора... Одамзот шундай: нур ва зулмат қоришиғи-
дан бино бўлган.

ЧИНОР

Чинор маҳобатли бўлгани учун буюк эмас. Чинор узоқ
умр кургани учун ҳам буюк эмас...

Чинор... қандай шамол эсишидан, қачон эсишидан,
қаёққа қараб эсишидан қатъий назар, қилт этмай тургани
учун буюқдир.

«ФЕОДАЛЛАР»

Болалигимни эсласам, оиламиздаги бир одат эсимга
тушади. Биз — фарзандлар учун дунёда отамиздан
улуғроқ, отамиздан кучлироқ, билимдонроқ одам йўқ эди.
Онам икки гапнинг бирида «ҳой, ўғлим, ҳозир аданг кеп-
қоладилар, дарров сигирга ўт юлиб кел», «ҳой, қизим,
аданг кепқоладилар, ҳовлини супур», «адангни соатига
тегма», «адангни жаҳллари ёмон, шовқинламай ўтиринг-
лар» деб қайта-қайта тайинлар эдилар. Ҳолбуки, «жаҳ-

ли ёмон» адамиз биронтамизни бирон тарсаки урган эмаслар...

Кейин тушунсам, отани қаттиқ иззат қилиш, керак бўлса, «ота шахсига сизгиниш» фақат яхшиликка олиб келишини билгани учун ҳам онам шундай қилган эканлар. Бу мутелик эмас, донишмандлик экан!

Агар шунинг оти «феодаллик» деб аталса, раҳмат, бундай «феодализм»га!

ЯПРОҚ

Бу кўҳна дунёда одамнинг умри осмонда учган юлдузнинг «йилт» этишидек гап...

Бу кўҳна дунёда одамнинг умри минг йиллик чинордан узилган битта япроқнинг ерга тушишидек гап...

Ҳоли шу-ку, оламнинг устуниман, деб ўйлайди хом сут эмган банда!

ОРЗУЛИ ДУНЁ

Бир кунлари ўтиб турувди. Бировдан олдин, бировдан кейин дегандек... Қора қозон қайнаб турувди...

...Орзули дунё экан. Хотин дугоналари билан гап еди. Унисини кўрди, бунисини кўрди... Ўқинди:

— Ўртоқларим бриллиантга беланиб юрибди. Мен шўрликда тузукроқ узук ҳам йўқ. Пешонам шўр бўлмаса, шу ношудга тегармидим?! Нима қилай? Ўзимни сотайми?

Эрнинг ҳамияти озор чекди. Аёлига олтин «комплект» олиб берди...

Орзули дунё экан. Хотин тагин нолиди:

— Пахмоқ қизнинг бахтини берсин, дегани рост экан. Анави Ҳумайрадан нима кам? Мактабда энг хунук қиз эди. Эри «Мерседес»да олиб юради. Бу ношуд машина тугул биттагина ўглига велосипед ҳам оберолмайди. Пешонам шўр экан! Ўзимни сотайми энди?!

Эрининг ҳамияти озор чекди. Жудаям «Мерседес» эмас-ку, «Матиз» сотиб олди.

Иттифоқо ён қўшни иморат солди. «Участка». Икки қаватли. Саунаси билан. Бассейни билан! Қўшнининг қасри олдида уларнинг «шипир» томли уйи бостирмага ўхшаб қолди. Хотин ўкиниб нола қилди:

— Шу хонадонга тушганимга ўн беш йилдан ошди. Бу ношуд биттаям гишт қўйгани йўқ! Гадойнинг кулбаси яхшидир бундан! Пешонам шўр бўлмаса, шунга тегармиди? Ўзимни сотақолай энди!

Эр «участка» солди. Қўшнининг тоmidан бир қулоч баланд қилиб. Бассейни билан. Саунаси билан. Ҳовлида фонтани билан!

...Орзули дунё экан. Хотин энди тоғда қуриладиган дачани орзу қилиб турганида... тўсатдан қий-чув бўлиб қолди. Хотин эрталаб «жиндай суягини қизитиш учун» саунага кирса, эр ўзини осиб қўйганмиш!

Хотин дод устига дод солди:

—Вой-дод! Пешонам шўр бўлмаса шу ношудга тегармидим? Ўлмай ўлгур бир парча хат ташлаб кетибди. Олам

жаҳон қарзи бор экан! «Парасани»нинг ўзи саксон минг доллармиш! Нима қилай, ўзимни сотаман, энди?!

...Ўзини сотмоқчи эди... харидор чиқмади...

КАМБАҒАЛНИ КАМСИТМАНГ

Ривоят қилишларича, бир йигит донғи кетган бойнинг қизига ошиғу беқарор бўлиб қолибди. Қизнинг ҳам унда кўнгли бор экан. Йигит неча бор совчи юбормасин, рад жавоби олаверганидан кейин бойнинг ҳузурига ўзи борибди.

— Минг бора узр, бой ота, — дебди одоб билан. — Кўнгли иши экан. Айбга буюрмайсиз, қизингизни чин дилдан яхши кўриб қолдим. Нима шартингиз бўлса, розиман, фақат ноумид қилманг...

Бой ўйлаб-ўйлаб, бу «бетамиз» йигитнинг адабини бериш йўлини топибди.

— Майли, — дебди. — Иккита шартим бор. Биринчиси бажарганингдан кейин иккинчисини айтаман.

— Жоним билан! — дебди йигит.

— Шартим шуки, уч кун эртадан кечгача тиланчилик қиласан! Бозор бошида, ўз маҳаллангда, мачит дарвозаси олдида. Мен буни ўз кўзим билан кўришим керак.

Йигит чиндан ҳам уч кун тиланчилик қилибди. Туртинчи куни бой пешингача кутса ҳам йигитдан дарак бўлмабди. Бой излаб борса, йигит бозор бошида гадойлик қилиб ўтирганмиш.

— Иккинчи шартим шуки, — деб гап бошлаган экан, йигит айтибди.

— Шартингиз ҳам, қизингиз ҳам ўзингизга сийлов!
Одамни тирикчиликдан қолдирманг!

Қизиги шундаки, қиз «шундан бошқасига берсангиз,
ўзимни ўлдираман», деб туриб олибди.

Қиссадан ҳисса: камбағални камситган гадойга ялина-
ди!

ПОЙТАХТ МИССИЯСИ

Уни ҳаммамиз яхши қурамыз.

Унга ҳаммамиз талпинамыз.

Борамиз.

Ўқиймиз.

Ишлаймиз.

Турмуш қурамыз.

Уйли-жойли бўламыз.

Ва...уни яқдиллик билан ғийбат қиламыз!

... Начора, пойтахт бўлганидан кейин чидайди-да...

Муаллиф изоҳи: баъзилар «маҳаллийчилик қиялпсиз»
демаслиги учун айтиб қўяй. Ўзим ҳам қишлоқда туғилиб
ўсганман. Ҳар доим қишлоқ одамларининг фазилатини
тасвирлаганман...

ЭНГ ҚИСҚА ЁЗУВЛАР

Бешикдаги ёзув

«Кенг оламга сиғмайдиган буюк зот бўлиб кетган-
нингда ҳам тор қучогимда йиглаб ётганингни унутма!»

Етимхона дарвозасидаги ёзув

«Хой, она! Сен бу даргоҳга Меҳр деган ниҳолни ташлаб кетаялсан. Ундан Қаҳр деган дарахт ўсиб чиқиши эсингда бўлсин».

Ғарибхона дарвозасидаги ёзув

«Хой, фарзанд! Ота-онангни «омон-эсон» жойлаб чиқдингми? Баракалла! Бугун сен жаҳаннамнинг олов ланғилаб турган қудугидан ўзингга жой тайёрлаб қўйдинг! Муборак бўлсин!!!»

Ариқ қирғоғидаги ёзув

«Мен одамларни поклайман, деб жоним ҳалак, одамлар мени булғаш билан овора...»

Автобус ўриндиғидаги ёзув

«Хой, йигитча! Тепангда қалтираб турган қарияга жой бериш-бермаслик ўзингизга ҳавола. У сенинг ҳеч киминг эмас. Фақат «мен ҳам шунинг ёшига етармиканман» деб ўзингдан ўзинг сўраб кўрсанг бас...»

Қадаҳдаги ёзув

«Мени сипқоришдан олдин синчиклаб разм сол. Тубимда не-не одамлар чуқиб ётибди!»

Кетмон дастасидаги ёзув

«Пастга қараб кетган илдишга тегсанг, дарахтга жабр

қиласан. Тепага қараб кетган илдизга тегсанг, ўзингга жабр бўлади...»

Кузгудаги ёзув

«Яхшиямки, одамзотнинг айби ўзига билинмайди. Бўлмаса, дунёда биттаям бутун тошойна қолмас эди...»

Ўқ-ёйдаги ёзув

«Ўзинг тўғри бўлатуриб, нега бегуноҳларни жароҳатлайсан, деб маломат қилманг. Мени отган камон қийшиқ бўлса, нима қилай?»

Узангидаги ёзув

«Нега мени тепкилайсан? Кимга таяниб от минганинг эсингдан чиқдимин?!»

Қалам зиҳидаги ёзув

«Онани мадҳ этсанг — қувонаман. Муҳаббатни мадҳ этсанг — қувонаман. Ватанни мадҳ этсанг — қувонаман. Садоқатни мадҳ этсанг — қувонаман... Таъма йўлида, ростни — ёлғон, ёлғонни рост деб ёзсанг, синиб кетгиларим келади!»

Институт эшигидаги ёзув

«Жаноб талабалар! Миниб келган машинангизни тартиб билан «парковка» қилишингизни сураймиз. Профессорларнинг велосипеди киришга қийналяпти...».

Концерт зали пештоқидаги ёзув

«Микрофонни яратган одамга — кумушдан, фонограммани ихтиро қилганга — олтиндан ҳайкал қўямиз!»

Бозор дарвозасидаги ёзув

«Стоянка»га бир марта кириб-чиқиш 2 минг сум. Машинангга бир гап бўлса, ўзинг жавобгарсан!»

ИРСИЯТ

Ҳали мактабга қатнамасдим. Орамизда «Елим» лақабли бола бўларди. Текканга тегиб, тегмаганга кесак отар, ҳатто ёши катта болалар ҳам ундан узоқроқ юришга ҳаракат қиларди. «Елим» лақабини олишига сабаб — у, отаси урушга кетганидан кейин икки йил ўтиб тутилган, онасининг айтишига қараганда «қорнига ёпишиб қолган» экан.

Бир куни «Елим» ёмон иш қилди. Қаердандир ориқлаб кетган қора мушукни топиб келди. «Ҳозир сенларга томоша кўрсатаман», деди-да, мушукнинг думига чизимча боғлаб, бигиллатиб, дарахт шохига илиб қўйди. Анҳор бўйидаги тошлардан қўйлагининг этагига тулдириб келди. Кейин, беш-олти қадам орқага чекиниб, мушукка тош ота бошлади. Болалардан бири «унақа қилма», деса, «бўпти, ўзингни тошбўрон қиламан», деб хезланди. «Елим» тошларни шошилмай, узоқ мўлжалга олиб отар, мушук ҳар гал тош текканда аянчли миёвлар,

типиричаб, ўзини уёқдан-бу ёққа ташлар, аммо қутулиб кетолмас эди. Охири бечоранинг оғзидан қон кела бошлади. Биз — болалар даҳшатдан қотиб, қилт этмай турар, нима қилишни билмасдик. Бир маҳал мушукнинг кўзидан яшил олов сачраб кетгандек бўлди-да, сўнгги бор миёвлаб, тинчиб қолди...

Ўша куни рўй берган воқеани ичимга сиғдиролмай, онамга айтиб бердим. Онам отамга айтган шекилли, кечкурун отам бизни ёнига чақириб, танбеҳ берди:

— Ўша бола билан ўйнасаларинг таъзирингни бераман! — Сўнг, бир зум ўйлаб турди-да, қўшиб қўйди. — Балки болада гуноҳ йўқдир. Палаги нопок!

Отамнинг гапини яхши тушунмаган бўлсам-да, «Елим»дан нарироқ юрадиган бўлдим... У еттинчи синфни битириб, бошқа ўқимади... Университетда ўқиб юрган кезларим «Елим» одам ўлдириб, ун йилга кесилиб кетганини эшитдим...

... Орадан анча вақт ўтди. Билмадим, ўттиз йилми-ўттиз беш йилми... Куз кечаларидан бирида дарвоза тақилаб қолди. Чиксам, телпак кийган нотаниш одам турибди.

— Танимадинг-а? — деди эски қадрдонлардек елкамга қўл ташлаб. — Мен ... фалончиман.

Ростини айтсам, бунақа исмли одамни эслай олмадим. Отини қайта сўраган эдим, илжайди.

— «Елимман»!»

Шундагина «эски қадрдоним» ёдимга тушди.

— Сенга бир масалада келдим,— деди мақсадга қў-

чиб. — Уғлим арзимган нарса билан қамоққа тушиб қолди. Терговчи билан гаплашсам, жаа-а «заряжат» қилмас юборяпти. Шунга бир ёрдам бериб юборсанг...

— Мен терговчини танайман, — дедим ростини айтиб.

— Сен уларни танимасанг, улар сени танийди-ку!

Очиги, ўглининг «арзимаган нарса билан» қамалганига ишонмадим. Бунақа ишларга арашламаслигимни айтдим. «Елим» хафа бўлмади.

— Бўпти, сен бўлмасанг, бошқаси топилиб қолар, — деди-да, кетаверди...

Ўглининг қисмати нима бўлганини билмайман-ку орадан тагин беш-олти йил ўтиб, нохуш хабар эшитдим. «Елим» хотин, бола-чақаси билан ажрашиб, қўшни маҳалланинг чеккароқ жойидан ҳовли сотиб олган экан. Қиш кунларидан бирида уйига ўт кетибди. «Пажарний»лар ўтни ўчириб, ичкари кирса, «Елим»нинг куйиб кетган жасади ётганмиш. Негадир оёқ-қўли сим билан чандалаб боғлаб ташланган эмиш...

Бечорага ачиндим. Отамнинг гапи ёдимга тушди. «Палаги нопок»...

ЛАФЗ

Халқимизда «Ваъдага вафо — марднинг иши», «Арслон изидан қайтмас, йигит сўзидан», деган мақоллар бор. Буни исботловчи мисоллар ҳам етарли.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг васияти билан

тахтга утирган Ҳумоюн ҳам отаси каби жасур, доно ва софдил инсон бўлган. Бироқ шаҳаншоҳ вафотидан кейин бошланган тожу-тахт талаши салтанатни таҳликали аҳволга солиб қўяди ва рақиблар бундан усталик билан фойдаланиб, хуружга ўтади. Бобурийлар ҳукмронлигига қарши уруш олиб бораётган Шерхоншоҳнинг қўли баланд келиб, Ҳумоюн чекинишга мажбур бўлади. Ҳиндистонда дарё кўп. Чауза дарёсидан ўтаётганда Ҳумоюннинг оти чуқиб, унинг ўзини ҳам сув остига тортиб кетади. Подшоҳнинг бахтига ҳукиз терисидан ясалган мешда сузиб келаётган мешкобчи уни қутқариб қолади. Шунда миннатдор шаҳаншоҳ оғзидан сенга подшолик тахтини берганим бўлсин, деган мазмунда гап чиқиб кетади. Пойтахтга етиб келишгач, мешкобчи шоҳга ваъдасини эслатади... Шунда Ҳумоюн ақл бовар қилмас иш қилади. Сарой аъёнларининг эътирозига қарамай мешкобчини тахтга ўтказиб қўяди. Шаҳаншоҳ акаси ҳақида «Ҳумоённома» деган гузал асар ёзган Гулбаданбегим ҳам кўз кўриб қулоқ эшитмаган бу ҳодисани оғриниб тасвирлаган. У шундай деб ёзади. «Бу воқеадан сўнг подшоҳ ўша саққо гуломни тахтга ўтказиб, ҳамма амирлар унга кўриниш берсинлар, гулом эса кимга нимани хоҳласа ҳадя этсин ва мансаб берсин, деб буюрдилар... Икки кунгача бу гуломга подшоҳликни бериб қўйдилар...»

Ҳумоюннинг ўз тахтини икки кунгача алақандай саққо (гадо), гулом (қул)га бериб қўйишини ҳар ким ҳар хил баҳолаш табиий. Бироқ у «подшо ҳукми — вожиб»

деган шиорга амал қилиб, сўзининг устидан чиққани аниқ... Бу-ку, қарийб беш аср нарида рўй берган ҳодиса. Сўз устуворлигига амал қилган инсонлар ҳамиша бўлган ва бундан кейин ҳам бўлаверади. Яна бир мисол. Буниси яқин ўтмишда, ўн йиллар нарисида бўлган воқеа.

Тошкентда Мамат акани танимаган одам йўқ эди. Халқ ҳофизи Муҳаммаджон Каримов борган тўйга айрича фойз қўнардн. Ёши бир жойга бориб қолган, ихчам гавдали ҳофиз мумтоз газалларни шу қадар теран тушуниб, шу қадар тиниқ овозда айтар эдики, тингловчилар беихтиёр сеҳрланиб қоларди...

Мен Муҳаммаджон Каримовнинг сўнгги қўшиғини (афсуски сўнггисини) эшитганман. Қай бир йили Хумсонга дам олишга бордик. Мамат аканинг ўн чоғли улфатлари ҳам оромгоҳ яқинида Угам дарёси бўйидаги чойхонада маскан тутиб, бир-икки ҳафта дам оладиган одати бор экан.

Бир куни оромгоҳдаги дам олувчилар илтимоси билан Мамат ака концерт берадиган бўлди. Очиқ майдонга юзлаб одамлар тўпланган. Ҳофиз икки-уч қўшиқдан сўнг Фузулий газалини айта туриб, ҳушидан кетиб қолди. Уч кундан кейин...

...Мамат аканинг ҳамма биладиган ғалати одатлари бор эди. У «закалат-пакалат» деган сўзни бирон марта огзига олмаган. Қаерга борса, сидқидилдан хизмат қилган. Бир тўйни чала ташлаб, иккинчисига югурмаган. Тўй эгаси ҳақ берса, олган. Бермаса, дуо қилган. Башарти тўй

қилаётган кишининг қўли қисқароқлигини пайқаб қолса, тупланган пулни ҳам «туяна» деб ташлаб кетган...

Энг муҳими — «Мамат аканинг «темир дафтари» деган гап эл аро машҳур эди. Дейлик, маҳалланинг ямоқчиси туйга айтиб келди. Ҳофиз «темир дафтарини» варақлаб кўрган ва ўша куни бўш бўлса, «Худо хоҳласа, албатта хизматда бўламан», деб дафтарига ёзиб қўйган. Иттифоқо, ярим соатдан кейин бирон катта мансабдор ёки донғи кетган бойвачча келиб қоладию, худди ўша куни туй қилаётганини айтиб, таклиф этади. Ҳофиз «Иложи йўқ, бир одамга ваъда бериб қўйганман, сўзимдан қайтмайман», деб рад этади. Ҳеч қандай илтимос, ҳеч қанча пул, ҳеч қандай дағдага ўтмайди! Вассалом!

Бунинг отини лафз дейдилар!

ҚУШҚАНОТ

Йигирма ёшдаги ошиқ-маъшуқликдан етмиш ёшдаги меҳр-оқибатгача етиб борган эр-хотин сабр-қаноат фаришталаридир.

ТИЛАНЧИ

— Гадоё билан маддоҳнинг фарқи борми?

— Бор. Гадоё жўн тиланчилик қилади. Маддоҳ қофиясини келтириб тиланади.

БОБО БИЛАН НАБИРА

Қария — оила яшинқайтаргичи. Хонадонни турли балолардан асрайди.

Гудак — оила чирोगи. Хонадонни ёритиб туради.

НОМУКАМАЛЛИК

Дунёда мукаммал нарсаяўқ. Ҳатто Муҳаббат деб аталмиш олий туйғуда ҳам адолатсизлик бор. Ким қаттиқроқ севса, ўша кўпроқ изтироб чекади.

СЕВИНЧ ВА ЎКИНЧ

Ҳаётингизда севинчдан кўра ўкинч кўпроқ бўлса, ажабланманг. Одам боласи йиғлаб туғилади. Кулишни эсанча кейин ўрганади...

«ИХТИРО»

Самарқанд бозорида чет элик туристлар юрган экан. Биттаси, айниқса, эътиборимни тортди. Қалта иштон кийган, қора кўзойнакли, шопмўйлов киши ўғил сумакка тамаки тўлдириб чекиб кетаяпти...

...Шунақа «универсал» буюмни ихтиро қилган халқимизга тасанно дедим...

«ҚУЛФ»

(Покиза аёлларимизга алоқаси йўқ гап)

Хотин кишининг хиёнат эшиги бир очилмасин. Очилса, ёпилиши қийин бўлади. Қулфи «бузилиб» қолади...

ТЕХНИКА АСРИ

Техника асрида яшаяпмиз. Қандоқ яхши! Оғирни — енгил, узоқни — яқин, мушкулни — осон қилади. Шунақанги осон қиладики, фақат мушакни эмас, каллани ишлатиб ҳам овора бўлиб ўтирмайсиз...

Бир «мини-маркет»га кириб, майда-чуйда ҳарид қилдим. Бунни қарангки, сотувчи йигитчанинг калькулятор деган «сеҳрли» асбоби ишламай қолса денг. Батареяси «ўтириб қолган» экан. Ҳисоб-китобнинг охирига етолмай терлаб кетди. Менинг ҳам сабрим тугади. «Саккиз карра саккиз қанча бўлади?» десам, бир муддат пешанаси тиришиб турди-да, «саксон саккиз!» деди.

Икки ярим минг йил аввал ўлиб кетган Пифагор шўрлик шу гапни эшитса, қайтадан тирилиб, ўзини осган бўлур эди!

СУҚҚАБОШ АЁЛ

Бева боши билан яхши фарзанд ўстираётган аёл палапонларини қаноти остига олиб, бургутдан ҳимоя қилаётган калтарга ўхшайди.

Сўққабош аёлни ўкситиш гўдакни хўрлашдан оғирроқ гуноҳ...

ҚИЁС

Дунёда Онага қиёслаш мумкин бўлган иккита нарсаси бор.

Она тили, Она Ватан.

ТАНСИҚ ФАСЛ

Баҳорда деҳқоннинг юмуши кўпаяди. Ерга омоч солади. Кўчат қадайдди. Ниҳол ўтқазади. Суғоради, озуқа беради... Вақтида шудгор қилмаса, эчкини унмайди. Вақтида суғормаса, кўчати қуриб қолади. Донни нобоп ерга сепса, кўзда оч қолади...

Инсон умри ҳам шундай. Ёшлиқда йўл қўйган хатоси, босган ножўя қадами, билиб-билмай қилган гуноҳи ёши улғайганида аччиқ «меваси»ни бериши ҳеч гапмас.

...Деҳқон-ку, бу баҳорда қилган хатосини келгуси баҳорда тузатиши мумкин. Инсонга эса ёшлик бир марта берилади. «Баҳор қайтмайди» деганлари шу.

ШУКРОНА

«Ўзингизни асранг», дейдилар...

«Ўйламанг», дейдилар...

«Ҳаяжонланманг», дейдилар...

Ўйламаслик мумкинми? Ўйламаслик учун одам ақл ўрнига бир товоқ қатиқ кўтариб юриши керак-ку...

Ҳаяжонланмасликнинг иложи борми? Ҳаяжонлан-
майдиган одам юрак ўрнига кўксига муштдек тош солиб
юради-ку...

...Тафаккур деган нурли, ҳаяжон деган мунгли неъмат-
ни ато этгани учун Яратганга шукроналар бўлсин!

ВАРРАК ВА ҚУШ

Варрак ҳарчанд ҳаволангани билан қуш бўлолмайди:
ипи бировнинг қўлида ...

ҚАЙНОНА

Совчи бўлиб борди.

— Қулчиликка келдик, — деди эҳтиром билан.

Яна борди.

— Қулчиликка келдик, айланай!

Тагин борди.

— Қулчиликка келдик, ургилай. Ноумид қилманг!

Ноумид қилмадилар. Чиройли тўй бўлди...

...Кейин... келинини қулдек ҳўрлай бошлади...

КЕЛИН

Битта болали бўлгунча қайнонасини «ойижон» деди.

Иккита болали бўлгач, «ойи» деди.

Учта болали бўлганида «анави» деди.

Боласи тўртта бўлганидан кейин «отинг ўчгур» дей-
диган бўлди...

...Унинг тўртта ўғли бор. Худо хоҳласа, тўртта келин кўради.

ҚҲРИҚЧИ

Эшигини қоқсанг, эгасидан олдин ити чиқиб келади.
Қизик, наҳотки ит Одамни Одамдан қўриқласа?

ОЛМОҚ ВА ҚОЛМОҚ

Инсоннинг баҳоси бу дунёда ўзи олгани билан эмас,
ўзидан қолгани билан белгиланади.

АФАНДИ ДОМЛАНИНГ ЎТИТИ

Маҳалламизда Афанди домла деган отахон бўларди.
Юзи нурли, донишманд чол эди. Бир гал биз — ўсмирлар-
га галати насихат қилди.

— Худо хоҳласа, сенлар катта одам бўласан. Топар-
мон-тутармон бўлиб, яхши тўйлар қиласан, уй-жой қура-
сан... Иморат солаётганингда томингни қўшниникидан
ақалли бир қарич пастроқ қилиб ёп. Токи, ҳамсоянгни
кўнгли чўкмасин...

Ростини айтсам, бу гаплар хаёлимдан кўтарилиб кет-
ган экан. Иттифоқо бир танишимникига бориб қолдим.
Осмон баравар қилиб «учаска» қураётган экан. Домла-
нинг насихати эсимга тушиб, айтиб қўйибман. Гапирма-
сам бўларкан. Танишим хафа бўлди.

— Уша домлангизнинг «томи кетган» экан! — деди қўл силтаб.

Индамай қўяқолдим. Балки Афанди домланинг «томи кетгандир». Балки танишимнинг «томи баландлик қилиб» домланинг уғити «етиб бормагандир»...

ВАТАН ТАНЛАНМАЙДИ

Тақдир тақозоси билан бадавийлар оиласида туғилсам, эллик даражали иссиқда қутурган қум бўрони мен учун энг гузал манзара бўлур эди.

Тақдир тақозоси билан эскимослар оиласида туғилсам, эллик даражали совуқда қутурган қор бўрони мен учун энг гузал манзара бўлур эди...

Мен Ўзбекистонда туғилганим билан фаҳрланаман.

ВАҚТ

Вақт — учиб бораётган ўқ. Уни ҳеч ким тўхтатиб қолмайди. Аммо эсли одам «ўқ»ни тўғри манзилга йўналтириши мумкин.

НОН

Халқимизнинг ажиб удумлари бор.

Бешиқда ётган чақалоқнинг ёстиги тагига бир бурда нон қўйиб қўядилар.

Бола йўлга кирса, оёғи орасидан кулча думалатиб, нишонлайдилар.

Бувиларимиз совчиликка нон тутиб борадилар.

Икки ёш тақдири қўшилганининг рамзи сифатида нон ушатилади.

Олис ва хатарли сафарга кетаётган одамнинг насибаси узиlmасин деб нон тишлатиб қоладилар.

Чавандоз кўпқари тўдасига кираётиб, белига нон туғиб олади.

Дастурхонга энг аввал нон қўйилади.

Ота-боболаримиз фарзандларига «Кучада ётган нон бўлагини кўрсанг, кўзингга суртиб, покиза жойга олиб қўй», деб ўғит берадилар.

«Нондек азиз бўл», деган дуо энг улут олқиш саналади.

Одам ўзининг ҳақлигини билсаю, ҳеч нима билан исботлай олмаса, «нон урсин!» деб қасам ичади!

Нега шундай?

Олимларнинг аниқлашича, нонда инсон ҳаёти учун зарур барча моддалар бор экан. Одам ҳамма неъматларни истеъмол қилсаю, нон емаса, барибир яшай олмас, аммо бошқа ҳеч нима емасаю фақат нон истеъмол қилса, бемалол яшайверар экан... Бундан чиқди халқ азбаройи оч қолишдан қўрқиб, юқоридаги одатларни ўйлаб топган экан-да!

Йўқ! Бу удумлар Аллоҳ томонидан инсонга берилган неъматни қадрлаш, уволдан қўрқиб, фарзандларига ҳалол луқма егизиш учун одат тусига киритилган...

Нонни иймон даражасига кўтарган халққа таъзим қилинг!

АКСИОМА

Бозор қанча қимматлашса, одам шунча арзонлашади.

ТАЪЗИМ

Қайрагоч бақувват эди. Илдизи теран эди. Одамлар соясидан баҳраманд булар, шохлари орасига қушлар ошиён қуриб, палапон очар эди...

Қамиш мурт эди. Илдизи омонат эди. Одамларга нафи тегмас, қуш қунмасди...

Иттифоқо қаттиқ шамол туриб, қайрағочнинг шоҳини синдирди. Қамишга ҳеч нима қилгани йўқ. У шамолга таъзим қилишнинг ҳў-ў-ўп машқини олган эди...

ЯХШИ АЛОМАТ

Бемор шифокор буюрган дорини вақтида ичишни унутса, хурсанд бўлинг: дарди арий бошлабди.

ЖАҲОЛАТ

Жоҳиллик қўрқинчли эмас. Жоҳилнинг оқилга ақл ўргатиши қўрқинчли.

БИРИ ИККИ БЎЛМАГАН...

Қадимда икки ака-ука бўлган экан. Иккаласи ҳарчанд урингани билан иши юришмас, омади чопмас экан. Кун-

лардан бирида ака-укалар Донишманд хузурига бориб, маслаҳат сурабди:

— Шунча ҳаракат қилсак ҳам биримиз икки бўлмайди. Нима қилайлик?

Донишманд айтибди:

— Икковларинг иноқмисан? Фақат туғрисини гапир! Ака-укалар ноаҳил эканини тан олибди.

— Эй, нодон! — дебди донишманд. — Иккиси бир бўлмаганнинг қандоқ қилиб бири икки бўлсин?

ПОЗИТИВ

Уйингда шундай кўзгу борки, сен унга ҳар куни қарайсан. Ҳар қараганинга ўз фазилатларингни ҳам, нуқсонларингни ҳам кўрасан.

Бу кўзгу — фарзандинг!

ҚОЗИҚ

Қишлоқ боласининг вазифаси — мол боқиш. Бизнинг ҳам сигиримиз бор эди. Тенгқур болалар билан жийдазорда мол боқардик. Адашмасам, ўшанда бешинчи синфда ўқир эдим. Жийдазорда ўт куп. Бекинмачоқ ўйнашга ҳам қулай жой. Фақат кун ботар-ботмас, ким ўз молини такалаб уйига жўнар, жийдазорда жина бор, ёлғиз юрсанг, оғзингни қийшайтириб кетади, деган ваҳима гаплар юрарди. Менинг сигирим ювош бўлса ҳам бир айби бор эди. Нуқул қозигини суғуриб «дайдиб кетарди». Била-

сиз, қозик ёғочдан ясалади. Ҳар куни қоқавергандан кейин боши едирилади, синади. Қарабсизки, бошқа қозик яшаш керак...

Шундай кунлардан бирида темир қозик топиб олдим. Бошида халқаси ҳам, ҳатто узилиб қолган бир-икки қарич арқон ҳам бор. Уртоқларимдан «кимнинг қозиги» деб сўрасам эгаси чиқмади. Севиниб кетдим. Сигиримни янги қозикқа боғлаб қўйдим: энди ям суғуриб кўрсин-чи!

Ўша куни эмас-ку, эртасига галати иш бўлди. Кечаси энди ухлаган эканман, ойим «Аданг чақиряптилар, тураркансан», деб қолди. Ҳайрон бўлиб айвонга чиқсам, отам қовоғини уйиб ўтирибди. Қўлида ўша темир қозик.

— Қаёқдан олдинг буни? — деди таҳдид билан. Отамдан қаттиқ хайиқардик. Қўрқиб кетдим.

— Топиб олдим, — дедим ростини айтиб.

— Қаердан?

— Жийдазордан.

— Қайси жийданинг тагидан?

— Қийшиқ жийданинг.

— Жийданинг тўғриси бўлмайди, қайси бирининг тагидан? Кўрсанг танийсанми ўша жийдани?

— Танийман, — дедим қўрқа-пуса.

Отам қўлимга қозикни тутқазди.

— Худди ўша жийданинг тагига ташлаб келасан!

Юрагим орқага тортиб кетди. Жийдазорда «ажина» борлиги эсимга тушиб, талмовсираб қолдим.

Айвон бурчагида турган ойим ялинди:

— Ташлаб келади, адаси, тонг отсин, албатта ташлаб келади.

— Сен аралашма! — деди отам эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

Уйғониб, ичкаридан чиққан акам ҳаммасини тушунди шекилли, костюмини кия бошлаган эди, отам жеркиб берди:

— Сен қаёққа?

— Бирга бориб келамиз.

— Йўқ! — деди отам шиддат билан. — Ўзи топганми, ўзи обориб қўяди!

Куз, салқин тушиб қолган. Ғира-шира кўройдин... Қўлимда муздек темир қозиқ билан йўлга тушдим. Жийдазор-ку узоқ эмас. Аммо унга етгунча Дархон ариқ устидаги кўҳна кўприкдан ўтиш керак. Одам ёлғиз қолса кундузи ҳам қўрқадиган қинғир-қийшиқ жийда чакалакзори орасига кириш керак. Аксига олиб ярамас қозиқни Қонқус анҳори бўйидаги дарахт тагидан топганман...

Салқин ҳаводанми, қўрқувданми оёғим қалтираб кўприкдан ўтдим. ўира-шира кўройдинда сирли сукунат чўккан жийдазорга кирдим. Назаримда ҳар бир дарахт орқасида нимадир беркениб тургандек эди. Қаердадир бояқуш «хув-хув»лади... Ростини айтсам, Қонқус бўйигача бормадим. Қўлимдаги қозиқни кучим борича улоқтириб орқага қараб югурдим...

Ойим билан акам кўчага чиқиб кутиб туришган экан...

Лабимга учуқ тошиб, бир-икки кун ачишиб юрганини

ҳисобга олмаганда ҳеч нима бўлмади... Фақат орадан бир ойча ўтгач, отам шу масалага қайтиб, бир гап айтди.

— Сен топиб олган қозикқа боғланган сигир арқонини узиб, адашиб кетган бўлса ёки биров ўғирлаган бўлса-да қозик сенинг уйингдан чиқса, эгаси сени ўғри гумон қилса, нима бўлади?

Отамнинг саволига жавоб йўқ эди...

...Орадан кўп йиллар ўтгач, яна бир воқеа бўлди. Соҳига дам олишга бордим. Денгиз совиб, «ўлик мавсум» бошлангани учунми, дам олувчилар сийрак, хоналар бемалол эди. Менга алоҳида хона беришди. Кириб ечиндим. Ювиниш учун ваннага кириб кетаётсам, хизматчи аёл кириб, кўрпа-тушакларни алмаштира бошлади. Сўнг диван бошидаги столча тортмасини очган эди, бир даста пул чиқди. Катта пул!...

— Кечирасиз, — деди аёл ҳижолат чекиб тортмани ёпаркан. — Мен беҳосдан...

Хайрлашиб чикиб кетаётган эди, тўхтатдим.

— Бу пул меники эмас.

— Мени синамоқчимисиз? — деди аёл ранжиб. — Хонанинг эгаси кетганига уч кун бўлди. Пулини унутиб қолдирган бўлса аллақачон довланган бўларди...

— Меники эмас, — дедим такрорлаб. — Олиб кетинг!

Шу кеча отам тушимга кирди. Кулиб турганмиш...

ЗУЛМАТ БАНДАЛАРИ

Ислом дини — муқаддас дин. Инсонни энг мукаррам зот деб улуғловчи, бегуноҳ қон тукишни қораловчи дин.

Шуро сиёсатининг барча дин арбобларини «текин-хўр, душман» деб атагани — тухмат. Тарихда улусни ҳидоят сари бошлаган, ўз юртини чет эл босқинчилари ҳуружидан ҳимоя қилишга бош-қош бўлган аллома, уламолар оз бўлмаган. Афсуски, айрим зулмат бандалари динни ниқоб қилиб, не-не буюк зотларнинг умрига зомин бўлгани ҳам бор гап. Шундай жаҳолат қурбонларидан бири 1370 йили Озарбайжонда туғилган улут шоир Имомуддин Насимий эди. Диний илмдан ҳам, дунёвий билимдан ҳам яхши хабардор бўлган шоир инсон эркини куйловчи газаллари учун ҳуқумдор Мироншоҳ ва ўз юртидаги муттассиблар зугумидан безор бўлиб, Шом (Сурия)га кетишдан ўзга чораси қолмайди.

Сурия ҳукмдори султон Муайид шоир Насимийни эҳтиром билан қарши олади. Афсуски, жоҳиллар бу ерда ҳам жирканч фитна уюштирадилар.

Ижод аҳли анчайин самимий, содда бўлади. Ўзининг кўнглида бировга ёмонлик бўлмагани учун бошқалардан ҳам ёмонлик кутмайди. Ғанимлар унинг шу ожизлигидан усталик билан фойдаланадилар. Султон билан шоир иштирок этаётган жума намозида жаҳолатпарастлар «Орамизда дини исломни таҳқирловчи кимса бор, у «Ёсин» сурасини оёғи остига олиб тепкилаб юрибди»,

деган гап тарқатадилар. Табиийки, бу султоннинг газабини қўзгатади. Султон бундай шаккокни қандай жазолаш кераклигини Насимийдан сўрайди. «Бунақа даҳрийни тириклайин терисини шилиш керак», дейди шоир комил ишонч билан. Буни қарангки, муқаддас Калом сураси айнан унинг кавушидаги патак остидан чиқади! Шоир бу фитнани ғаламислар пухта ўйлаб уюштирганини, сурани унинг кавушига тиқиб қўйганини хаёлига келтирмагани аниқ эди!

Султон ҳам, шоир ҳам ҳайратдан ёқа ушлаб қоладилар. Султон энди нима қилиш кераклигини тагин шоирнинг ўзидан сўрайди. Шунда Насимий бекиёс мардлик қилади. «Начора, подшоҳнинг ҳукми вожиб, ҳукмини ижро этишин!» дейди.

Разил ниятига етган жаҳолатпарастлардан бири намозхонларга қараб, «Диндан қайтган бу шаккокнинг қони ҳаромлиги, бир томчиси теккан жойни ҳам кесиб ташлаш зарурлигини» айтиб, ваъзхонлик қилади.

Худонинг қудратини қарангки, шу пайт тириклайин териси шилинаётган шоир танасидан сачраган қон худди ўша кимсанинг қўлига келиб тегади! Аҳли мўмин жумбушга келиб, ундан ўз сўзини исбот қилишни талаб этади. «Пешво» эса «Мен шунчаки мисол учун айтувдим», деб панага беркинади... Бу фожиа 1417 йили рўй беради...

Афсуски, тарихда бундай мисоллар оз эмас. Бир вақтлар Абу али ибн Сино «Агар мен даҳрий бўлсам, бу дунёда мусулмон йўқ экан», деб ёзгани бежиз эмас. Буюк

олимни «дахрий» деб эълон қилганлар шулар эди. Улуғбекни ўз пушти камаридан бўлган фарзандининг ҳукми билан сўйдирганлар, ишқи боқийни куйлаб гўзал ғазаллар ёзган Машрабни дорга торттирганлар, элнинг суюқли шоираси Нодиранинг кўз ўнгиде аввал гўдак набирасини, сўнг ўғлини, ундан кейин ўзини бўғизлатганлар ҳам шундай зулмат бандалари эди...

Яратганнинг адолатини қарангки, жаҳолат қурбонларининг номи тарихда абадий қолди. Жоҳилларга эса абадий лаънат тамғаси босилди!

БОЗОРДАГИ «СЕВГИ»

— Севгини сотиб олиш мумкинми?

— Мумкин! Фақат бир марта сотилган нарса иккинчи марта сотилмайди, деб кафолат бериб бўлмайди!

СУЗ

Суз — чиганоқ ичидаги гавҳар.

Суз — қин ичидаги ҳанжар...

ЭСКИ ЧОРИҚ

Таиландда ғалати удум бор экан. Бўлса ибодатхонасининг роҳиблари бошида бошпана эгиде бир сидра либос, егулик бир кунлик таом билан кифояланади, ибодат билан шугулланади. Ибодатхона юмушларини бажаради. Бироқ яшаш учун пул топиш керак. Шу сабабдан улар ҳар куни

тонг саҳарлаб эғнига пуштиранг ёпқич ёпган кўйи яланғоч кучага чиқиб кетади-да, магазин ва ресторанлар, идора ва ташкилотлар, дуч келган хонадон эшигига бориб, тиланчилик қилади. Садақа берувчи дуоталаблар уларни ҳеч қачон насибасиз қолдирмайди. Чунки уларнинг ўзи ҳам айнан шу «юмуш»ни бошидан кечирган ёки кечиради. Гап шундаки, мамлакатдаги ҳар бир эркак умрида ақалли бир марта, ҳеч бўлмаса, икки-уч ой ибодатхонада роҳиб бўлиб, тиланчилик қилишга мажбур. Мол-давлати, мансаб-матлабидан қатъий назар. Акс ҳолда қувгинга учрайди...

Ғалати удум... Босар-тусарини билмай қолганларнинг «попугини пасайтириб» қўядиган доно удум...

ИККИ ҚУТБ

Ёшликнинг қудрати кўп, кексаликнинг гурбати...

ФЕЪЛИГА ЯРАША

Оқкўнгил одам ҳаммани дўст деб ўйлайди.

Ичқора ҳаммадан душман ахтаради.

ДОВОН

Довонга чиқиш қийин эмас, довондан тушиш қийин.

Токқа чиқаётганингизда куч-қувват, шавқу завқ, ҳамроҳлар кўп бўлади. Тушаётганда куч камайиб, завқ хиралашиб, ҳамроҳлар сийраклашиб қолади...

Ишонмасангиз, ёши олтмишдан ўтганлардан суранг...

ХУДБИН ШИОРИ

«Дунёга ўт кетса-кетсин, оловига менинг шўрвам пишсин!»

«ГАРТКАМ»

Пастқам кўчада тўрт йигит ошиқ отиб, қимор ўйнаётган экан, ҳасса тутган кўзи ожиз одам ўтиб қолибди. Йигитларнинг ўзаро гапини эшитиб, тўхтабди-да, «мен ҳам ошиқ ўйнасам майлими, деб сўрабди. Йигитлар «ўзинг шу аҳволда бўлсанг, қандай қилиб ўйнайсан», деса, «ҳа энди, бир уриниб кўрайлик-чи», дебди. Йигитлар уни эрмак қилиш учун қўлига ўнта ошиқ тутқазишибди. Бояги одам «гарткам!» деб ошиқларни кўча четидаги томга улоқтириб юборибди. Қиморбозлар «Бу нима қилиқ», деса «Чиқиб қара-чи, ошиқлар қанақа тушган экан», дебди.

Йигитлардан бири томга чиқса, ўнта ошиқнинг ҳаммаси «олчи» тушган эмиш. Йигитлар ҳайратланиб, бунақа ҳунарни қандай ўрганганини сўрашган экан, кўзи ожиз айтибди.

— Униси билан ишларинг бўлмасин. Бу «ҳунар»дан орттирганим шу бўлдики, охир-оқибат кўзимни қиморга тикиб, шу аҳволга тушдим...

...Бу — эски ривоят. Ҳозир ҳатто ким ошиқ ўйнамайди. Замонавий казиноларда қанча одам миллионер бўлган, қанчаси кўзини гаровга тикканини билмайман. Аммо қанчаси қамоққа тушгани, қанчаси уй-жой, хотин, бола-чақа-

сини «ютқазиб» қўйгани, қанчаси эсдан оғиб, яна қанчаси бир-бирини ўлдирганини биладиганлар бор...

СУВ

Ота-боболаримиз «Сувни исроф қилма», «Ҳовли супураётганда ахлатни ариқ томонга супурма», «Сувга туфлама», деб қайта-қайта қулогимизга қўйгани бежиз эмас.

Болалигимда рўй берган бир воқеа ҳеч эсимдан чиқмайди. Дўмбиробод бог-роғлар маскани эди. Бу ерда тўқимачилик комбинатига тегишли болалар оромгоҳи (ўша пайт тили билан айтганда пионерлар лагери) бўларди. Бизнинг ҳовли шу лагернинг ичида эди. Отам (биз отамни ада дердик) ҳам, ойим ҳам шу лагерда ишлар эдилар. Ёз келиши билан юзлаб болалар дам олишга келар, ҳаммаёқни шодон қий-чув тутиб кетар эди...

Бир куни галати иш бўлди. Кичик акам жангарироқ, «жанжални пулга сотиб оладиган» хилидан эди. Чўмилишга бордик. Қарасак, бир бола шундоқ ариқ бўйида туриб сувга «чоптираяпти». Акамнинг жон-пони чиқиб кетди! Бояги боланинг орқасига бир тепган эди, сувнинг ўртасига бориб тушди. Шўрлик сузишни билмас экан, оғиз-бурнига сув кириб чўкиб кета бошлади. Акамнинг ўзи анхорга калла ташлаб олиб чиқди. Ҳангома ўша заҳоти овоза бўлди. «Фалончининг безори ўғли лагерда дам олаётган пионерни чўктирмоқчи бўпти».

Хуллас, мелиса келди, муҳокама бошланди. Албатта, биринчи галда отамни айбдор қилдилар. «Безори» бола

тарбиялагани учун. Шунда отам ҳам ғалати иш қилдилар. Оромгоҳ шаҳардан узоқда бўлгани учун бу ерда ҳам водо-провод йўқ, ариқдан сув ичиларди. Сувни тозалаш учун кокс (гаваксимон кўмир) солинган ҳовуздан ўтказиб, кейин цементланган иккинчи ҳовузга қуйиб, истеъмол қилди-
нар эди.

Отам «жабрланувчи» болани етаклаб ўша ҳовуз бўйига олиб келдилар. Бошини силаб, отини сўрадилар. Не-чанчи синфда ўқиши билан қизиқдилар. Сўнг бундай де-дилар: «Биламан, ўғлим, сен шаҳарда турасан, кувурдан сув ичасан, кўчадаги ариққа чоптирсанг биров индамай-ди. Кел, болам, манави ҳовузга бир чоптиргин!»

Тўпланганларнинг капалаги учиб кетди! Айниқса, оқ халат кийган дўхтир хотин: «Бу қанақаси, сиз зараза тарқатиб ҳаммани дизентерия қилмоқчимисиз, нима ҳақингиз бор?» — деб шовқин солди. «Улар-чи? — де-дилар отам сув оқимининг пастига имо қилиб. — Улар дизентерия бўлмайдими? Улар одам эмасми? Юз қадам нарида ҳам инсонлар яшайди, барака топгурлар! Улар ҳам шу ариқдан сув ичади!»

Ҳамманинг дами ичига тушиб кетди. Кўзойнак тақиб юрадиган лагерь бошлиғи бор эди. Ўрис хотин. «Бу одам тугри айтаяпти! — деди чертиб-чертиб. — Бундан ке-йин қайси бола сувга сийса, вожатийсини жавобгар қила-ман!»

Лабини бўяб юрадиган ўша кўзойнакли ўрис хотинни ҳамон эҳтиром билан эслайман...

ДЕХҚОН

Ҳар қандай касб — табаррук. Лекин деҳқончиликда илоҳиётга яқинлик бор. Деҳқоннинг қули кетмонда, кўзи осмонда бўлади. Навоий ҳазратлари дон сепиб, ризқ етиштирувчи деҳқонни Одам Атога қиёс қилганлари бежиз эмас...

«ЕТТИ ЎЛЧАБ, БИР КЕС!»

Бир танишим қизини узатадиган бўлди. Тўй ресторан-да ўтди. Шоҳона тўй! Фақат бир нарсага жиндек ҳайрон бўлдим. Келин билан куёв бир-бирига мос эмасмией... Ўн саккиз яшар қизалоқ ёнида ёши элликларни қоралаб қолган, тепакал, қорин қўйган одам ўтирса галати кўри-нарсан. Худди гунчани тўнканинг ёнбошига ўтқазиб қўй-гандек.

Шуни беихтиёр ўйладиму, ўша заҳоти фикримдан қайтдим. Нима қипти, юлдузи юлдузига тўғри кепти — бўпти-да!

Бу гап эсимдан чиқиб кетган эди-ку, орадан икки-уч ой ўтиб бояги танишим билан учрашиб қолдик. Негадир тўй ҳақида ўзи гап бошлади.

— Бизнинг тўйга ҳайрон қолдингиз-а?

Нима дейишимни билмай турган эдим, ўзи тушунтир-ди. Маълум бўлишича, ҳозир бундай тўй кўп мамлакатлар-да удум бўлган экан. Аввало келин томон куёв томоннинг «иқтисодий аҳволи» билан қизиқаркан. Куёвтуранинг

банкда қанча маблағи бор? Қолаверса, қизнинг «қули ва қалбини сўрагани учун» келинпошшанинг ҳисоб рақамига неча минг доллар (евро) ўтказади? Қандай уй олиб беради? Қандай марказдаги автомашина ҳадя қилади. Қаерда неча қаватли дача қуриб беради? Келинпошшани қаерга «никоҳ сайли»га олиб боради? Ва, ниҳоят, башарти турмушлари келишмай қолса, етказилган моддий ва маънавий зарар учун неча минг доллар (евро) жарима тўлайди?

— Бунинг отини «контрактли никоҳ» дейдилар, биродар! — деди «қуда бува». — Тушундингизми?

Тушунишга тушундим-ку, нима десам экан... Охиригача эмас. Албатта, ҳамма замонларда ҳам турмушга чиқаётган қизнинг ҳуқуқи ҳисобга олинган. Ҳатто шўро замонининг тили билан айтганда, «хотин-қизларга феодалларча муносабатларда бўлган» хонликлар даврида ҳам «келиннинг маҳри» деган тушунча бўлган. Дейлик, бир уй, бир айвон, битта сигир, иккита қўй, дегандек... Шариятга биноан келиннинг маҳрига эри, қайнота-қайнонаси у ёқда турсин, ўзининг ота-онаси ҳам даҳл қилолмаган. Яъни, аёл ҳуқуқи ҳимоя қилинган.

Шунақа-ку... Биз — «бесавод»ларнинг ақли етмайдиган замонавий никоҳдан очиқдан-очиқ «улгуржи савдо»нинг ҳиди келмаяптимикиан? Куёв тўра «така бўлсин — сут берсин!»

Агар шу мантиқдан келиб чиқадиган бўлсак, «медал»нинг тескари томонини ўгириб қўришга тўғри келади.

Дейлик, эллик яшар «кампир келин» йигирма яшар

«куёв бола»га «қалби ва қўлини тақдим этгиси» келиб қолди. Нима қипти, пул бўлса чангалда шўрва! «Кампир келин»да нима кўп — пул кўп! Шу тариқа у йигирма яшар «куёв бола»га неча минг доллар (евро) «мукофот» тўлаши, қандай қаср, қанақа дача ҳадя этиши, қайси маркадаги машина совга қилиши, «ёшлар» асал ойини қайси океаннинг қайси оролида ўтказиши, мабодо «кампир-келин» умри вафо қилмай ўлиб-нетиб қолса, «куёвтура»га неча минг доллар (евро) мерос қолдириши нотариус орқали тасдиқлатиб қўйиладими?!

Бозор бўпкет-е! Ўтган асрда «фалончи қизига фалонча «қалин» сўрабди, деган гапни эшитсак, «чириган феодализмнинг бадбўй қолдиги», дердик. Янгича никоҳнинг отини нима десак экан? «Гуллаб-яшнаган капитализмнинг муаттар чечаги» дейсизми?! Билмадим...

АБАДИЯТ

Олти-етти улфат тоққа борадиган бўлдик. Паст-баланд йўللардан ўтиб, тоғ ичкарисига кириб кетдик. Ниҳоят, атрофи ҳайбатли қоялар билан ўралган майсазор майдондаги қандайдир кўҳна бинода манзил қурдик.

Қуёш ботиши билан қоронғулик тушди. Олисда — дара томонда сой шовуллайти. Қаердадир ҳаққуш тинимсиз нола чекади.

Ейилди. Ичилди. Хушчақчақ суҳбатлар бўлди...

Бир маҳал рўпарадаги осмон-фалакка тутатиб кетган чўққи бир зум ёришиб турди-да, тоғ ортидан ҳаддан

ташқари катта, ёруғ ой чиқиб кела бошлади. Ой кўтари-
ган сайин ер ўша гомонга оғиб кетаётганга ўхшар, осмон-
дан кумушранг нур кукуни ёғилиб, еру кўкни сутранг
ёғдуга чулғаб борар, чор-атрофга қандайдир сеҳрли ва
хавотирли сукунат чўкка эди... Назаримда, сойнинг шо-
вуллаши ҳам, ҳаққуш ноласи ҳам тиниб қолгандек, елка-
миз ортида қад кериб турган баҳайбат қоялар устимизга
босиб тушаётгандек эди...

Боядан бери шодон шовқинлаётганлар бирдан жиниб
қолдик. Ҳамма чуқур ўйга толган, ҳар ким ўз хаёли билан
банд, аммо чамамда, ҳаммамиз бир нарсани ўйлаётганга
ўхшардик. Мана шу тўлин ой, мана шу ҳайбатли чўққи бо-
шида неча минг марта пайдо бўлмади экан? Таҳдидли ўш-
шайган манави қоялар бундай манзарага неча минг марта
гувоҳ бўлмади экан? Тош бағрига не-не сирларни яшир-
ган мана шу қадимий тоғлар биздақа «ўтқинчи»ларнинг
неча мингини кўрмади экан?! ...

Оламга сигмай кетсангиз, тоққа боринг...

ОТА МЕҲРИ

Она меҳри ота меҳридан юз чандон ортиқ бўлади, дей-
дилар. Тўғри гап. Шунақа-ку, ота меҳри онаникидан қо-
лишмаслигини тасдиқлайдиган воқеалар ҳам оз эмас.

Буюк подшоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур
қисматида рўй берган воқеа бунга мисол бўла олади.
Ҳиндистонда Бобурийлар салтанатини ўрнатган шаҳан-
шоҳнинг суюкли фарзанди Ҳумоюн хасталикка чалиниб,

кундан-кун аҳволи огирлашаверди. Табиблар ҳарчанд уринмасин, шаҳзодани даволай олмайдилар. Охир-оқибат сарой аҳли қадимдан қолган сўнгги чорани маслахат беради. Беморнинг жонини сақлаб қолиш учун энг азиз, энг қимматли нарсани Худо йўлига атамоқ керак. Хазинада шундай нарса бор эди. Бу — Ҳиндистондаги жанглардан бирида голиб Бобурга ҳадя этилган, қирмизи рангда товланиб турадиган «Кўҳна — нур» — «Нур тоғи» деб аталмиш жаҳондаги энг катта олмос эди. Унинг вазни бир юз саксон олти карат эди.

Фарзандининг ҳаёт билан видолашаётганини кўрган Бобурнинг жони-жаҳони ўртаниб кетади ва олмосни Худо йўлига бахшийда қилишни маслахат берганларга шундай жавоб қилади. «Дунё моли анинг эвазига нечук бўлғай, мен анинг фидоси қилурменким, хол анга мушкул бўлибдур». Яъни шаҳаншоҳ дунёнинг моли фарзандим жонига арзимади, боламнинг жони ўрнига ўз жонимни фидо қиламан» дейди-да, Ҳумоюн беҳуш ётган кўшк атрофида чарх уриб, Аллоҳга нола қила бошлайди.

Бобурнинг қизи — ниҳоятда гўзал ва ҳаққоний тарихий асар — «Ҳумоюннома»нинг муаллифи Гулбаданбегим отасининг ўша палладаги ҳолатини бундай тасвирлайди: «Подшоҳ хазратлари Ҳумоюн ётган кўшк атрофида айлана бошлади. Бу иш сешанба куни бошлади, чоршанба ҳам илтижо билан ўтди... Бемор атрофида айланиб, Яратганга илтижо билан тавалло қилар экан, у киши шундай деди: «Эй, Парвардигор! Агар жонга жон алмаштириш

мумкин бўладиган бўлса, мен — Бобурнинг жони ва борини олгину, Хумоюннинг жонини сақлаб қол!» «Шу куннинг ўзидаёқ жаннатмакон хазрат подшоҳнинг тоблари қочиб қолди, — деб давом этади Гулбадан. — Шаҳзода Хумоюн эса бошларидан сув қуйиб ташқарига чиқди ва соғайиб кетди...»

Бобурнинг иситмаси кун сайин кўтарилиб борар, шунча жангу жадаллардан омон чиққан, ҳатто душманлари қаттол оғу билан заҳарланганида ҳам тирик қолган жасур шаҳаншоҳ кун сайин «нари кетар», аммо табиблар муалажасидан бош тортар эди. Чамаси Бобур Яратганга «Жон ўрнига жон бераман», деган қасамида собит туриб олганди...

1530 йил поёнида буюк подшоҳ, оташнафас шоир ва меҳридарё ота Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётдан кўз юмди. Ушанда у энди 47 ёшга чиққан эди...

ОСМОН ЯҚИН, ЕР ҚАТТИҚ

Бола эдим. Кекса аммам бўларди. Туриб-туриб, ғалати гаплар айтарди. Бир куни шундай деб қолди:

— Осмонда меҳр кўп. Ер устида орзу кўп. Ер тагида армон кўп...

— Бу нима деганингиз? — десам

— Катта бўлганингда тушунасан, — деб қўяқолди.

Ростини айтсам, катта бўлганимда бу гапларни унутиб юборган эканман. Яқинда тасодифан ёдимга тушди. Аммамнинг гапини энди англагандек бўлдим.

«Осмонда меҳр кўп», дегани Аллоҳнинг карами кенг, сандаларига меҳрибон, дегани экан. «Ер устида орзу кўп», дегани одамзод бориға қаноат қилмайди, бир орзуси ушалиши билан бошқасининг кетидан югуради, дегани экан. «Ер тагида армон кўп», дегани эса бандаси вафот этганидан кейин тириклик чоғида ўзи билиб-билмай қилган гуноҳлари учун армон чекади, дегани экан...

Билмадим... Ҳарқалай мен шундай тушундим...

БИРОВНИНГ ДАРДИ

(Шифокор укамга тилагим)

Пул сўраб келганга пул бермаслик — гуноҳ эмас.

Мол сўраб келганга мол бермаслик — гуноҳ эмас.

Амал сўраб келганга амал бермаслик — гуноҳ эмас.

Аммо... шифо тилаб келганга ёрдам бермаслик ...

...Ҳузурингга ҳар хил одам келиши мумкин. Ҳар хил пайтда келиши мумкин. Ҳар хил ҳолатда келиши мумкин. Баъзан бу сенга малоол келиши ҳам мумкин.

Бундай пайтда ўзингга ўзинг «шу одамнинг ўрнида мен ҳам бўлишим мумкин эди-ку» деб қўйсанг, бас.

«ЖАННАТИ ОДАМ»

Бировга яхшилик қилганида, бировнинг ҳожатини чиқарганида ўша «бирова»дан кўра ўзи кўпроқ қувонадиган одамни «жаннати одам» деса арзийди.

ПАРАДОКС

Эси паст одамнинг димоғи баланд бўлади.

ОФТОБ ЧИҚАР ОЛАМГА

Дунёда ҳеч қандай чегарани тан олмайдиган иккита муъжиза бор. Бири — Куёш нури, иккинчиси — Она меҳри.

ЎТ БИЛАН СУВ

Ҳаром кириб борган эшикдан иймон қочиб чиқади.

«ТОМОША»

Одамлар қизиқ. Икки эркак муштлашаётган бўлса, ажратиб қўяди-да, икки аёл юлишаётган бўлса, завқланиб томоша қилади... «Камёб» нарса «томошабоп» туюлса керак-да...

БЕЗОВТА РУҲ

Эзгуликни кўрса, ўзини анвойи чечаклар очилган гулзорда юргандек сезадиган... Разилликни кўрса, ёввойи ҳайвонлар ўқирган ўрмонга кириб қс ландек безовта кезадиган Руҳ бор.

Бу Руҳнинг исми — Виждон...

ПЕШАНАГА ЁЗГАНИ

Инсофли одамнинг пешанасига битилган ёзути бор.
«Сабру тоқат. Андишаю қаноат»...

МУҲТОЖЛИК

Муҳтож одам минг урингани билан ўзини эркин ҳис
қилаолмайди. Эрк билан муҳтожликнинг мижози бир эмас...

КУЧ-ҚУВВАТ

Карами кенг Худо бандасига уч марта қувват бераркан.
Биринчиси: Болалигида – оёғига. Чопқиллаб юриб
кетсин, деб.

Иккинчиси: Ёшлигида – белига. Эзгу амаллар қилсин,
яхши фарзандлар кўрсин, деб.

Учинчиси: Қариганда... Тил – жагига...

ТЕНТАК ТҮРИНИ БЕРМАС

Нодон давранинг тўрига ўтгиси келаверади.

Доно учун тўр билан пойгакнинг фарқи йўқ. Чирок
қаерда турса ҳам нур сочаверади...

ОНА ҚАЛБИ

Бундан кў-ў-ў-п йиллар аввал бир нарсадан қаттиқ из-
тиробга тушдим. Уч кеча-кундуз деярли ухламадим. Ҳеч
ким билан гаплашмай қўйдим...

Шунда онам кўзимга узоқ термулиб утирди-да, бундай деди:

– Ўғлим! Сен учун менинг жони-жаҳоним оташ-аламга айланиб ёниб кетганида бошқаларнинг этагини учи ҳам тутамайди! Нега мени бунчалик куйдирасан, болам?!

... Онамнинг уша гапларини эсласам, ҳар гал томоғимга бир нима тиқилиб қолаверади...

НОЗИК ҲУНАР

Дунёда шундай ҳунарлар борки, бирининг хатосини иккинчиси тузатиши мумкин. Пахсакаш хатосини сувоқчи, сувоқчи хатосини бўёқчи; тўқувчи айбини бичиқчи, бичиқчи айбини тикувчи «ёпиб юборса» юборар...

Дунёда шундай ҳунарлар борки, хатосини ҳеч ким тузата олмамайди. Булар — шифокор ва ҳуқуқшунос. Улар инсон ҳаётини, инсон қисматини ҳал қилади.

НОН ВА СЎЗ

Одамлар Сўз увolidан ҳам Нон увolidан кўрққанчалик кўрқсалар олам гулистон бўлур эди.

СОФ ЎЗБЕКОНА ЛУТФЛАР

Ўзбек бойиса...

— Менинг углим ху-у-п орзу-хавасли чикди-да, барака топгур!

Яқинда туй қиламан деб, яп-янги «Нексия» сини сотиб юборди, азамат!

— Менинг жиянимни айтмайсанми? Туй қиламан деб, уй-жойини сотди! Энди кучада юрибди!

Миришкор

— Юртимизда энг миришкор, ишнинг кўзини биладиганлар ким?

— Олтиариқликлар! Олтиариқликнинг боласи эмаклашни ўрганиши билан бодринг экилган плёнка тагига кириб кетади-да, нариёқдан машина миниб чиқади!

Ютуқ

— Эшитдингми, уртоқ, Соқивой латареяга «Нексия» ютибди! Тавба деб гапирай, бировга гашлигим йўқ-ку, шу... ютуқ деган жонивор ҳам сен билан менга ўхшаганларга эмас, ўзи «Мерседес», ўгли «Жип» миниб юрадиганларга чиқаркан-да!

— Парво қилма, уртоқ, парво қилма... Ёмғир ҳам чулга эмас, денгизнинг устига бориб ёғади!

Чўпоннинг чўпонга маслаҳати

— Эшагим харом ўлгур, ханграйвериб жонга тега-
япти, Мамарайим, нима қилсам бўлади-а?

— Юкни кўпроқ ортсанг, овози ўчади!

Улов

— Бизнинг хотин икки йилдан бери «Эмират»да.
Яқинда машина сотиб олинг деб, доллар юборибди. Нима
олсам экан: «Неския»ми, «Матиз»ми?

— Маслаҳат шуки, сен эшак арава сотиб ол.

— Аравани нима қиламан?

— Нима қилардинг, торте-е-еб юрасан.

Удабуррон

— Менинг ўғлим шунақа удабурронки, тегирмонга
тушса, бутун чиқади!

— Меники тегирмонга тушса бир қоп ун орқалаб
чиқади!

Космонавтика

— Нега ўзбекдан космонавт кам чикяпти?

— Бир эмас, ўнтаси чиққан бўлардию, уёқдан нахорга
ошга етиб келиш жиндай узоқлик қилади-да!

Икковлонми, учовлон?

— Нима учун ўзбек сафаргами, саёҳатгами, камида учкиши бўлиб чиқади?

— Шуниям билмайсанми, овсар? Биттаси қўл чайишга кетганда иккитаси унинг гийбатини қилиб туриши керакми, йўқми?

Эзма

— Тинчликми, қушни? Кеча кечаси уйингизда жиндай шовқин-сурон бўлдимми?

— Тинчлик, ҳаммаси жойида.

— Кеннойи қаттиқ-қаттиқ гапиргандек бўлдилар шекилли?

— Ҳа, энди аризмаган жанжал-да...

— Бир нарса гумбирлаб кетди-ку!

— Кеннойининг аччиқ устида деразадан чопонимни улоқтириб юборди.

— Қизиқ, чопон деганиям шунақа гурсиллайдими?

— Жудаям эзма экансан-да! Чопон ичида ўзим бор эдим, кутулдимми анди!

...
«Ҳамлардлар»

Куёв: т ыўй қўб ыньэқён ырнўш одосыа ыд-ыльыкэс

— Эсингиздами, дада, тўй олдидан «қизимиз уйлансангиз, менга ҳайкал қўясиз», деганди ёғиз. Жудаям унча-

ликка ўхшамайди, шекилли. Қизингиз инжиқлик қилайвериб жонимдан тўйдириб юборди-ку, дадажон!

Қайнота:

— Ундай бўлса, ҳайкални бошлайверинг, ўғлим. Сиз қизимнинг инжиқлигига бир йил базўр чидабсиз. Мен бунинг онасининг зулмига қирқ йилдан бери чидаб келаяпман, бутам.

Меҳмондорчилик

Мезбон, дастурхондаги «қуруқ мева»ларни олмахондек илдамлик билан «шипириб ташлаётган» меҳмонга зимдан разм солиб туриб, натифот қилди:

— Марҳамат қилсинлар, меҳмон, марҳамат қилсинлар! Манави «чақ-чуқ» лардан жиндай-жиндай тановул қилиб ўтирсинлар...

— Раҳмат, — деди меҳмон «юмуши»ни бамайлихотир давом эттириб. — Отам раҳматли ўлар чоғида менга васият қилганлар. «Меҳмонга борсанг, ўнта майиз, ўнта мағиз, ўнта хандонписта, ўнта бодом, ўнта ерёнғоқ, ўнта туршак, ўнта шўрданак, ўн бўлаккина бурама холва тановул қилмасанг, мезбон хафа бўлади», деганлар...

— Ҳай-ҳай-ҳай! Отангиз кў-ў-ўт. донишманд бўлган эканлар-да! Мабодо шунча нарсани бир йўла тановул айлалаш одамни жиндай беором қилади, демаганмилар?

— Айтганлар! «Шунча неъматни тановул этиш оғир-

лик қилса ёки шошиб турган бўлсанг, мевалардан тўрт-та-тўрттадан егин-да, қолганини чўнтагингга солиб қўй, бўламаса, мезбон хафа бўлади», деганлар.

— Э, баракалла, меҳмон, баракалла! Марҳамат, олаверсинлар! Сўраганнинг айби йўқ, мабодо отангизнинг олдига шошиб турганингиз йўқми?

Хунарнинг ёмони йўқ

— Менинг ўғлим — дўхтир!

— Менинг ўғлим — мол дўхтири.

— Шуям хунар бўлди-ю?! Болангга бошқа касб қуриб қолганмиди?

— Унақа дема, ўртоқ, хунарнинг ёмони бўлмайди. Мен касал бўлсам, сенинг ўғлинг даволайди. Сен касал бўлсанг, менинг ўғлим даволайди!

Ўзбекона эмас лутф

Маҳаллада «Мама Роза» деб ном чиқарган Розия сатанг қўшни кампирга гинахонлик қилди:

— Кеча салом берсам, нега алик олмадингиз, хола пошша?

Кампирнинг энсаси қотди:

— Ўзингиз бегона эркак билан гаплашиб турган экансиз-ку?!

«Мама Роза» астойдил ҳайрон бўлди:

— Вой, эркакнинг ҳам бегонаси бўларканми, хола пошша!

ҲАБИБА БУВИНИНГ ЧОЛИ

Анча йиллар аввал туман касалхонасида даволанишга тўғри келди. Шифохона ёнгоқзор боғ орасида жойлашган, аскарларнинг казармасига ўхшаган бир қаватли бино. Узун йўлак. Қатор палаталар.. Бизнинг палата олти кишилик эди...

Биринчи куни кечқурун дўхтир эмлагач қотиб ухлаб қолибман. Бир маҳал ғалати товушдан уйғониб кетдим. Кимдир деразани тақиллатди. Сўнг қайсидир дераза ғийқиллаб очилди.

— Оббо! — деди ёнимдаги калавотда ётган бемор норози тўнгилаб. — Анави чол тагин сўфи уйғмасдан келди! Ҳар куни шу аҳвол!

— Тузукмисан, Ҳабиба? — деган овоз эшитилди. Чолнинг қулоғи огирроқ шекилли, шангилаб гапирарди. — Қаймоқ обкелдим. «Тирмизингда чой борми? Иссиққина ичиб олақол, Ҳабиба!

Девор ортидан аёл кишининг куймачиб гапиргани эшитилди:

— Нима зарил, саҳар мардонлаб, отаси? Ҳали болалар билан келардингиз. Неча марта айтаман, овора бўлманг, деб!

— Чойингни ичиб ол! — деди чол тагин овозини баралла куйиб. — Овораси бораканми? Бомдодни укиб келаверайм-да!

Хамма беморлар уйгониб кетди... Хар куни буладиган «хангома» ни айтиб беришди. Чол сахарлаб бирон тансиқ егулик кутариб келар, то кампири «иссиқкина» чой ичиб олгунча пойлаб тураркан.

Хабяба буви майиздеккина булиб қолган, аммо икки юзи қип-қизил, мурли камдир экан. Тушлицкада чол тагин келди. Ухли биланми, невараси биланми. Бир кулида хасса. Бир кулида белбоғ-тугун... Чол-кампир япроқлари саргайган азамат ёнғоқ тагидаги узун харракда утириб, узоқ сухбатлашдилар... Шу топда иккови бир шохга куйиб утирган иккита мусичага ўхшаб кетарди...

Бир куни кампирни ҳамхоналари — бемор киз-жувонаар ўртага олишди.

— Буви, нолингни сизни неча бунга яши кўрадилар?

Кампир бийронгина экан.

— Шунча йил бирга яшагандан кейин яхши кўради-да!

— деди ишонч билан — Яхши кўрмай қаёққа борарди!

Буёқдан эркак беморлар ҳам гапга солишди:

— Туйдан олдин нолингни билан неча марта свидание

да бургансиз, буви?

«Свидания» ни бошлума ураманми? — деди кампир

безор койиб. — Да катари совчи куйган. Гушандада

оёз кўришганмики...

...Орадан йиллар ўтгач, ўша чол-кампирни кўп эслайдиган бўлдим. Шунда бир ҳақиқатни англадим. Ёши ўтган сайин одам меҳрга муҳтож бўлиб қоларкан. Шунинг учун ҳам бир-бирига кўпроқ меҳр бергиси келаркан...

КАМЧИЛИК

Ҳақиқат кўп улуг нарсаси-ку, битта камчилиги бор: ҳар доим ҳам ширин бўлавермайди. Аччиқ ҳақиқат фойдали нарсаси-ку, унинг ҳам битта камчилиги бор: ҳар кимга ҳам ёқавермайди...

МАЛОМАТ

Одамнинг ўз виждонига ҳилоф иш қилгани учун маломатга қолиши қанчалик адолатли бўлса, ўз виждонига ҳилоф ишни қилмагани учун маломатга қолиши шунчалик адолатсизлиқдир.

МАҲЛИЁЛИК

Олимлар узоқ йиллик тажрибалардан сўнг бир нарсани аниқлаган. Кўзгуга кўп қарайдиган одам тез қариб, хотираси сусайиб кетаркан. Тошойнада инсон қувватини сўриб олиш хусусияти — вампирлик бор экан... Бу гапнинг илмий асоси қанчалик эканини билмадим-ку, бир

нарсa аниқ: ўзига маҳлиё бўлиб, бино қўйишнинг хосияти
йўқ...

ҚИРОВ

(Аёлларга)

Сочимга оқ тушди деб ўкинманг. Начора, куз келганда
далага қиров тушади. Қиров — қор эмас. Куз эса — қиш
эмас.

КАРВОНСАРОЙ

(Юз ёшли Тулаган отанинг чойхона гурунги)

Дунё дегани — эски карвонсарой. Ҳеч ким унинг
кемтигини тўлдирмади» — роҳатию-азоби, меҳри-
ю-қаҳри, вафосию-жафоси — ҳаммасини йиғиштириб
келганда бир пиёла чой ичгулик фурсатда ҳам чекишингга
арзимади!

БЕМИННАТ ДУСТ

Эътибор берганмисиз-йўқми, билмадим-ку, сиз-
нинг садоқатда тенгсиз дўстингиз бор. Қачон хоҳла-
сангиз сиз билан ҳамсуҳбат бўлади. Шод пайтингизда
қувончингизга қувонч қўшади. Ғамгин паллада дардин-
гизни олади. Билмаганингизни ўргатади. Адашсангиз,
тўғри йўл курсатади. Яқин кишиларингиз бурилиб

кетганида ҳам у сизни тарк этмайди. Хизмати учун ҳеч нима тама қилмайди. Йиллаб унутиб, ташлаб қўйсангиз индамайди. Ҳатто улоқтириб юборсангиз ҳам аразламайди. Тагин чорласангиз, етиб келиб, хизматингизни қилаверади...

...Бу дўстнинг номи — Китоб!

Фарзандларимга ўғитлар

Учрашувларда бир саволни кўп беришади:
«Узингиз учун энг қимматли асар қайси?»
Кўпинча ярим ҳазил билан жавоб қиламан:
«Менинг иккита энг қимматли «асарим»
бор: бири — ўғлим, бири — қизим!»

Сенлар ва набираларим менга Худо берган
энг бебаҳо бойликсан... Шу боис, диққат билан
эшитинглар!

* * *

Дарахт, ўз томиридан ўсиб чиққан Ниҳолга айтган
экан:

— Баҳор чоғи гулга бурканганимда бошим устида бо-
ларилар ғужғон ўйнаб, алёр айтди. «Сизлар кимсиз?» —
демадим.

Ўз палласи япроқларим зумраддек товланганда қуш-
лар шохларимда паноҳ топиб, ошиён қурди. «Сизлар ким-
сиз?» — демадим.

Саратон офтоби оламни ёндирганда йуловчилар со-
ямдан баҳраманда бўлиб, жон сақлади. «Сизлар кимсиз?»
демадим.

Куз келиб, меваларим ғарқ пишганда одамлар узиб,
тўйгунча тановул килди. «Сизлар кимсиз?» демадим...

Ногаҳон бир номард танамга болча урган эди, ҳаммаси
ҳар ёққа қочди-кетди! Улардан нажот сўрасам «Сен ким-
сан?» дейишди...

Ёнимда танҳо сен қолдинг!

Бир нарсани орзу қиламан.

Бу дунёда мен қилган яхши ишлардан ақалли битта
купрок яхшилик қилсанг...

Бу дунёда мен қилган хатолардан ақалли битта камрок
хато қилсанг...

Ҳеч қачон Осмонга тупурма! Осмон қаҳрли. Тупу-
гинг юзингга қайтиб тушади!

Ҳеч қачон Ерга тупурма! Ер меҳрли: тупугинг юзинг-
га сачрамайди. Аммо шу Ер сени кўксида кўтариб юради!

Худо кўрсатмасин-ку, бошингга синовли кунлар туш-
са, яхши ҳамкасбинг, яхши жўраларинг ёки дугоналаринг
эмас, «ёмон» умр йўлдошинг, «ёмон» болаларинг ку-
нингга ярайди...

Кулиб турган одамнинг олдида йиғлама.

Йиғлаб турган одамнинг олдида кулма.

Куш бўлиб, осмонда учма.

Тошбақа бўлиб, ерда судралма.

Дарахт бўл! Бошинг — осмонда, оёгинг ерда бўлсин!

* * *

Ҳаммамиз ҳам сут эмган бандамиз. Менинг ҳам ўзимга яраша нуқсонларим йўқ, демайман. Шундай бир «қурсур»дан умр бўйи қутула олмадим. Начора, Худо берган феъл экан-да. Бировлар адолатсизлик қурбони бўлса, қуруқ тухматга йўлиқса, «тўнни ечиб ташлаб» ҳимоя қилган пайтларим кўп бўлган. (Гоҳ сўзим билан, гоҳ қаламим билан). Қизиги шундаки, ўзим шунақа аҳволга тушсам, татом эсанкираб қоламан. Мен буларга ёмонлик тилаганим ҳам йўқ эдику, нега булар менга ёмонлик қилиши керак, деган саволга жавоб тополмай изтироб чекаман. Ғанимлар эса буни гўллик, ожизлик, ҳатто «айбини бўйнига олиш» деб тушуниб, тантана қилади...

Шу нуқсоним сизларда такрорланмасин!

* * *

Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берма.

Қўлингдан келадиган ишга ҳам ваъда берма.

Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берсанг, уятга қоласан.

Қўлингдан келадиган ишни эса, ваъда бермасдан бажарса ҳам бўлаверади...

* * *

Ҳаётда ғалати тескари ҳақиқатлар оор. Эл-юрт ўртасида обрўйинг қанча ошса, ғаразгўйларинг ҳам шунча кўпаяди. Уларнинг зулмидан шу қадар безор бўлганманки, ҳасадгўйлар дўзахга эмас, ундан ҳам чуқурроқ жаҳаннамга

тушсин, деган пайтларим кўп бўлган. Сенларни шунақаларнинг зугумидан асрасин...

* * *

Ёмонликка яхшилик билан жавоб берсанг, бир ҳисса савоб оласан. Яхшиликка ёмонлик билан жавоб берсанг, ун ҳисса гуноҳга ботасан. Негаки, бу дунёда ёмонликка яхшилик қиладиганлардан кўра яхшиликка ёмонлик қиладиганлар кўпроқ.

* * *

Дераза — ойнадан ясалади. Кўзгу ҳам. Фарқи шуки, кўзгу ўзингни ўзингга кўрсатади. Дераза эса ҳаммасини кўриб туради-ю, ўзини кўрмаганга салади... Кўзгуга кўпроқ қара!

* * *

Ҳеч кимга озор берма. Ерда ётган тошни тепсанг ҳам оёгинг синиши мумкин.

* * *

Бандасининг боши — Оллоҳнинг тоши, дейдилар. Бошингга кўргулик тушса, ноумид бўлма: булут ўткинчи, Қуёш эса абадийдир...

* * *

Шижоатли бўл. Бироқ андишасиз бўлма.
Андишали бўл. Бироқ шижоатсиз бўлма.

Ёмон билан ўчакишма. Эсли одам оёгига ёпишган ахлатни қўли билан тозаламайди.

Аёлни кафтингда кутар, аммо бошингга чиқарма!

«Дўстим менга нима берди?» — дейишдан олдин «Мен дўстимга нима бердим?» дейишни одат қил.

Ўнта яхшилигингга битта яхшилик қайтса, хурсанд бўл. Шуям қайтмаслиги мумкин эди. Ўнта яхшилигингга биронта яхшилик қайтмаса ҳам хурсанд бўл. Яхшиликка ёмонлик қайтиши ҳам мумкин эди.

Обруга эришишнинг энг ҳалол йўли — камтарлик.

Нодонлар даврасида қар бўл.
Донолар даврасида соқов бўл...

«Ошсиз уй бор, уришсиз уй йўқ». ...идилар. Оилангда жанжал чиқса, энг аввал фарзандларингни ўйлаб иш қил!

Ҳеч кимга ёмонлик соғинма. Ҳатто душманингга

ёмонлик тиласанг бир чеккаси ўзингга қайтиб келади. Негаки олам бус-бутундир.

* * *

Аёл — гул. Эркак — боғбон. Сен гулни хор қилсанг, уни ўзга боғбон сийпалайди... Эркак — боғбон. Аёл — гул. Сен боғбонга тикан санчсанг, у ўзга гулни сийпалайди... Икки ўртада сенинг меванг етим қолади. Худо шундан асрасин!

* * *

Ота-онам ўгитига амал қилиб, бир умр камсуқум ҳаёт кечиришга ҳаракат қилдим. Сенларга ҳам нуқул «камтарин бўл», «камтарин бўл», деб қулогингга қуйиб келдим...

Афсуски, камтарликни нодонлик, андишани қўрқоқлик, хокисорликни хорлик деб санайдиганлар оз эмас экан! Камтарин бўл, аммо камтарлик ортида гуруринг яққол кўриниб турсин! Андишали бўл, аммо андишасиз олдида ҳеч қачон тилингни қисик қилма! Икки букилиб таъзим қилганга уч букилиб таъзим бажо айла. Аммо қаршингда тоғдек кериладиганлар олдида қаддингни осмон қадар тут! Бир юзингга ноҳақ урсалар, икки юзига уриб жавоб қил! Шунда сен билан ҳисоблашадиган бўладилар! Фарзандларингга ҳам шуни ўргат!

Ёшим бир жойга борганда англаб етган ҳақиқатим шу бўлди...

* * *

Менга юз марта озор берсанг, кечиришим мумкин.
Онангта бир марта озор берсанг, кечирмайман: онанг сен-
га мендан кўра юз ҳисса кўп меҳр берган!

* * *

Нонингни йўқотсанг йўқот, номингни йўқотма!

* * *

Ҳар қандай юмушни бошлашдан олдин учта қоидага
амал қил. Биринчидан, ниятинг пок бўлсин: Худо сени
қўллайди. Иккинчидан, борар манзилингни аниқ белги-
лаб ол: йўлдан адашмайсан. Учинчидан, матонатли бўл:
ортга чекинмайсан.

Дили пок, мақсади аниқ, изчил одам осмондаги юлдуз-
гача етиб бориши мумкин.

Нияти бузуқ, режаси мавҳум, иродаси мўрт одам юз
қадам наридаги шамчирокқа ҳам етолмайди..

* * *

Иложи борича одамларнинг мушкулени осон қилиш-
га ҳаракат қил. Токи улар сен эккан дарахтнинг мевасидан
баҳраманд бўлсин.

Одамларнинг мушкулени осон қилиш қўлингдан келма-
са, ақалли бир оғиз ширин сўз билан кўнглини кўтар. Токи
улар сен эккан дарахтнинг соясидан баҳраманд бўлсин...

* * *

«Аввал хеш, кейин дарвеш», дейдилар.

«Онажон, яхши ётиб турдингизми, менга нима юму-

шингиз бор?» деган бир оғиз сўзингни савоби бегонага бир қоп олтин ҳадя этишдан кўра каттароқдир!

* * *

Ғурурли бўл, аммо димоғдор бўлма.
Камтарин бўл, аммо хокисор бўлма...

* * *

Кичиклигида чумчуққа тош отган бола катта бўлганида одамга ўқ отиши мумкин. Бешафқатлик билан жиноятнинг ораси бир қадам.

* * *

Ўз ота-онасига меҳр бермаганларнинг ўз боласидан меҳр кўрганини эшитганим йўқ. «Қайтар дунё» деганлари шу...

* * *

Ўзингдан кучсизга озор берма: ўзингдан кучлидан озор чекмайсан.

* * *

Ота меҳри она меҳридан камроқ эмас, фақат «яширинроқ» бўлади.

* * *

Ҳеч бўлмаса ҳафтада бир марта ота-онангдан «нима дардингиз бор?» деб сўраб қўй. Улар сенга дардини айтмаслиги мумкин. Аммо кўнгли кутарилади...

Фарзандларим! Мен юқоридаги уғитларни ёза бошлаганимда сенлар ёш бола эдинг. Худога шукр, мана, вояга етдиларинг, оила қуриб, фарзандлар кўрдиларинг. Шу кунгача сенларнинг ортингдан «Фалончининг боласи фалондақа номаъқулчилик қилибди», деган таъна-маломат эшитганим йўқ. Илоё бундан буён ҳам шундай бўлсин. Бир бурда нонини ҳаллоллаб ейдиган, виждонли, иймонли инсонлар бўлиб етишганларинг учун Яратганга тагин бир карра шукроналар қиламан! Менга нимаики эзгу амаллар қилган бўлсанг, сенларга ҳам набираларимдан қайтсин! Мен сенлар билан фахрланаман!

Урушлар ҳақида

Учрашувларда бир саволни кўп сўрашади. «Сиз уруш кўрмагансиз-ку, нима учун уруш ҳақида кўп ёзасиз?»

Уринли савол. Лекин инсоният тарихининг ўзи урушлар тарихидан иборат бўлса, нима қилиш керак? Эртакларда — уруш. Достонларда — уруш. Киноларда — уруш... Табақалар уруши. Фуқаролар уруши. Мамлакатлар уруши. Жаҳон уруши...

Олимларнинг ҳисоб-китобига қараганда, сўнгги олти минг йил ичида Ер куррасида 5700 марта уруш бўлган экан. (Майда-чуйда қабилалар жанжали бу ҳисобга кирмайди.) Яна ўша олимларнинг айтишича, одамзод ўртача олтмиш йил умр кўраркан. Бундан чиқди, инсон боласи ҳаёти давомида 57 йил уруш қилиб, уч йил «дам олар» экан. Астаъфириллоҳ! Биз киммиз ўзи?!

* * *

Урушда ғолиб ва бахтли подшоҳ, ғолиб ва бахтли қўшин, ғолиб ва бахтли давлат, ғолиб ва бахтли тузум бўлиши мумкин. Аммо ғолиб ва бахтли одам бўлмайди. Негаки, уруш одамни одам ўлдиришга мажбур қилади. Одам ўлдирган одам эса ҳеч қачон бахтли бўлмайди!

Қайси йил экани эсимда йўқ. Ҳарқалай уруш битганига икки-уч йил бўлиб қолган эди. Ёш бола эдим. Ҳали мактабга бормасдим... Опамнинг тўйи бўлди. Ҳаммалари қиз узатиб кетишди. Уйда биз — ёш болалар қолдик. Қўрқиб-нетиб юрмасин, дедими, қўшни кампир бизни кига чиқиб ётди.

Бу ёғи аниқ ёдимда... Жийда гуллаган эди. Супада қатор ётибмиз: акам, мен, укам... Энг чеккада қўшни кампир... Сутдек ойдин кеча. Ҳаммаёқ осуда. Чигирткалар нағма чалади...

Энди кўзим илинган экан, олисдан поезд гилдирагининг тарақа-туруқ товуши келди. Кейин паравоз чўзиб «гу-у-у-к» деди. Кампир, овози титраб, хитоб қилди:

— Ў-ў-ў! Овозинг ўчсин, ў-ў-ў! Турғунимни қаёққа обкетдинг, жувонмарг! Обкеб бер ёлғизимни!

Кўрпадан мўралаб қарасам, кампир тиззасини қучоқлаб, ойга термилиб ўтирибди. Уйқум бутунлай ўчиб кетди. Анчагача жим ётдим-да, охири сўрадим:

— Пойиззи нега қаргаяпсиз, буви?

Кампир хўрсинди:

— Ухла, болам, ухла...

...Ўшандан бери ёз кечалари ҳовлида ётсам, олисдан поезд гилдиракларининг шовқини, гудок товуши келса,

тиззасини қучоқлаб утирган кампир кўз ўнгимда жонланади...

* * *

Урушнинг яхшиси бўлмайди. Аммо энг даҳшатли уруш — фуқаролар уруши... Негаки, у авлоддан авлодга «мерос» утиб, абадий давом этади!

* * *

Уруш билан беш кунда битадиган муаммо тинчлик билан беш йилда битса, иккинчи йўлни танлаш керак!

* * *

Афғонистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Бировнинг юртига бориб, «интернационал бурчи»ни бажараётган шўро аскари танкда кетаяпти. Қўлида автомат...

Фахрлангандек бўласан.

Яна сурат чиқади. Ҳанжар тишлаб олган «душман»... Кўзлари ваҳшийларча ёниб турибди...

Нафратланиб кетасан...

...Чеченистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Ўғлидан келган «қора хат»ни ўқиб утирган маъжус ота... Темир тобутни қучоқлаб йиғлаётган ғамгузор она...

Ачиниб кетасан...

Фақат... Ўша газетада «интернационал бурчи»ни бажаришга борган зобит зўрлаган, номусига чидолмай ўзини осиб қўйган афғон қизнинг сурати чиқса нима бўлади? Бомбадан пара-парча бўлиб кетган беш яшар қизалоғи устида дод солаётган чечен аёлнинг сурати чиқса-чи?...

Уруш, ҳатто ҳақиқатнинг қиёфасини ҳам тескари қилиб қўяди...

Урушда ҳақиқат бўлмайди!

* * *

Бир замонлар урушда аскарлар ўлса-ўлгандир. Ҳозирги урушда қурол кўтаргандан кўра қурол кўтармаганлар кўпроқ қирилади. Ҳатто «энг замонавий», «энг ақлли» қурол ҳам окоп билан болалар боғчасининг, аэродром билан тугруқхонанинг фарқига бормайди!

* * *

Одамхўрлик — канныбализм, беш аср аввал барҳам топган, дейдилар... Ундай эмас.

Модомики, ер юзида уруш балоси бор экан, шунинг ўзи одамхўрликдир.

Уруш деган палакатни купинча нодон сиёсатчилар
 ўйлаб топади. Жангари саркардалар бошлайди. Жабри-
 ни эса бегуноҳлар тортади. Жангда ҳалок бўлган бегуноҳ
 аскар. Гулдек ўглидан айрилган бегуноҳ она, бегуноҳ ота.
 Тул қолган бегуноҳ келин. Отасидан жудо бўлган бегуноҳ
 гўдак...

Б о л а л и к – п о ш ш о л и к

Фаррух. Уч яшар.

— Бўлди, Фаррух, ухла!

— Адажон, чироқни ўчирманг, кўзимга қоронги кириб кетади!

* * *

Юлдуз. Уч яшар.

— Нима ейсан, Юлдуз, нокми шоколадми?

— Ноколад!

* * *

Дониёр. Уч ярим яшар.

— Адажон! Мен катта бўлсам, сизга ўхшаган бўламан-а?

— Албатта-да, ота ўтил! Қаёқдан билдингиз?

— Аяжон айтдила! Катта бўлсанг, сен ҳам адангга ўхшаган аҳмоқ бўласан, дедила!

* * *

Азимжон. Олти яшар.

— Алло, ким бу?

— Менми? Мен Азимман!

— Азимжон. Мен дадангни ўртоғиман. Дадангни чақиргин.

— Хўп бўлади, амаки, ҳозир... Дадам айтдилаки, уйда йўқ эканла...

* * *

Шерзод. Тўрт яшар.

— Аям қаёққа кетдила?

— Аянг магазинга кетди. Шерзоджон. Агар сен яхши бола бўлиб, йигламасдан юрсанг, аянг магазиндан сенга укача олиб келади. Уғил укача олиб келсинми, қиз укачами?

— «Дода» машина обкелсинла! КАМАЗ!

* * *

Ҳилола. Тўрт яшар.

— Уйингларда ким бор, Ҳилола?

— Ҳамма бор. Бувижон овқат қиляптила. Адажон ароқ ичяптила. Аяжон Бахтини «ата-та» қилиб, энди иштонини юваяптила.

* * *

Зилола. Уч яшар.

— Нега мунча вақтли туриб олдинг?

— Ухлайвериб-ухлайвериб чарчаб кетдим!

* * *

Хуршид. Беш ярим яшар.

— Санашни биласанми, Хуршид?

— Биламан.

— Битта қўлингда нечта бармоқ бор?

— Шундоқ санасам — бешта. Қўлимни шимимнинг чўнтагига тиқиб санасам — олтита!

* * *

Жаҳонгир. Олти яшар.

— Аяжон. Нега дадажоннинг сочлари йуқ?

— Дадажоннинг кўп ўйлайдилар-да, ўғлим. Дадажон ақллилар!

— Бўлмаса, нега сизнинг сочингиз кўп?

— Учир овозингни, зумраша!

* * *

Зиёда. Уч яшар.

— Жамшид жинни-а?

— Унақа дема, қизим, уканг яхши бола-ку!

— Йуқ, Жамшид — жинни! Мен ўзимнинг сўскамни эмаман, Жамшид — аяжонникини!

* * *

Дилором. Беш яшар.

— Жевачкангдан Шоҳруҳга ҳам бердингми, Дилиш?

— Бердим.

— Нечтасини?

— Ҳаммасини. Қоғозини!

* * *

Шоҳруҳ. Уч ярим яшар:

— Ҳайвонот боғига ким билан бординг, Шоҳруҳ?

— Адажоним билан.

— Қайси ҳайвон энг катта экан?

— Фил, айиқ полвон, арслон...

— Энг кўп ҳайвон қайси экан?

— Кушла, балиқла, маймунла, одамла...

* * *

(Ойнинг сувдаги аксини кўриб):

— Ойижон, қаранг, оймума сувга «бу-у-м» этди!

* * *

(Йиғлаб):

— Ҳумоюннинг чойи қантимни еб қўйди!

* * *

— Сен ким билан ётасан, Шоҳруҳ? Адажон биланми, опагон биланми?

— Ухлаётганимда адажон билан опагоннинг ўртасида. Уйғонганимда ўзимнинг калаватимда!

* * *

— Яқинда тўй қиламиз, Шоҳруҳжон! Сен-чи, тўйбола бўласан. Отга миначасан. Кейин ка-а-атта йигит бўлкетасан. Қизлар орқангдан югуриб юради!

— Етиб бўпти!

* * *

Ҳумоюн. Олти яшар.

— Адажон, бугун боғчамга бормайман. Оёғим оғри-япти.

— Бўпти. Кўчага чиқмайсан. Велосипед минмайсан!

— Оёғим велосипед минишга эмас, боғчамга боришга оғрияпти!

* * *

Муҳаммадёр. Олти яшар.

— Муҳаммадёр, агар боғчангда одобли бола бўлиб юрсанг, мактабда, кейин институтда аъло ўқисанг, зў-ў-ўр одам бўласан! Пулинг кўп бўлади, ҳамма сени ҳурмат қилади. «Мерседес» оласан. Чиройли уйларда яшайсан...

— Опажон, сиз боғчада одобли бўлганмисиз?

— Албатта.

— Яхши ўқиганмисиз?

— Албатта!

— Бўлмаса, нега менга қачо-о-ондан бери пультали ўйинчоқ машина олиб беролмайсиз?

* * *

— Адажон, шарим пақиллаганини эшитдингизми?

— Эшитдим, ўғлим.

— Қаттиқ пақиллади-а?

— Ҳа, қаттиқ пақиллади.

— Жудаям қаттиқ пақиллади-а?

— Жудаям қаттиқ пақиллади.

— Энди бошқа шар оберинг!

Саккизинчи мўъжиза

Худо кўнглига солмагунча ҳақиқий ёзувчи қўлига қалам олмайди.

Қаламкашга қишлоқнинг қалби, шаҳарнинг ақли керак!

Бадиий асар шундай дарахтки, унинг шохида умум-башарий мевалар етилади, илдизи эса миллий заминда ётади.

Тасаввур қилинг: сиз тасвирий санъат музейига кирдингиз. Полотнолардаги рангларни, одамларнинг қиёфасини кўзингиз билан кўриб, ҳаяжонга тушасиз. Тасаввур қилинг: сиз магнитофонда мусиқа тинглаяпсиз. Чолғу оҳанглари, хонанданинг овозини қулогингиз билан эшитиб, ҳаяжонга тушасиз...

Дейлик, концертга тушдингиз. Созанда соз чаляпти, хонанда қўшиқ айтаяпти. Раққоса рақс тушаяпти. Сиз томошани кўзингиз билан кўриб, улогингиз билан тинглаб завқланасиз. Энди, тасаввур қилинг: сиз китоб ўқияпсиз. Оқ қоғозда қора чизиқлар — харфлардан бўлак ҳеч нима йўқ. Ранг ҳам, овоз ҳам, раққосанинг ҳаракатлари ҳам... Аммо асарни ўқишга киришишингиз билан кўз унгингизда рангин манзаралар пайдо бўлади. Қулогингиз остида ажиб оҳанглар жаранглай бошлайди. Китобдаги одамларнинг қисматига шерик бўлиб, ўзингиз билмаган ҳолда беихтиёр ларзага тушасиз...

Ҳеч шубҳасиз, бадиий адабиёт — дунёдаги саккизин-
чи муъжиза!

* * *

У — зур ижодкор. Шунақанги «полвон»ки, қаёққа
борса, бир қоп «пахта» орқалаб юради.

* * *

Ўз халқи танимаган, ўз халқи севмаган ёзувчини жаҳон
китобхони севишига ишонмайман.

* * *

Қоғоз оқ бўлгани учун унга Сўз битадилар. Пайтава
кир бўлгани учун унга Сўз ёзиб бўлмайди. Қоғоз пок бўл-
гани учун заррача чўғ тушса, ёниб кетади. Пайтава кир
бўлгани учун тутайдию, ёнмайди. Ёзувчи бўлиш учун ис-
теъдоднинг ўзи камлик қилади.

Қалби қоғоздек оппоқ, қоғоздек ловуллаб ёнадиган
одамдангина чинакам адиб чиқади.

* * *

Ёзувчининг ҳеч кимга насиб этмаган бахти бор. Бу —
бир варақ оқ қоғозга дардини тукиб солиш бахтидир!

* * *

Ижодкор қавми ширинликни кўрса егиси келаверади-
ган гудакка ўхшайди: мақтовга ўч бўлади...

* * *

Оддий китобхон ақалли иккитагина шеърини шавқ
билан ёддан ўқиб юрадиган шоир — ҳақиқий шоир. Ода-

дий китобхон ақалли иккитагина қаҳрамонининг қисматидан ларзага тушиб, узоқ йиллар эслаб юрадиган ёзувчи — ҳақиқий ёзувчи...

* * *

Асар, айниқса, катта полотно яратаётган адиб нотаниш оролга бориб қолган сайёҳга ўхшайди. Рўпарасидаги бир варақ оқ қоғоз — нотаниш орол. Бу оролга у Робинзон Крузога ўхшаб, адашиб эмас, ўз ихтиёри билан боради. У оролни обод қилади, боғ-бўстон яратади... Энг муҳими, ёзувчи нотаниш оролда аҳоли яратади. Яъни асар қаҳрамонларига жон ато этади. Зеро, ижод дегани — маълум маънода йўқ жойдан бор қилиш демакдир...

Адиб бора-бора ўзи кашф этган оролга, ундаги одамларга шу қадар кўникиб кетадики, «орол»ни ҳеч тарк этгиси келмайди. Аммо эртами-кечми, уни ташлаб кетиши керак. Акс ҳолда бошқа «орол» кашф этолмай қолади. Зеро ижод дегани мутасил изланиш демакдир...

* * *

Изтироб чекиб ёзилган асар роҳат қилиб ўқилади.

* * *

Ҳаётнинг бошқалар кўрмаган томонини кўриш — талант. Ўша нарсани қандай кўрган бўлса, шундайлигича тасвирлаш — талантсизликдир. Ҳақиқий истеъдод бошқалар кўрмаган нарсани топади ва ўша «нарса» инсонни, халқни, борингки, жамиятни қаёққа бошлаши мумкинлигини

тасвишлаб беради. Илмий тилда айтадиган бўлсак, ҳаёт ҳақиқатини бадий ҳақиқатга айлантиради.

* * *

Ёзувчи ўзи ҳис қилган ҳамма нарсани тўла-тўқис қогозга тушира олмайди. Китобхон қогозга тушганларнинг ҳаммасини тўла-тўқис ҳис қилолмайди. Бинобарин, китоб ёзаётган қаламқаш ҳаяжони китоб ўқиётган ўқувчи ҳаяжонидан ўн карра кучлироқ бўлади.

Асар ўқиётганингизда жиндай табассум қилсангиз, билингки, ўша саҳифаларни қаламқаш ростмана кулиб ёзган. Китоб ўқиётганингизда кўзингизга бир қатра ёш келса, билингки, қаламқаш ўша саҳифаларни ростмана йиглаб ёзган.

* * *

Асар бинога ўхшайди. Фақат бино гиштан қурилади, асар эса сўздан. Энди бир нарсани тасаввур қилинг: битказилган бинодан битта гиштни суғуриб олсангиз, унинг ҳуснига шикасит етади. Ўнта гиштни кўчирсангиз, бино босиб қолади...

Шундай асарлар борки, бутун-бутун жумлаларни олиб ташласангиз ҳам, юзта сўз ни ўчирсангиз ҳам, мингтаси ўрнини алмаштирсангиз ҳам ҳеч нима ўзгармайди...

Бунақанги «асар» бино эмас, вайронадир!

* * *

Талантсиз ёзувчи товукқа ўхшайди! Ёнғоқдек тухум тугади-да, қақоғлаб оламни бузади!

* * *

Ижод — юз метрли масофани ким узарга югуриб ўтиладиган спринтерлик мусобақаси эмас, узоқ ва машаққатли йўлдир.

* * *

Иккита энг холис ва бешафқат ҳакам — Китобхон ва Вақт синовидан ўтган асар ҳақиқий асардир.

* * *

Учта боласи билан хотинини ташлаб кетти-да, «Болалар бахтини ўйланг», деб шигир ёзди.

Қойил-э, шоввоз!

* * *

Адиблар улуғ ёзувчи Абдулла Қаҳҳорнинг ушбу сўзларини ижодхона пештоқига ёзиб қўйсалар арзийди. «Адабиёт атомдан кучли. Унинг кучини ўтин ёришга сарфламаслик керак!»

Мунаққидлар устоз Озод Шарафиддиновнинг ушбу сўзларини шиор қилиб олсалар арзийди. «Танқидчи ижод боғига болта эмас, токқайчи кўтариб кириши керак!»

* * *

Ҳақиқат ҳавога ўхшайди. Рангини чўрмайсиз. Овозини эшитмайсиз. Ҳидини билмайсиз... Аммо бир лаҳза ҳавосиз қолсангиз, бўғилиб кетасиз. Китоб ҳам шундай. Ёлгонга дуч келган китобхон бўғилиб кетади.

* * *

Истеъдодлилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўзи меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор этмайди. Аммо бир-бирининг меҳварига кирмайди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил шағалдек гап. Дарров гудалашади. Тўда бўлиб жим ётса-ку, майли. Барака топгурлар истеъдодлиларга тош отавериб безор қилгани чатоқ...

Модомики талантсизлар ёвуз ниятда бир-бири билан тил топишар экан, талантлилар ҳам яхши ниятда бирлашмоғи керак.

* * *

Ҳамкасбларим мени кечирсин-ку, баъзи қаламкашлар варакка ўхшайди. Шамол қаёққа эсса, ўша ёққа қараб, шох ташлайди. Шамол қанча қаттиқ эсса, думини шунча шитоб билан ликиллатади. Қанча ҳаволанса, дардарағи шунча қаттиқ вариллайти.

* * *

«Муҳаббат» деган сўз ҳамма тилларда бор. Инглизларда — «Лав», немисларда — «Либе», француз тилида «Амур», рус тилида «Любовь»... «Любовь к матери»..., «Любовь к Родине...» Албатта, барча тилларда бу сўзнинг бир неча хил ифодаси ҳам бор.

Аммо ўзбек тилида «муҳаббат» деган сўз шу қадар ранго-ранг маъноларга эгаки, ҳайратда қоласиз! «Ёқтириб қолмоқ», «Кўнгил бермоқ», «Мойил бўлмоқ», «Хуштор

бўлмоқ», «Ошuftа бўлмоқ», «Дил бермоқ», «Бедил бўлмоқ», «Мубтало бўлмоқ», «Мафтун бўлмоқ», «Махбуб бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ», «Яхши кўрмоқ», «Ишқи тушмоқ», «Ишқи фоний», «Ишқи боқий», «Севги», «Муҳаббат», «Меҳр» ва ҳоказолар... Табиийки, булар орасида бошқа тиллардан кирганлари ҳам бор. Бироқ уларнинг барчаси — тенг ҳуқуқли ўзбек сўзлари!

Гап фақат бунда ҳам эмас. Бу ибораларнинг ҳаммаси умуммаънони англатади ва... ҳар бири алоҳида маъно ташийди!

Мумтоз адабиётда «ишқ» сўзининг ўзи икки хил маънони ифодалайди. «Ишқи фоний» — махбубага нисбатан севги. «Ишқи боқий» — Тангрининг дийдорига етиш...

Бугунги кунимизга келсак... Бошқа тилларда учраши мушкул бўлган ғалати ҳолатларни кўрамиз. «Ватанга мойил бўлмоқ» деган ибора кулгили туюлади. «Ватанни севмоқ» дейилади. «Ота севгиси» дегани шаккокликка ўтиб кетади. «Она ишқи» дегани гуноҳ ҳисобланади. Фарзанднинг онага «хуштор бўлмоғи» дўзахийлик саналади. «Ота-она меҳри», «Фарзанднинг ота-онани яхши кўриши», «Фарзанд меҳри» дейилади...

Шундай қилиб, «Ёқтириб қолмоқ» билан «Кўнгил бермоқ», «Кўнгил бермоқ» билан «Ошиқ бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ» билан «Севмоқ», «Севмоқ» билан «Муҳаббат», «Муҳаббат» билан «Яхши кўрмоқ», «Яхши кўрмоқ» билан «Меҳр» орасида узоқ масофа бор...

Тилимиз нақадар ранго-ранг! Тилимиз нақадар бой!

У ёввойи гул эди: даштда тугилди.

Баҳор ёмғирлари шавирлаган паллада ерни тирмалаб,
ёруғ дунёга чиқди. Барқ уриб ўса бошлади.

Бироқ... Қурғоқчилик бошланиб, ер тошдек қотди. У
жизғинак бўлиб, сўлди. Устига-устак аллақандай мол уни
топтаб ўтди...

Кетидан аччиқ-аччиқ шамоллар эсди. Қор ёғди... Тамом!
...Аммо у тирик эди!

Яна баҳор келди. Илиқ-илиқ ёмғирлар ёғди. У жами-
ки кўргиликлари эвазига қайтадан бош кўтарди. Қаддини
ростлаб яна барқ уриб ўсди. Гунча тугди... Олов парчаси-
дек ял-ял ёнди. Шу қадар муаттар бўй тарата бошладикки,
ҳамма ҳайратдан ёқа ушлади!...

Шунда...

Уни кўчириб келтирдилар-да, қимматбаҳо тувакка со-
либ, уйнинг тўрига қўйиб қўйдилар.

Қандоқ яхши! Қурғоқчилик қовжиратмайди. Мол топ-
тамайди. Изгирин шамоллар вужудини қақшатмайди. Бо-
шига қор ёғмайди... Ҳаммага кўз-кўз қиладилар...

Шунақа-ку... Негадир у энди муаттар бўй таратмай
қўйди...

Орадан кун ўтди...

Ҳафта ўтди.

Ой ўтди...

...Уни улоқтириб юбордилар-да, қимматбаҳо тувакка
бошқа гул келтириб ўтқаздилар...

* * *

— Истеъдодсиз истеъдодсизни ёмон кўrsa, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодсиз истеъдодлини ёмон кўrsa, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодсизни ёмон кўrsa, нима бўлади?

— Ҳеч нима бўлмайди!

— Истеъдодли истеъдодлини ёмон кўrsa, нима бўлади?

— Фожиа бўлади!

* * *

Ёзувчининг ўқувчига айтадиган дарди қанча кучли бўлса, асар тили шунча бийрон бўлади.

* * *

Болта билан қалам бир-бирига ўхшайдиган буюмлар эмас. Аммо хизмати жиҳатидан анчайин яқин туради.

Болта — қотил қўлида ўлим қуроли. Ўтинчи қўлида меҳнат қуроли. Ҳунарманд қўлида санъат қуроли.

Қалам — ҳасадгўй қўлида ўлим қуроли. Саводхон қўлида меҳнат қуроли. Истеъдод қўлида санъат қуроли.

* * *

Чинакам асар туғилмасидан олдин унинг оҳанги, музикаси пайдо бўлади. Бу — гоё эмас, сюжет ҳам эмас, айнан ОҲАНГдир. Мана шу оҳанг адибни қўлидан судраб келиб, столган «михлаб» қўяди. Асарнинг жони дегани шу бўлса керак.

* * *

Ёзувчи шахсини, феъл-атворини унинг асарига қараб бемалол билиш мумкин. Муаллиф қанчалик софдил, самимий бўлса, китоби ҳам шунчалик ҳаяжонли, таъсирчан бўлади.

Бунинг ажабланарли жойи йўқ. «Фарзанд» «отаси»-га тортади-да!

* * *

Утган асрда олимлар сўз бойлиги энг кўп ижодкор кимлигини аниқлаган. Бунинг учун энг машҳур адиб ва шоирларнинг бетакрор сўзни қанча ишлатгани компютерга солиб аниқланган. «Бетакрор» деганнинг маъноси қуйидагича. Дейлик, ижодкор ўз асарида қаҳрамон исмини юз марта ишлатган бўлса ёки «баҳор» деган сўз уттиз марта такрорланган бўлса, фақат биттаси олинади. Шундай ҳисоб-китоб қилинганда, маълум бўлишича Пушкин 21 минг 197 та бетакрор сўз ишлатган экан. Шекспир салкам 20 мингта, Сервантес 18 мингта яқин, Алишер Навоий эса умуман 1 миллион 378 минг 660 сўз, шу жумладан, 26 мингта бетакрор сўз ишлатган экан! Боиси — буюк бобомиз фақат туркий эмас, форсий, арабий, урду, хитой, мўғул ва бошқа тиллардаги сўзлардан ҳам маҳорат билан фойдаланган.

* * *

Ҳақиқий ижодкор ўз халқининг содиқ фарзанди, содиқ куйчиси, содиқ посбони, содиқ хизматкори... боринги, содиқ қули бўлмоғи керак!

* * *

Инсон организмнинг ғалати хусусиятлари бор: ўнг қўлингиз огриса, чап қўлингиз азият чекмайди. Чап оёғингизга яра чиқса, ўнг оёғингиз огримайди. Аммо ўнг кўзи кулган одамнинг чап кўзи ҳам табассумдан порлаб кетади. Чап кўзи йиғлаган кишининг ўнг кўзига ҳам ёш келади.

Менга қолса, ёзувчи билан танқидчининг муносабати шунча бўлиши керак. Иккаласи жон томири ила бир-бири билан боғланган бўлиши лозим. Агар бу кўз у кўзни ўйиш пайида бўлса, охир-оқибат иккаласи ҳам сўқир бўлиб қолади.

* * *

Кўчанинг нариги бетига ўтса биров танймайди-ку, ўзини «классик» санайди!

* * *

Ҳар қандай муҳим гоя ҳам инсон қисматига айланмаса, қуруқ гап бўлиб қолаверади.

* * *

Истеъдодли адиб ҳаётида икки марта хатарли босқичдан ўтади. Биринчиси — нимаки ёзмасин чиқариши мушкул бўлган палла. Иккинчиси — нимаки ёзмасин, чиқариши осон бўлган палла. У биринчи босқичдан омон-эсон ўтади. Аммо иккинчи босқичдан ўтиши огир, жуда огир...

* * *

Катта истеъдод аввал халқ эътиборини, кейин халқ

муҳаббатини ва ниҳоят халқ эътиқодини қозонади. Аслида мана шу уч босқичнинг ҳар биттаси бир умрга тенг.

* * *

Одатда, улуг ижодкорларнинг асарларида шундай «яширин» нуқталар, тағдор маъно ташувчи «имо-ишора»лар бўладики, уларни ёзувчининг ўзидан бошқа одам билмаслиги ёки эътибор бермаслиги мумкин. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романида оддий китобхонгина эмас, мутахассис олимлар ҳам таҳлил қилмаган шундай тасвирлар бор.

Ақалли иккита мисолни олиб кўрайлик.

Кумушбиби биринчи бор Тошкентга келди. Бунгача Отабек ота-она орзуси билан Зайнабга уйланишга мажбур бўлган. Кумушнинг Отабек хонадонига кириб келишини Қодирий бундай тасвирлайди.

«...Кумуш салом берди ва қўлидаги паранжисини ерга ташлади, югуриб келиб ўзини Ўзбек ойимнинг қучоғига олди. Ўзбек ойим ҳам уни маҳкам сиқиб қучоқлаб олган, юзидан шап-шап ўпиб, айланиб-ўргилар ва тикилиб-тикилиб нима учундир йиғлар эди...»

Қизик, Ўзбек ойим нега йиғлаяпти? Марғилонда шундай келини борлигини билиб хурсанд бўлганиданми? Бир эмас, қўш келинли бўлиб, «бағри тўлиб қолгани» учунми? Кумуш ўзи тасаввур қилганидан аллақандай «анди» эмас, фариштадек гузал ва одобли эканини пайқагани учунми? Бир қарашда шундай. Аммо бу ерда бошқа гап ҳам бор.

Адиб Кумушнинг бу хонадонига бекор келганига, эрта-индин фожиа рўй беришига ишора қилаяпти. Қолверса, Ўзбек ойим бир эмас, уч бегуноҳ инсон — Отабек, Кумуш ва Зайнабни ўзи билмаган ҳолда бахтиқаро қилиб қўйганини ҳали тушуниб етмаган бўлса-да, юрагининг бир чеккаси билан дафъатан ҳис этаяпти...

Иккинчи нуқта. Отабек фарзандли бўлди. Кумуш ўғил туғди. Ёзувчи Отабекнинг уша кечадаги ҳолатини бундай тасвирлайди.

«Чўчиб уйғонди... Ёнида Кумуш... Зайнаб йўқ эди...» Бу «жумбоқли» жумла тушунарли. У Зайнабнинг уйида тунаган. Аммо бутун ҳаёли Кумушда... Жумланинг давомини ўқиймиз. «Уйқули кўзи билан нариги уйга қулоқ солди... ва ўнг ёнини босиб, кўрпага бурканди, бундан кейин тинч ухлаб кетди».

Туш кўрар эди: «Чаманда гуллар очилган эмиш. ... Бу гулшан унинг ўзиники эмиш... У ранго-ранг чечаклардан кўзини узоқмас эмиш». Бу ишора ҳам тушунарли. Отабек фарзандли бўлди. Бу «гулшан», «ранго-ранг гуллар» уники... Энди кейинги жумлага эътибор беринг! «Теваракка келган ёвдан хавф бор эмиш... Ханжарини ушлаб ёвга қарши чиққан эмиш... Ёв орасида онаси ҳам бор, отаси ҳам кўринар эмиш...»

Бу нима дегани? Душман орасида Отабекнинг онаси ва отаси нима қилиб юрибди? Ота-она ўз боласига ёв бўлиши мумкинми? Мумкин экан-да! Ўзбек ойим билан Юсуфбек ҳожи ўзлари билмаган ва хоҳламаган ҳолда Ку-

мушнинг ҳаёти, Отабекнинг иқболига зомин бўдилар... Энди охирги жумлани тагин бир ўқиб кўрайлик. «Ёв орасида онаси ҳам бор, отаси ҳам кўринар эмиш...» Адиб нима учун «ёв орасида онаси ҳам, отаси ҳам бор эмиш» демаяпти-да, «онаси ҳам БОР, отаси ҳам КЎРИНАР ЭМИШ» деяпти? Гап шундаки, бундай фожиага Юсуфбек ҳожидан кўра Ўзбек ойим кўпроқ «ҳисса қўшди». Қодирий шунга ишора қилаяпти!

Ҳар гал ўқиганингизда янги маъно топиш мумкин бўлган бундай асарни катта истеъдодларгина ёзиши мумкин!

* * *

Бундан анча йил аввал Алишер Навоий таваллудининг 525 йиллиги нишонланди. Университетни энди битирган биз каби ёш ёзувчилар зиммасига турли мамлакатлардан келган меҳмонлардан хабар олиб туриш вазифаси топширилди.

Бир куни кечки таом пайтида Чингиз Айтматов, Расул Ҳамзатов каби машҳур ёзувчилар билан тасодифан бир стол атрофида ўтириб қолдик. Шунда газеталардан бирида ишлайдиган мухбир келиб Расул Ҳамзатовга мурожаат қилди.

— Сизни овқат устида безовта қилаётганим учун узр сўрайман, — деди қўлини кўксига қўйиб. — Аммо нима қилай, хизматчилик. Муҳарриримиз қандай қилиб бўлмасин Расул огадан интервью олиб келасан, деб топшириқ берган. Илтимос, Алишер Навоий ҳақида бир оғиз гапириб юборсангиз? ...

Албатта, дастурхон устида меҳмонга бундай «ёпишиб олиш» яхши эмас эди. Бироқ Ҳамзатов ранжимади.

— Менга қара, сен мусулмонмисан? — деди кулимсираб. Мухбир ҳайрон бўлиб қолди.

— Алҳамдуллоҳ, мусулмонман, — деди бош ирғаб.

— Мусулмон одам таҳоратсиз намоз ўқиши мумкинми?

— Мумкинмас, — деди мухбир.

— Афсуски, ҳозир менинг таҳоратим йўқ, — деди Ҳамзатов. — Жиндай коньяк ичдим. Навоий ҳақида гап-ришга қўрқаман!

Бу — «Мен Навоийнинг этагида намоз ўқишга тайёрман», деган гап эди. Йигирманчи асрнинг буюк шоирларидан бири Навоий даҳосига ўз эҳтиромини шу тарзда баён этгани бежиз эмас...

* * *

Абдулла Қаҳҳор адабиётни касб эмас, ҳунар, деб бежиз айтмаган. Касб — тирикчилик йўлида ҳар куни такрорлашиб турадиган меҳнат. Новвой ҳар куни нон ёпади. Сувоқчи ҳар куни девор сувайди. Ямоқчи ҳар куни этикка наҳал қоқади... Бора-бора ўз касбининг шунақанги «пири»га айланиб кетадики, юмушини кўз юмиб ҳам бажараверади...

Рассом эса бир манзарани ҳеч қачон икки марта чизмайди. Ҳайкалтарош бир ҳайкални икки марта яратмайди. Шоир бир дostonни, адиб бир романни икки марта ёзмайди. Улар ҳар сафар янги асар яратишга «махкум!»

Ижод — бетакрор ва эҳтимол шунинг учун ҳам маълум маънода илоҳиётга яқин ҳунар...

* * *

Ижод аҳли — мисол гудак.

Гудак қалбини жароҳатлашдан осон нарса йўқ.

Гудак қалбини жароҳатлашда оғир гуноҳ йўқ.

* * *

Одатда, йиглаб ўқиладиган асарлар йиглаб ёзилади. Аммо кулиб ўқиладиган асарларнинг ҳаммаси ҳам кулиб ёзилавермайди. Йиглаб ёзиладиганлари ҳам бор...

* * *

Чинакам ижодкор бўлиш учун одамда истеъдод, билим, меҳнат, ҳаёт тажрибаси, изланиш ва албатта... Виждон бўлиши керак...

* * *

Саида Зуннунова гузал ва дардли шеърлар ёзган шоира эди. Саида Зуннунова теран мантиқли ҳикоялар ёзган адиба эди. Саида Зуннунова — вафодор аёл, пулат иродали инсон эди...

Саида опанинг ҳикоя ва қиссалари, шеър ва дostonлари ҳамон ўз қимматини йўқотган эмас. Биргина «Садокатда Саида шунча бўлурми, ҳай-ҳай» деган қўшиқни тинглаганда одамнинг вужуди ларзага тушади. Бу сўзлар шоиранинг юрак-юрагидан отилиб чиққан. 1950 йили умр йўлдоши Саид Аҳмад қамоққа олингач Саида опанинг бошига не-не кунларни солмайдилар! Ёзувчилар уюшма-

сида мажлис қилиб, «Ў эрим халқ душмани», ундан воз кечаман, «деб тилхат ёзиб берасан, ёки ёзувчилар сафидан ўчириласан!» деб шарт қўядилар.

Ўша машъум йилларда эрининг «халқ дунмани» эканини тасдиқлаб, газетага ёзиб чиққанлар ҳам, эрини қаматиб юборганлар билан «апоқ-чапоқ» бўлиб кетган хотинлар ҳам бўлган... Балки шоирани ўртага олиб «талаган ҳамкасблар» Саида Зуннуновадан ҳам шуни кутгандир. Аммо Саида опа бошқача йўл тутган.

— Майли эримни «халқ душмани» дейиши мумкин. Аммо менинг ҳам битта шартим бор. Мени эрим билан юзлаштирганлар! Эрим ўз оғзи билан «Ҳа, мен халқ душманман», деса, ўшанда ишонаман!

Шоирани ҳақорат қиладилар. Ёзувчилар уюшмасидан ҳайдайдилар.

Асарларини босишни тақиқлаб қўядилар... Шунда Саида опа келинлик бисоти — тилла тақинчоқларни сотиб, машинка ҳарид қилади. Қозоқ адиби Мухтор Аvezовнинг Давлат нашриётида чиқаётган «Абай» романи таржимасини машинкадан чиқаради ва меҳнати эвазига ҳақ олиш учун нашриётга боради.

Ўша йиллари нашриётда Касабов деган машҳур бухгалтер ишлаган экан. Унинг лақаби «Қассобов» бўлган. Сабаби — қалам ҳақи олишга келган одам борки, «Қассобов»га «чўтал» тўлашга мажбур бўлган. Ҳатто Ойбек, Ғафур Ғулом каби алломалар ҳам «Қассобов»га ширикома беришган...

Шундай қилиб, Саида Зуннунова ҳам «машинистка-лик» қилиб топган пулини олиш учун нашриётга боради. Ўзига тегишли ҳақни олгач «Қассобов»га «улуш» ташлаб, чиқиб кетади. Шунда бухгалтер унинг орқасидан югуриб чиқади. Йўлак бошида унга етиб олиб, шундай дейди:

— Қизим, келиб-келиб сендан пул оламами? Ма, ўзингга ишлат! Сен қизим, хафа бўлма, Худо хоҳласа, эринг қутулиб келади. Бу кунлар унутилиб кетади!

Хўрликлар кўравериб, ҳақоратлар эшитавериб, юраги тош қотиб кетган, бутун иродасини муштига тугиб, ҳеч кимнинг олдида бир томчи ёш тўкмасликка қасам ичган Саида опа, қўни-қўшнилар у ёқда турсин, унча-мунча қариндошлар ҳам «халқ душмани»нинг хотинидан юз ўтирган бир пайтда етти ёт бегона одамдан бу гапни эшитиб, дод солиб йиғлаб юборади!

...Агар мен ҳайкалтарош бўлсам, Саида Зуннунованинг бошини силаб турган Касабов ҳайкалини яратардим!

Алишер Навоий ҳазратларининг бадияти шу қадар юксакки, Ҳимолай тоғида, денгиз сатҳидан саккиз минг саккиз юз қирқ саккиз метр баландликда жойлашган Жомолунгма чўққисига ўхшайди. Унга етаман деган одамнинг боши айланиб қулаб тушиши ва парча-парча бўлиб кетиши ҳеч гап эмас.

Алишер Навоий ҳазратларининг фалсафаси шу қадар теранки, Тинч океанидаги денгиз сатҳидан ўн бир минг йигирма икки метр чуқурликда жойлашган Мариан

нуқтасига ўхшайди. Унга етаман, деган одамнинг нафаси қайтиб, чуқиб кетиши ҳеч гап эмас...

* * *

— Кимларни устозим дейсиз?

— Бир парча ер обод бўлиши учун қанча одам меҳнат қилади. Бир ниҳол ҳосилга кириши учун қанча одам тер тўкади. Бир инсон боласи вояга етиб, элга наф келтириши учун қанча одам захмат чекади... Шу маънода менинг ҳам устозларим кўп. Энг биринчи устозларим -- бир умр меҳнатдан боши чиқмаган, фарзандларига бир бурда нонни ҳалоллаб егизган, жиндай ноҳақликни кўрса, ловуллаб ёниб кетадиган отам ва бир умр меҳнатдан боши чиқмаган, бир умр ҳаммага меҳр улашган онам... Шунингдек, мактабда саводимни чиқарган биринчи муаллим опамни, университетда ижод сирлари билан ошно қилган домлаларимни, ilk бор газета таҳририятига энг кичик вазифа – хат ташувчи дастёр қилиб ишга олган ва биринчи маошимни отамга келтириб бериб, дуосини олишимга сабабчи бўлган инсонларни, биринчи ҳикоямни эълон қилган «Тошкент ҳақиқати» газетаси раҳбарларини... барчасини устоз деб биламан.

Устозлар орасида яна уч инсонни алоҳида эҳтиром билан эслайман. Булар – университетнинг учинчи босқичида ўқиётганимда эълон қилинган тўнгич асарим – «Чўл ҳавоси» қиссасига махус хат ёзиб, «оқ фотиҳа» берган, умрининг охиригача ҳар бир «қадамимини синчиклаб кузатиб борган, ҳақиқат ва фақат ҳақиқатни ёзишга унда-

ган улуғ адиб Абдулла Қаҳҳор. Яна бири – деярли ҳар бир асаримни қўлёзмада ўқиб, ҳамиша тўғри йўл курсатган, ютуғимдан суюниб, камчилигимдан куюнган, бошимга «булут» келса, қаттиқ туриб ҳимоя қилган, Халқ ёзувчиси Ўзбекистон Қаҳрамони – Саид Аҳмад. Тагин бири – дорилфунунда сабоқ берган, кўп машқларимни синчиклаб ўқиган, ҳамиша холис баҳолаган ва худди Қаҳҳор домла каби ростгўйликни шиор қилган атоқли олим, Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов...

Яхши ёзувчи инсонни кашф этади. Яхши танқидчи ёзувчини кашф этади...

Бир марта кўришга арзийдиган кино, бир марта томоша қилишга арзийдиган спектакль, бир марта эшитишга арзийдиган қўшиқ, бир марта ўқишга арзийдиган китоб — бир марта ишлатиладиган шприцга ўхшайди. Албатта, буларнинг ҳам ўз ўрни бор. Фақат... шприц одамни даволаса, бундай асарлар одамни майиб қилади. Ўзини эмас-ку, дидини...

Нуноқ ҳайкалтарош тирик одамни шоҳсупага чиқариб қўйса ҳам ўликка ўхшайди.

Ҳақиқий ҳайкалтарош ўлик тошдан ясаган ҳайкал тирikka ўхшайди.

Талант дегани шу!

* * *

Абдулла Қодирий ўзбек романчилик мактабини яратди.
Абдулла Қаҳҳор ўзбек ҳикоячилик мактабига асос солди.

* * *

Асарнинг ҳақиқий эгаси ёзувчи эмас. Асарнинг
ҳақиқий эгаси — ўқувчи! Китобхони йўқ асар эгаси
ташлаб кетган ҳовлига ўхшайди...

* * *

Яхши фарзанд ота умрини давом эттиргани каби яхши
асар ёзувчи умрини давом эттиради.

* * *

Абдулла Қодирийдек бахтсиз, шўрпешана ёзувчи йўқ.
Мустабид тузум жаллодлари уни ҳибсга олдилар. Минг
бир азобга дучор қилдилар... Охири ўлдириб, тинчидилар.

Абдулла Қодирийдек бахтли, пешанаси ярақлаган
ёзувчи йўқ! Одамлар қамокқа тушиш, минг бир азобга йў-
лиқиш, сургун бўлиш хавфидан қўрқмай, унинг китобла-
рини ўқийвердилар. Ўқийвердилар. Ўқийвердилар.

* * *

Миллий руҳи йўқ асар қогоз гулга ўхшайди. Ҳусни
бору, ҳиди йўқ...

* * *

Дунёда сенга чин дилдан ихлос қўйган, асарингни
бағрига босиб ўқийдиган битта китобхон бўлса, шу бир-
гина китобхон учун ижод қилсанг арзийди!

* * *

Китобхон меҳрини ялиниб ҳам, «зӯравонлик» қилиб
ҳам сотиб олиб ҳам бўлмайди!

Худо китобхон меҳридан бегона қилмасин!

* * *

Азага борган одам ўз дардини айтиб йиглайди. Ёзувчи
«ҳамманинг дардини айтиб йиглайди».

* * *

ЮЗМА-ЮЗ

(Учрашувлардаги савол-жавоблар)

— Ҳаётдаги энг катта орзуингиз нима?

— Энг катта орзумми? ... Шундай асар ёзсангки, китобхон уни ўқиётганида ҳамма нарсани унутиб, асар қаҳрамонлари ҳаёти билан яшаса. Китобни ўқиб бўлган куни ақалли бир кеча ухлолмай, тўлғаниб чиқса. ... Орадан йиллар ўтиб, ўша китобни яна қўлга олганида қайтадан ҳаяжонга тушса, ундан янги маъноларни топса...

* * *

— Китобларингизнинг қаҳрамонларини ҳаётдан ола-сизми ёки ичингиздан тўқиб чиқарасизми?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас. Чумоли нимаики топса, уясига ташламайди. Ўргимчак ичидан суюқлик чиқариб тўр тўқийди. Чумолига ўхшаб йўлида нимаики кўрса, ҳаммасини қоғозга туширадиган одам чинакам ёзувчи эмас.

Ўргимчакка ўхшаб уйига биқиниб олиб, ҳар нарсани ичидан тўкиб чиқарадиган одам ҳам чинакам ёзувчи эмас.

Қаламкаш асаларига ўхшаши керак. Асалари юз грамм бол йиғиш учун миллионта гулга қўнар экан. Шунга яраша шарбат тўплаш учун 46 минг чақирим масофани учиб ўтаркан. (Ер куррасини экватор бўйлаб айланиб учиш билан тенг). Бундан ташқари болари ҳар томчи гул шарбатини 240 марта тўкиб, қайтадан ютиб, «ишлов бераркан». Аммо буям ҳали асал тайёр бўлди, дегани эмас. Шунда кейин болари асални махсус катакчага жойлаб, бир неча соат мобайнида қанот қоқиб, ҳаво юбориб, тозаларкан. Асал айнимаслиги шундан...

Ҳақиқий асар дунёга келгунча қаламкаш ҳам тахминан шунча заҳмат чекади. «Айланмайдиган» асар шу тариқа яратилади.

* * *

— «Дунёнинг ишлари» асарингиз асосан, онангизга бағишланган. Отангиз ҳақида деярли гап йўқ. Нима, Сиз онангизни отангиздан кўпроқ яхши кўрганмисиз? Нима учун отангиз ҳақида шундай асар ёзмагансиз?

— Бу саволни биринчи марга эшитаётганим йўқ. Чиндан ҳам «Дунёнинг ишлари» ўз онам ҳақида, қолаверса, умуман ўзбек аёллари ҳақидаги китоб

Отам масаласига келсак... Аввало, «Дунёнинг ишлари»да отам ҳақида ҳам бир қадар қисқа, бироқ анча аниқ саҳифалар бор. Уларда отамнинг ҳалол одамлиги, ҳақиқатпарастлиги тасвирланган. Отам (биз у кишини «ада» дер-

дик), ўз меҳнати билан кун кўрадиган, бир қадар кескин, ноҳақликни кўрса, ёниб кетадиган, эски илмдан ҳам, янги-чадан ҳам яхши хабардор эдилар...

Отам доно одам эканликларини... у кишининг вафотидан сўнг кўп йиллар ўтгач, эллик ёшга чиққанимда англадим...

Эллик ёшлик тўйим арафасида қўлимга шажарамиз жадвалини келтириб беришди. Бунинг учун улуғ ёшдаги аждодларимга, профессор Шариф Юсуповга, халқ академиги Ҳабибуллахон Қосимовга, қаламкаш дўстим, Тошкент тарихини теран ўрганган олим Сирожиддин Аҳмедовга самимий миннатдорчилик билдираман.

Шажарамизни ўқир эканман, кутилмаган бир янгиликка дуч келдим. Тошкентда, Олий Мажлис биноси яқинида гузал тарихий обида бор: Абулқосимхон мадрасаси. Халқимизнинг атоқли адиби Абдулла Қодирий ҳам шу мадрасада таҳсил кўрган. Мен ушбу мадрасани бунёд этган машҳур Абулқосимхон эшоннинг эвараси эканман...

Гап фақат мадрасада эмас. 1865 йили Тошкентни қонга ботирган Черняев ҳужумига қарши халқни оёқлантирган улуғ зотлар қаторида Ҳакимхўжа қози калон, мулла Солиҳбой Охунд билан бирга шаҳар ва музофотнинг энг эътиборли уламози бобокалоним Абулқосим эшон ҳам бўлган эканлар.

Айни саратонда Россия империясининг босқинчилари Тошкентни қамал қилиб, қарийб икки ой сувсиз қолдиради. Сўнг, шаҳарга бостириб киради. Уч кун қирғинбарот бўлади. Лашкарбоши Мулла Алимқули душман ўқиға уч-

раб нобуд бўлгач, парокандалик бошланади. Чор Россиясининг аскарлари куп одамларни қиличдан ўтказди. Агар сулҳ тузилмаса, барча даҳаларни тўпга тутишни айтади.

Ҳисоб-китобларга қараганда чор лашкарларидан 78 аскар, маҳаллий аҳолидан эса юзлаб одам ҳалок бўлади. Азбаройи ношудлигидан эмас, қўлида қуроли йўқлиги учун. Юрт озодлиги йўлида жонини фидо этишга тайёрлиги учун! Қўкон хони бу ёқда, Бухоро амири у ёқда юртни ҳимоя қилиш ўрнига бир-бири билан қир-пичоқ бўлгани учун...

Шу тариқа икки ўртада сулҳ тузилади. Унга биноан босқинчилар туб аҳолининг эътиқодига, ички ишларига аралашмаслик мажбуриятини оладилар. Бироқ орадан куп ўтмай, янги «ҳужжат» таклиф қилинади. Унда Тошкент «ўз ихтиёри билан» «шонли Россия империяси»га қўшилгани» билдирилади. Бу жаҳон жамоатчилигини алдашга мўлжалланган мунофиқ «битим» эди...

Тошкент томонидан вакил бўлган нуфузли алломалар бундай «ҳужжат»га имзо чекишдан бош тортадилар. Улардан олти киши, жумладан, Солиҳбой додхоҳ ҳам Сибирга сургун қилинади. Абулқосим эшон уларни қайтариш учун қаттиқ ҳаракат қилади. Бироқ бу ниятга эриша олмайдилар. Чунки босқинчилар сургун қилинган атоқли шахсларнинг халққа таъсиридан қўрқар эди. Абулқосимхон эшон ўзи қурдирган мадрасада ва Хўжа Аҳрор Валий мадрасасида ёшларга дарс беради. Уша пайтда чиқадиған «Туркистон вилояти газити» муҳаррири, тарихчи олим

Николай Остроумов 1885 йили Абулқосимхон эшон билан суҳбат қилади ва бу ҳақда шундай деб ёзади. «Мен у билан турли масалалар ҳақида икки соат суҳбатлашдим. Ҳақ олим киши бўлгани учун ўқувчиларга таълим-тарбия бериш ниятида ўз ёнидан ўттиз минг сўмга яқин пул сарфлаб Бешёғоч даҳасидаги ховлиси ёнида пишиқ ғишдан мадраса бино этган. Мадрасада баъзан юз, баъзан юз юллик талаба ўқиши учун йилига икки минг сўмдан сарфлайди. Мен Туркистон генерал губернаторининг ижозати билан 1885 йил 22 июнда ўлкада дарахтлар ва гулларни яхши парвариш қилиш борасида кўргазма уюштираётганимизни айтганимда Абулқосимхон эшон «Дарвоқе, деҳқончиликка машғул бўлмоқ Худойи таолонинг кароматидур. Марҳум қиблагоҳимдан пул қолган эмас. Мазкур мадрасани ва анда бўладургон тамомий ҳаражатларни деҳқончиликдан ҳосил қилиб турибман» деб бизга жавоб қайтарди...

Суҳбат илм-маърифат масаласига келиб тақалганида Абулқосимхон эшон Остроумовга бундай деган эканлар: «...Одамзотнинг нафси таомсиз ўлганидек, илмсиз одамнинг дили ўликдир!»

1892 йили Тошкентда вабо касали тарқалади. Бир томондан муттасил кўпайиб бораётган солиқлардан тинкаси қуриган, иккинчи томондан келгиндилар зўравонлигидан тоқати тоқ бўлган халқ оёққа туради. Шу тариқа «Вабо қўзғолони» номи билан тарихга кирган миллий озодлик ҳаракати бошланади.

Зўрники тегирмон юргизади, деган гап бор. Қўзғолон

шафқатсиз бостирилади. Эски шаҳардаги барча амалдорлар қатагон қилинади. Олтмиш киши ҳибсга олиниб, кўплари тагин Сибирга сургун қилинади. Оқпошшо лашкарлари эски шаҳарни забт этади. Шундай мушкул бир паллада араб, форс, рус ва бошқа тилларни билган Абулқосимхон эшон муқаррар ўлимни бўйнига олиб, Тошкентнинг энг нуфузли одамларига бош бўлиб, генерал-губернатор Вревскийга ариза ёзади ва унинг қабулига боради. Бу ҳунрезлик охир-оқибат икки томон учун ҳам фожиага олиб келишини англатади. Шу тариқа эски шаҳар ўз ҳолига қўйилади, чор аскарлари шаҳардан олиб чиқилади.

Яна бир ниҳоятда ҳайратомуз далил. Моддийончи худосизлар ишонадимми-йўқми, унисини билмайманку, тарихда Худодан тилаб олиш деган удум бўлган. Шоҳ Бобур ўлим тўшагида ётган ўгли Ҳумоюн атрофидан етти марта айланиб, ўглининг ажалини Оллоҳдан ўзига тилаб олгани тўғрисидаги далил кўп манбаларда ёзилган. Чиндан ҳам Ҳумоюн тезда тузалади, соппа-соғ Бобур эса орадан кўп ўтмай вафот этади...

Абулқосимхон эшон эса халқ бошига ёғилган кулфатни ўзига тилаб олади. 1892 йил 30 июнь куни Хўжа Аҳрор Валий масжидида минг-минглаб одамлар олдида «оқпошшо» аскарларини шаҳардан чиқариб юбориш шарафига эришилганини баён қилиб, элчи қутлайди ва халойиқ яқин кунларда вабо балосидан ҳам қутилишини башорат қилади. Вабони ўзи билан олиб кетиш ниятида эканини айтиб, Оллоҳга илтижо этади. Яна ўша муаллиф — «Тур-

кистон вилоятининг газити» муҳаррири Н. Остроу-мовнинг «Фон Кауфман — Туркистон ўлкасининг таш-килотчиси» китобида бу ҳодиса шундай тасвирланади: «Мункиллаган ёшида сўнгги кунлардаги воқеалардан («Вабо қўзғолони»дан, демоқчи) қаттиқ ларзага тушган мухтарам Абулқосимхон шундан сўнг тезда — 4 июлда вабо касалида вафот этди. Қизиқарлиси шундаки, шундан кейин вабо барҳам топганини тошкентлик сартлар унинг вафотига нисбат беришди...»

Шундай қилиб, Абулқосимхон эшон халқ бошига ёғилган кулфатни бир неча бор даф этиб, юрт омонлиги учун ўзига ўлим тилаб оладилар. Бу мукаррам зотнинг фарзандларидан бири Ҳошимхон тўра менинг бобом эдилар. У киши анча йиллар ўз падари бузрукворлари бунёд этган мадрасада дарс берадилар...

...Бир нарсани кўп ўйлайман. Нима учун отам бу далилларни менга айтмаганлар? Кекса ёшдаги қариндошларим ҳам то юртимиз мустақилликка эришмагунча шажарамизни менга айтишмаган...

Энди билсам тўғри қилишган экан. Улар бу гапларни ёзишим ёки катта давраларда айтишим мумкинлигини билиб, шўро замоннинг совуқ шабадаларидан мени ҳимоя қилганлар... Нақадар донишманд одамлар бўлган, аждодларим! Уларнинг руҳи-поки олдида таъзим қиламан! Улар билан фахрланаман!

Буюк аждодларим ҳақида эҳтиром билан ёзиш насиб этса ажаб эмас. Иншооллоҳ!

— Ижод — кўнгил иши, ёзувчи қалам ҳақи билан тирикчилик қилишни уйламаслиги керак, дейдилар. Шу тугрими?

— Бир томондан тўғри, иккинчи томондан — нотўғри ... Ижод — чиндан ҳам кўнгил иши. Ҳақиқий ижодкор Худо кўнглига солганни ёзади. Сузнинг қудрати ҳам шунда.

Бироқ бу ўринда бошқа савол ҳам тугилади. Ижод фақат «кўнгил иши» бўлса, қаламкаш нима учун минг машаққат билан китоб чиқаради? Ёзган шеърини хотинига, романини улфатларига ўқиб берса, кифоя-ку.

Сиз тагин сурашингиз мумкин:

Алишер Навоий ўлмас дostonлари учун қалам ҳақи олганмилар? Шоҳ Бобур-чи? Гузал газаллари учун қанча «гонорар» олган? Гулҳаний ҳунароманд бўлган, дейишadi. Муқимий хаттот бўлган. Завқий маҳсидузлик килган. Огаҳий — мироб, Аваз Утар — сартарош, Маҳмур сарбоз бўлган. Улар қалам ҳақи қолмаган-ку!

Ҳазрат Навоий билан шоҳ Бобурга тил тегизмай қўя қолайлик. Навоий ҳазратлари улкан салтанатнинг бош вазири бўлганлар. Вақти келса, султон Ҳусайн Бойқаронинг ўзи ҳам мавлонодан карз олиб тургани ҳақида гап-сузлар юради... Бобур эса ўз номи билан шоҳ бўлган. Бинобарин, улар қалам ҳақиға эҳтиёж сезмаганлар. Бундан ташқари ушбу алломаларнинг асарларини хаттотлар ўн нусха, нари борса, юз нусхада кўчирганлар... Сиз айтган бош-

қа шоирлар ҳам «гонорар» нималигини билмаганлар. Аммо айтингчи, кўзи тириклигида Гулханийнинг нечта китоби чоп этилган? Муқимийнингчи? Огаҳий, Завқий, Аваз Утар, Маҳмурнинг нечта китоби неча минг нусхада чикқан ва неча юз минг сўмга сотилган?

Бугунги кунда китоблар (ҳақиқий бадиий асарларни назарда тутаялман) ўн минглаб нусхада чоп этилиб, миллионларга сотиляпти. Яъни китоб — товарга, товар эса — пулга айланыпти. Бу — табиий ҳол. Адиб асар ёзмаса, нашриётга олиб бормас эди. Нашриёт уни китоб қилиб чиқаришдан моддий манфаат кўришга кўзи етмаса, таҳрир қилмасди. Матбаа корхонаси фойда кўрмаса, минглаб нусхада чоп этмасди. Китоб савдоси фойда кўрмаса, «эркин нархда» сотмасди... Бундан чиқди, ёзувчининг «кўнгилиши» фақат маънавий эмас, моддий бойликка ҳам айланганими? Унинг меҳнатидан бошқалар ҳам озми-кўпми, моддий наф кўряптими? Шундай экан, нима учун китобдан бошқалар манфаат кўриши керак-да, муаллиф «кўнгилиши» деб, бир чеккага чиқиб туриши керак? Нима учун «бозор иқтисоди»нинг ёзувчига алоқаси бўлмаслиги керак? Ахир асарни йўқ жойдан бор қилган — ижодкор-ку!

Китоб нашр этиш, полиграфия саноати, китоб савдоси деган тушунчаларнинг ўзи бўлмаган беш аср, ўн аср наридаги қонун-қоидаларни дастак қилиб, қаламкаш бола-чақасини боқиш учун бошқа ҳунарнинг этагини тутсин, десак, ижод аҳлининг яратувчилик меҳнатини камситган бўлмаймизми? Истеъдодли қаламкаш зўр китоб

ёзса, китоби, дейлик, ўн-йигирма миллион сўмга сотилса, шу пулнинг ақалли ундан бирини муаллифга тулашнинг нимаси ёмон? Адиб ўзига тегишли қалам ҳақининг бир қисмини солиқ сифатида тулаб (яъни, давлат хазинасига улуш қўшиб) қолганини рўзгорига ишлатса, турмуш ташвишларидан бир қадар ҳоли бўлиб, янги асар устида хотиржам ишласа, кимга зиён? Дунё қонунчилиги ҳам, «бозор иқтисоди» ҳам шуни тақозо қилади, шекилли? Жаҳон амалиётда бу масала аллақачон ҳал этилган. Биргина мисол. Йигирманчи аср Америка адабиётининг атоқли вакили Эрнест Хемингуэй ноширлар билан тузган шартномасига биноан қисса ва романларининг ҳар бир сўзига (!) бир неча доллардан қалам ҳақи олган. Бундан адиб ҳам, ноширлар, ҳам, давлат ҳам фойда кўрган!

Бадиий ижодни «кўнгил иши» дейишнинг бошқа бир хатари ҳам бор. Дейлик, ҳамёни бақувват бир ўртоқ «кўнгил иши» учун, аниқроғи «кўнгил хуши» учун «роман» ёзгиси кепқолди... Майли, омадини берсин! Шунака-ку, чинакам бадиий асар яратиш учун «арзимаган» нарсаси — Худо берган таланти керак. Бу ўртоқ эса, ҳарчанд ақлли бўлмасин, бир варақ дуойи-салом ёзгунча юраги сиқилиб кетади. Аммо бутун бошли «роман»ни икки-уч ойда «юмалоқ-ёстиқ» қилиб ташлайди! Истеъдоди ўртачароқ, рўзгори ночор ёзувчи ўша «роман» кўлёмасини пешанаси тиришиб ўқийди ва қайтадан ёзиб чиқади. (Албатта, «жиндай ҳаражат» эвазига). Бола-чақасини боқиши керак-ку! Нашриёт муҳаррири ночор «роман»ни пешанаси

тиришиб, «тахрир» қилади. Матбаа корхонаси, ночор «роман»ни кўп нусхада китоб қилиб чоп этади. (Албатта, муаллиф ҳисобидан ўтказилган маблағ эвазига). Китоб савдоси уни соғади.

Шу тариқа «роман» ўқувчи қўлига етиб боради ва... китобхоннинг бадиий адабиётдан, умуман, маънавиятдан ихлосини қайтаради!

Истеъдод эса, «кўнгил иши» билан бола-чақасини боқолмай қолгач, бошқа ҳунарнинг этагидан тутати ва... ўша ҳунарни эплолмайди! Шўрлик яхши китоб ёзиш деган «арзимаган» ҳунардан бошқасини билмаса, нима қилсин?!

Шу тариқа адабиёт битта талантни, ўқувчи ўнлаб янги ва яхши асарни, жамият эса, маънавият дарёсига қуйилиб турган бир ирмоқни йўқотади...

Ижод — кўнгил иши деган гапга қарши эмасман. Лекин Худо юқтирган истеъдод эгаси ўзи яратган ҳам маънавий, ҳам моддий бойликдан ўзиям баҳраманд бўлишга ҳақли.

— Буюк бобомиз Алишер Навоий асарларини англаш мушкуллигининг сабаби нима? Орадан ўтган йиллар таъсирими? Тилининг мураккаблигими? Фалсафасининг чуқурлигими?

— Ҳазрат Навоий асарларини тушуниш чиндан ҳам осон эмас. Бунга сиз санаган ҳамма сабаблар киради. Даҳо шоир асарларининг тўлиқ нашри чоп этилганида «Навоий асарларининг изоҳли лўғати» деган тўрт жилдлик

китоб ҳам чиқарилган эди. Изоҳнинг ўзи тўрт жилд! Алишер Навоий сўз бойлигининг қўпчилиги жиҳатидан дунёда биринчи ўринда туришини олимлар исботлаган. Шоир асарларида фақат туркий эмас, қатор бошқа тиллардаги сўزلардан ҳам унумли ва ўринли фойдаланган.

Гап фақат бунда ҳам эмас. Сиз билан бизнинг мумтоз адабиётга гоҳ «тишимиз ўтмай қолишининг» бошқа сабаби ҳам бор. Қўп йиллар давомида бизни «моддий-чел-материалистик» тафаккур қилишга ўргатиб келганлар. Талай мумтоз асарларни «диний фанатизм», «таркидунёчиликни тарғиб қилиш» деган баҳоналар билан тақиқлаганлар. Ёки улардан «реал ҳаётни», «оддий инсоний муносабатларни» излаганлар. Аслида, у томонга оғиш ҳам, бу томонга оғиш ҳам тўғри эмас. Албатта, улў шоир ва адиблар аввало Инсонни тасвирлаган. Бироқ мумтоз адабиётда муқаддас китобларга мурожаат қилиш одат ҳисобланган.

Келинг, Навоийга нисбатан бир қадар «тушунарлироқ», «соддароқ» Машраб хазратларидан мисол олайлик.

«Машраб сени деб кечди жаҳондин,

Бошини қўйди остоналарга...»

Ҳаммаси тушунарли. Ҳаммаси «оддий». Шоир маҳбубасига мурожаат қилиб, «Сени деб бутун дунёдан кечдим, остонанга бош қўйиб ётаман», деяпти... Бундай тушуниш Машрабнинг эмас, бизнинг «оддийлигимиз», «жўнлигимиз»дан дарак беради.

Бу сатрларни тагин бир марта ўқийлик-да, чуқурроқ ўйлаб кўрайлик. Агар шоир «бутун жаҳондан воз кечаётган» бўлса, ўша «бутун жаҳон» ичида ўзининг «махбубаси» — суйган аёли ҳам бўладими? Демак, шоир махбубасидан ҳам воз кечган бўлиб чиқадими?

У ҳолда шоир кимнинг «остонасига», қайси «остона»га бош қўймоқчи? Арши аъло остонасига эмасми? Гап шундаки, Машраб дунёвий муҳаббат ҳақида эмас, илоҳий ишқ ҳақида ёзаяпти! Яратганнинг жамолини кўриш бахтига муяссар бўлмоқ учун бутун жаҳондан воз кечмоқчи... Шарқ шеъриятида «ишқи боқий» ва «ишқи фоний» деган тушунчалар бўлгани бежиз эмас.

Алишер Навоийнинг «Ҳамсагул мутаҳҳайирин» аса-рида шундай байт бор:

«Каҳфи фано ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робиухум калбахум».

Кўриниб турибдики, байтда форсий-арабий сўзлар талайгина. Маъноси қуйидагича. Агар улар фано (йўқлик) горига кириб, гойиб бўлган бўлсалар, мен ҳам тўртинчи бўлиб, уларнинг итлари бўлиб ортларидан эргашиб кирай...

Муқаддас китоблардан беҳабар одам хазрат Навоий нимага шама қилаётганини тушунмайди. Бунинг учун муқаддас Куръони каримнинг «Каҳф сураси» («Ғор сураси»ни) синчиклаб ўқимоқ керак.

Маълумки, муқаддас Китобларда ўтмиш пайгамбарлар, авлиёлар ҳақида кўплаб ривоятлар бор.

Қуръони каримнинг «Каҳф сураси»да «Асхобул Каҳф» — «ғор эгалари» қиссаси ҳикоя қилинади. Исо алайҳиссалом замонидан сўнг (тахминан эрамизнинг иккинчи асрларида) Рум давлатларидан бирида Дақёнус деган золим подшо ўтган. У ўз фуқароларини бутларга ва ҳар хил тошларга сиғинишга мажбур қилган. Хукмига бўйсунмаганларни ўлдирган. Шунда етти нафар (баъзи манбаларда уч нафар) йигит ёлғиз Яратганни тан олиб, бут ва санамларга сиғинишдан бош тортадилар. Шоҳ айғоқчилари бу хабарни етказган Дақёнус уларни топтириб келади ва бу йўлдан қайтариш учун бир кеча муҳлат беради. Агар йигитлар ўз эътиқодидан воз кечмаса ўлдиражагини айтади. Йигитлар кечаси шаҳарни тарк этадилар. Яйлодан ўтиб бораётганларида бир ит уларга эргашади. Йигитлар ва ит (фано йўқлик) ғорига кириб кетадилар. Эртасига Дақёнус одамлари уларнинг кетидан қувиб келади, аммо ичкари киришга ботинолмай, ғор оғзини тошлар билан беркитиб ташлайдилар. Йигитлар бир кеча ухлаб тургач ғор оғзи очилади ва улардан бири егулик ҳарид қилиш учун шаҳарга йўл олади. Бозорга келиб ёнидаги тангани узатса, сотувчи ҳайрон бўлиб, «Дақёнусдан қолган бу пулни каердан топдинг, Дақёнус ўлиб кетганига уч юз йил бўлган-ку», дейди. («Дақёнусдан қолган» деган ибора шундан келиб чиққан). Маълум бўлишича, Тангри йигитларни ухлатиб қўйган бир кеча уч юз йилдан ортиқ экан. Бу пайтда мам-

лакатда иймон-эътиқодли подшоҳ ҳукмронлик қилаётган экан. У ўз эътиқодидан қайтмаган йигитларга катта иззат-икром курсатади...

Шундай қилиб Навоий ҳазратларининг байтида шу қиссага ишора қилинмоқда. Аммо бундан мақсад нима? Даҳо ижодкор фано ғорига нима учун кирмоқчию нега айнан «туртинчи» бўлиб, «итлари бўлиб эргашиб» киришни ихтиёр этмоқда? (Шарқ мумтоз адабиётида ит образи вафо тимсоли сифатида кўп қўлланилган).

Гап шундаки, «Ҳамса» яратишдек улуг ва машаққатли юмушни Алишер Навоийга қадар Низомий, Деҳлавий ва Жомийларгина удалаган. Навоий ўзини уларнинг шогирди ҳисоблайди. Бу ўринда устозларига содиқ ит каби эргашиб, шундай улугвор юмушга бел боғлаганини айтаяпти...

Нақадар гўзал ташбеҳ! Нақадар камтарлик!

* * *

— «Ёзувчилик — икки фоиз таланти, тўқсон саккиз фоиз меҳнат», деган гапга қандай қарайсиз?

— Бу фикрни ўтган асрнинг ўттизинчи йилларида «буюк пролетар ёзувчиси» Максим Горький айтган. Мақсад шуро сиёсатининг ҳар нарсага қодирлигини таъкидлаш эди. Албатта, Горький ноёб қобилиятли адиб бўлган ва бу гап пучлигини ўзи ҳам билган.

Тасаввур қилинг. Агар ҳаммаси фақат меҳнатга боглиқ бўлса, ҳар кун ақалли бир варақ қоғоз қоралайдиган

одам олтмиш ёшга киргунча қирқ жилдли «Сайланма»ни «қойил қилиб ташлаган» бўлур эди.

Агар ҳаммаси спортчиларга бўладигандек саломатлик ва жисмоний қувватга боғлиқ, десак бошқа савол келиб чиқади. Маълумки, қадимий дунё юнон шоири Гомернинг кўзи ожиз бўлган. Кўзи ожиз одам «Илиада» ва «Одиссея» дostonларида тасвирланган Троя хазинасини қаердан кўрди экан? Машҳур бастакор Бетховеннинг эса қулоғи қар бўлган. Қулоғи эшитмайдиган композитор қандай қилиб симфониялар ёзди?

Эҳтимол ижодкор бўлиш инсоннинг ёши, ҳаёт тажрибасига боғлиқдир? Ундай бўлса гўдак Алишер Навоий устози — шоирлар шоири Лутфий ҳазратларини хайратга солган «Оразин ёпқоч...» байтини қандай ёзди? Моцарт етти ёшида Европанинг манамаман деган томошагоҳларида қандай қилиб концертлар берди? Етти яшар бола варрак учириб юриши керак шекилли?

Ижодкор бўлиш илмга боғлиқми? Агар фақат шунга боғлиқ бўлса, одам қанча кўп китоб ўқиса, қанча кўп олийгоҳни битирса, шунча зўр ижодкор бўларди. Биронта институтни битирмаган Абдулла Қодирий биринчи ўзбек романини жаҳон реалистик адабиёти андозалари даражасида қандай қилиб ёзди экан? Дипломни йўқ. Маннон Уйғур қандай қилиб атоқли режиссёр бўлди?

Ижодкор бўлиш учун бойлик ёки мансаб керакми? Бунақа десак, мансабдорлару бой оталарнинг бири улут шоир, бирови атоқли бастакор, тагин бири жаҳоншумул

хайкалтарош бўлиши ҳеч гап эмасди. Машраб дарбадар кезмай, ҳамёнидаги олтинларни жаранглатиб газал битган, Сервантес «Дон Кихот» деган улуғ романини қамоқхонанинг темир панжараси ортида ўтириб эмас, шоҳона қасрда ёнбошаб ётиб ёзган бўлар эди.

Албатта, ҳақиқий ижодкор бўлиш учун тинимсиз меҳнат қилиш ҳам, мустаҳкам соғлиқ ҳам, ҳаёт тажрибаси ва теран билим ҳам керак. У барини бу барига тугиб юргандан кўра граф Толстойга ўхшаб маъмурчиликда яшаган ижодкор кўпроқ ва ҳуброқ асар яратиш мумкин. Буларнинг ҳаммаси керак!

Аммо ижодкор бўлиш учун энг аввало истеъдод керак! Истеъдодни эса ёлғиз Аллоҳ беради!

* * *

— Бадиий асарда миллий колорит асосан нималарда акс этади?

— Ўтган асрнинг буюк ёзувчиларидан бири Михаил Шолоховнинг гапи бор. Китобхон деразанг рўпарасида қандай дарахт ўсишини, станицанг олдидан қандай дарё оқиб ўтишини билмаса, сен қандай ёзувчи бўлдинг?

Бу гапда теран ҳақиқат бор. Аввало асар тилининг ўзи «миллий колорит». Негаки шоир ва адиб асарларида миллий тил бойлиги, товланишлари акс этади. Қолаверса, қаҳрамонлар портрети, пейзаж, удумлар китобхонда ўша халқ, ўша миллат ҳақида тасаввур уйғотади. Асарда Замон ва Макон тушунчаси бўлмоғи табиий. Ҳозир ер

юзида 1600 дан ортиқ миллат яшайди. Ҳар бирининг ўз тили, ирқи, либоси, урф-одатлари бор. Дейлик, ўзбек дўппи кийса, мексикалик сомбреро кияди. Инглизлар майитни тахта тобутга солиб дафн этса, хиндлар жасадни ёқиб юборади. Марказий Осиё деҳқони қовун экса, Жанубий америка фермери шакарқамиш ўстиради... Булар ҳам «колорит». Бироқ улар миллийликнинг ташқи — зоҳирий кўриниши. Миллий характер теран тасвирланган асарда аввало одамларнинг ўзига хос руҳий олами акс этади. Буниси энди, анча мушкул юмуш...

Бошқалар қатори ўзбек адабиётида ҳам миллатнинг ўзига хос олами чуқур ва ишонарли тасвирланган асарлар доим бўлган ва бугунги авлод вакиллари — ёш, истеъдодли шоир, адиблар ижодида ҳам давом этаётир.

Устозлар асарларидан баъзи мисоллар келтириш мумкин. Менимча ўзбек халқининг бетакрор оламини энг гузал ва ишонарли тасвирлаган адиб — Абдулла Қодирийдир!

«Ўтган кунлар» романининг бошида шундай тасвир бор. Марғилонда, Отабек кўнган карвонсарой хужрасига Раҳмат билан Ҳомид кириб келади. Бир оздан кейин хонага Ҳасанали ҳам киради. Отабек унга «ота» деб мурожаат қилади, ҳол-аҳвол сўрайди. Шундан сўнг «баъзи юмушлар буюрсам майлими... бизга чой қайнатиб берсангиз», деб илтимос қилади. Ҳасанали чиққач, Раҳмат Отабекдан бу киши кимлигини сўрайди.

Адибнинг кейинги тасвирига эътибор беринг. «Отабек Раҳматнинг саволига жавоб бермай, эшикка қаради. Ҳасаналини хужрадан узоқлатиб, сўнгра жавоб берди: — Қулимиз...»

Қизиқ, Отабек нима учун ўзининг қулига салом беради? «Ота» деб мурожаат қилади? Юмуш буюришдан олдин «майлими» деб рухсат ҳам сўрайди? Бу ҳам етмагандек, Раҳматнинг саволига «чолни узоқлатиб», шундан кейин жавоб беради? Бошқа адабиётда, дейлик Европа адибининг асарида шундай вазият тасвирланса, хўжайин қулига «ота» деб мурожаат қилиш у ёқда турсин, «сен»лаб гапирган, бояги саволга эса унинг ўзини олдида «буми, бу менинг қулим» деб жавоб берган бўлур эди. Отабек эса ундай қилолмайди. Негаки, у — ўзбек.

Бир эмас, минг карра қул бўлган тақдирда ҳам Ҳасаналининг ёши улуг. Оиланинг ўз аъзосидек бўлиб қолган. Отабек унинг дилини огритишни хаёлига ҳам келтирмайди...

Романда бир қарашда унчалик эътиборни тортмайдиган тасвир бор. Отабек фарзандли бўлди. Ўзбек ойим билан унинг орасида шундай диалог бор. Ўзбек ойим айтаяпти.

— Уғил муборак бўлсин, болам!

Отабек сўраяпти:

— Ўзи тетикми?

— Тетик!

— Олдига кирайми?

— Йўқ — деди Ўзбек ойим. — Чиллалик уйга кечаси кўчадан келиб кириш яхши эмас...»

Майли, буни миллийликнинг ташқи кўриниши дейлик. Шу ўринда адиб тагин бир жумла ишлатади. «Отабек кетига бурилиб, ташқари йўлакдан кирувчи дадаси билан Ҳасанали шарпасини олди ва ўйланиб тўхтади. Айниқса ҳозирги пайтда отаси билан тўқнашиш унинг учун бир оз ўнғайсизроқ туюлган эди». Мана шу жумлада ўзбек халқига хос бўлган истихоло, андиша, уят, хаё каби теран маънолар ётибди.

Бошқа мисол. Ғафур Ғуломнинг «Менинг ўғригина болам» деган ҳикоясида гаройиб воқеа тасвирланган. Етим набираларини қандай боқишини билмай хаёл суриб ўтиган кампирниқига ўғри оралайди. Кампир уни кўриб қолгач ўғри — томда, кампир — айвонда ўтириб, замонанинг огирлигидан хасратлашиб кетадилар. Иккови ҳўп дардлашгач кампир ўғрига девор четидаги дарахтга осилиб пастга тушишини, «она-бола» ўтириб, бир пиёлагина чой ичиб кетишини таклиф қилади. Ўғри эса шундай жавоб қилади. «Чой ичолмайман. Тонг ёришиб қолса, мени таниб қоласиз. Уяламан»... Мана бунини ҳақиқий «ўзбек ўғриси» деса бўлади!

«Шум бола» қиссасида ҳам миллий ўзига хослик нотик ва жозибали тасвирланган талай саҳифаларни кўрамиз. Шум бола ишга ёлланаётганидаёқ «унча-мунча»

ёлгон қўшиб гапириш одати борлигини айтиб, бойни огоҳлантириб қўйган. Ҳар гапида «иннайкейин» деб одамни қон қилиб юборадиган золим ва хасис бойнинг «адабини бериб» қўйишда болакайнинг шу «одати» иш беради. У шаҳардан қишлоққа бориб бой отага «бир-биридан ажойиб» янгиликларни қалаштириб ташлайди. Бойнинг суюкли ўғли Бўри бойвачча чумчуқ бола оламан, деб дарахтга чиққану, йиқилиб ўлган. Устига-устак бойнинг уйига ўт кетган. Ўтни ўчириш учун сув ташиш керак. Шошиб қолганлари учун бошқа от қолиб бойнинг энг яхши кўрган улоқчи отини ишга солганлар. От «хомлик қилиб» ўлиб қолган. От гўштини еётганда суяк тиқилиб ит ҳам ўлган. Итнинг терисини шиламан, деб бойнинг дандон соплаи пичоғини синдириб қўйишган... Бундай «янгилик»ларни эшитган бойнинг бўларича бўлиб, «суроби тўғриланиб» турганида Шум бола «суюнчи олади-ган» хабар ҳам айтди.

«— Хўжайин, Худо бераридан қисмасин. Хафа бўлманг, бордию ўғлингиз ўлиб, уйингизга ўт тушган бўлса, отлар ўлган бўлса, ит нобуд бўлган бўлса, пичоқ синган бўлса, ҳаммасининг ўрнини босадиган битта хушхабар ҳам топиб келганман.

Бой гийқиллаб туриб сўради:

— Хушхабаринг қурсин, падарлаънат, қанақа хушхабар?

— Уртанча қизингиз Адол опам дунёга арзийдиган битта ўғил туғдилар!

— Ия, — деди бой кўзларининг шокосаси чиққудай бўлиб, — Адол опанг ҳали эрга чиқмаган-ку!

— Биз ҳам шунга хайронмиз-да! Худо бераман деса эрга чиқмаса ҳам берар экан. Болани айтинг, болани! Набирангизни айтинг, хўжайин! Бадал аравакашингиз бор-ку, қўйиб қўйгандай ўшанга ўхшайди!...

Шунча даҳшатли «янгилик»ни чидаб тинглаган бой шу ерга келганда шилқ этиб хушидан кетади! Бой, «ижобийми», «салбийми», яхши ёки ёмонми, барибир ўзбек! Унинг учун энг оғир жазо қизининг никоҳсиз туғиб қўйиши.

Қизиги шундаки, китобхон Шум боланинг гаплари ёлгон эканини билиб туради. Аммо ҳаммасига ишонгиси келади. Маҳорат дегани шу.

Миллий характер тасвирини Саид Аҳмаддан ҳам ўрганиш керак. «Уфқ» романида қизиқ эпизод бор. Ҳамма урушда жон олиб, жон бериб юрибди, Иноят оқсоқол исмли имонсиз чол эса чайқовчилик қилиб, бойлик тўплаш билан овора. Кунлардан бирида уни мелиса бир тўп газлама билан қўлга туширади. Ҳибсхонага олиб кетаётганида чол айтади. «Мени қўйиб юбормасанг қарғайман. Боланг ўлсин, дейман. Қўйиб юборсанг дуо қиламан. Мелисанинг ҳам ёши ўтиб қолган. Яқинда урушда юрган катта ўғлидан «қора хат» келган. Олдида кичик ўғли — ёш бола қолган

холос... Мелиса ўйлаб туради-да, чайқовчини сўкиб-сўкиб қўйиб юборади. Балки бошқа миллат вакили бу тасвирга ишонмаслиги, хатто мелисани қоралаши мумкин. Аммо болажонли ўзбек китобхони воқеа тагида ҳақиқат ва айнан ўзбекона феъл-атвор борлигига ишонади...

Романда Азизхон деган ўт-олов йигит яхши кўрган қизи Лутфинисани тўй бўлаётган жойидан олиб қочади. Албатта, бу — ўзбек халқи учун бегона ҳолат. Бундай воқеа мингтадан битта бўлса-бўлади, бўлмаса — йўқ. Бироқ ёзувчининг маҳорати шундаки, асар давомида китобхон бутунлай бошқача манзарага дуч келади. Икки ошиқ-маъшук, икки қочоқ неча ойлаб пана-пастқам жойларда юришади, бировларникида ётиб қолади, канал қазишда ишлашади... Азизхон бирон марта севиклиси Лутфинисанинг биллагидан ҳам ушламайди: никоҳ ўқитмасдан бировнинг қизига қўл тегизиш мумкин эмас! Башарти бошқа адабиётда шундай ҳолат тасвирланса, қиз роман охирига боргунча бир эмас, иккита болали бўлиш мумкин эди. Ниҳоят, Саид Аҳмад аканинг тагин бир асари — «Келинлар қўзғалони» комедиясини эсланг. Фармон-биби ёши бир жойга бориб қолган, саводи ҳам «мундай-роқ» оддий бир кампир. Нима учун унинг бири мелиса, бири ҳисобчи, яна бири дўхтир ўғиллари, ҳар қайси бола-чақали етти келини кампирнинг оғзидан чиққан ҳар сўзига «лаббай ойижон!» деб туради? Нимасидан кўрқади унинг? Тагин ўша ҳақиқат Фармон биби ҳам, ўғил ва келинлари ҳам ўзбек. Ўзбекда ота-онани эъзозлаш, қадр-

лаш деган удум бор. Албатта, комедияни дастлаб курган ажнабий томошабинга бу ҳолат эриш ва ҳатто ишонарсиз кўриниши мумкин. Бироқ томоша охирига бориб у қайси миллат вакили бўлишидан қатъий назар Фармонбибини ҳам, болаларини ҳам яхши кўриб қолади.

Миллий колорит шунчаки «экзотика» эмас, халқнинг асрлар давомида шаклланган дунёқараши, тафаккури, феъл-атвори, борингки қисматини кўрсатувчи воситадир. Бундай асарлар узоқ умр кўради.

Табассумга мойил гаплар

Камбагални урма-сукма, ёқасини йирт!
Хотинини урма-сукма, сериални учириб қўй!

ҲАМЖИҲАТЛИК

Эр уйига келмади. Хотин кечаси билан мижжа қоқмай чиқди. Тонг саҳар эрининг дўстига қўнғироқ қилди.

— Ваҳобжон акам келмадилар. Хабарингиз йўқми, қаёқда юрибдилар?

— Ташвиш қилманг, келин, — деди эрининг дўсти. — Ваҳобжон бизникида ётиб қолди. Кечаси мажлис чўзилиб кетди...

Хотин эрининг иккинчи дўстига қўнғироқ қилди.

— Шунгаям бўтиласизми? — деди иккинчи дўст. — Кеча Чирчиққа борувдик. Хизматчилик-да! Ваҳобжон бизникида эди...

Хотин эрининг учинчи дўстига ҳам қўнғироқ қилди.

— Хавотир олманг, янгажон! — деди учинчи дўст. — Кеча десангиз, чет элдан меҳмонлар кепқолса бўладими! Шуларни жойлаштиргунча тонг отар бўлиб кетди. Ваҳобжон ака бизникида ётиб қолдилар...

Хотин, фигони фалакка чиқиб, дўстонасига қўнғироқ қилди:

— Эрим уйга келмади. Учта ўртоғига қўнғироқ қилсам, уччаласиям эринг меникида ётиб қолди, дейди!

Дўстонасининг жаҳли чиқиб кетди:

— Э, Худо олсин, ёлгончиларни! Уччаласиям бекор ай-тибди! Эринг меникида эди!

ТОШКЕНТ АЭРОПОРТИДАГИ СУХАНДОН ЭЪЛОНИ

— Дикқат! Дикқат! Ургенч — Тошкент йуналиши бўйича йигирма туртинчи рейс билан учиб келган йўловчи Тешабой Болтабоевич Дехқонбоев! Сизни ўғлингиз Альберт, қизингиз Офелия, куёвингиз Фридрих, келинингиз Луиза, невараларингиз — Ричард, Эрнест, Изабелла, Карлсон, Сильвия, Зико, Индира, Кастилио, Чандра, Марильда, Арчибальд ва... чеварангиз — Мошхўрда кутиб туришибди!..

ИҚРОР

Одам қариганидан кейин кам уйқу бўлқоларкан. Бу — бир.

Одам қариганидан кейин эзма бўлқоларкан. Бу — икки.

Одам қариганидан кейин сергумон бўлқоларкан. Бу — уч...

Чол алла-паллагача шифтга қара-а-аб ётди. Сўнг тесқари қараб ухлаётган кампирини туртиб уйғотди.

— Кампир, — деди, — буёғи шартимиз кетиб, партимиз қолди. Бир-биримиздан яширадиган сир ҳам қолмади ўзи. Тўғрисини айт: бирон марта чакки қадам босганмисан?

— Алжимай ўлинг! — деди кампир минғилаб. — Шундан бошқа гап қуриб қолганми?

— Омади гапни айтдим-да! — деди чол. — Менда бунақа номаъқулчилик бўлган. — Шундай деб, азза-базза урнидан туриб, чироқ ёқди. Азза-базза бориб, уй бурчагидаги туя сандиқни очди. Узоқ тимирскиланиб, сандиқ бурчагида ётган, унниқиб кетган тамаки халтани топди. — Мана, — деди халтачани кампирга узатиб.

Кампир халтачани тўшак устига тўккан эди, еттита тош чиқди.

— Вой, шарманда-а-а! — деди қоқшол қўллари билан юзини юмдалаб. — Вой бевафо! Шунча хиёнат қилганмисиз, менгинага, а?!

— Энди... Ёшлиқда бўлган-да, кампир, — деди чол ерга қараб.

Кампир жавраб-жавраб ҳовлига тушиб кетди. Этак томондаги омборхонада чироқ ёнди. Бир маҳал кампир инқиллаб-синқиллаб, ярим қоп мошни судраб кирди. Чолнинг қўзи ола-кула бўпкетди.

— Вой, ярамас! Нечта бу?!

— Ким санабди дейсиз? — деди кампир мингиллаб. — Ўзи бир қонгина эди. Ярим қопини ўзингизга егизиб юборганман. Мошкичирини яхши кўрасиз-ку! Энди... Ёшлиқда бўлган-да, чол...

ЧОЛ

Қашқадарёга борганимизда фалон қишлоқда табаррук ёшга кирган бова бор, бир зиёрат қилсак, деб қолишди.

Бордик. Унниқиб кетган дарвозадан кирдик. Саҳни кенг

ҳовли. Атрофи пастак девор билан ўралган: ёлғондан сак-расангиз, ростдан ошиб тушасиз. Ҳовлида товуқлар изғиб юрибди. Эски чорпоя соясида қулоқ-думи кесилган ҳайбатли ит тўрттала оёғини чўзиб мудраб ётибди. Ким келди, деб қайрилиб ҳам қарамади.

Кўрпабоп матодан этаги узун, кенг кўйлак кийган кампир очик чехра билан кутиб олди.

Пастак, салқин уйга кирдик. Сўзана осилган девор тагида ўтирган чол билан қўшқўлаб кўришдик. Эғнида йўл-йўлак, бошида ихчам мисқоли салла. Соч-соқоли, ҳатто киприкларигача оппоқ.

Негадир қариянинг қулоғи огир бўлса керак, деган хаёлда овозимни баландлатиб аҳвол сўрадим:

— Бардаммисиз, отахон?

— Худойға шукр, тетикман, — деди чол бамайлихотир. — Насибамизни жиб журиббиз, болам. Лелинния кўрдик. Кал лелинния кўрдик... Устихонитчи бўлдиқ.

— Сиз Ленинни кўрганмисиз? — деб сўради мезбонлар орасидаги ёш мухбир ҳовлиқиб.

— Ўзини кўрмаган чиқарман-ов, — деди чол. — Аммо Лелин деган калхўзда ишладиқ. Кал лелин деган калхўзда ишладиқ. Сўгин яна бирови бор эди. Темирниёзип...

— Тимирязев, — деди мухбир аниқлик киритиб.

— Бўлса-бордир, — деди чол. — Ўша Темирниёзипда ҳам ишладиқ.

Мухбир бола маҳмаданагина экан. Чолни гапга солди.

— Бова, сиз муътабар одамсиз. Кўп жойларда бўлгандирсиз?

— Менма? — Чол қаддини ростлади. — Буганда қандок! Чияли бозорди кўрдим. Чироқчини кўрдим. Улим матакесилида Косонга довур оббориб келди. Э, болам, бу дунёда мен кўрмаган журт қолмади!

Мухбир бола «Медицина энциклопедияси»ни хўп хижжалаган шекилли, чолни тагин сўроққа тутди:

— Узоқ умр кўришингизни сирини нимада, деб ўйлайсиз? Зелинни кўп истеъмол қилгандирсиз? Сут-қатиқ ичгандирсиз?

— Зилин-пилинингизни билмадим-ку, қатиқни кўп ичган чиқарман. Чаккини кўп жеган чиқарман...

— Гуштдан парҳез қилганмисиз?

— Ўттама! — Чол астойдил ҳайрон бўлди. — Эт жемаган жигит-жигитба? Дўсвойи кўйди қўйруғини жеганман!

— Кечирасиз-ку, ичкилик масаласи...

— Буган! — деди чол қувлик билан бош ирғаб. — Аммо бу укагардан наф кўрган одам жўқ. Овзимга олмай қўйганима ўш жил бўлди!

Мухбир бир зум довдираб қолди.

— Қанча дейсиз?

— Ўш жил!

Мухбир бошқа гап тополмади чоғи, «оилавий аҳвол»дан келди.

— Момо билан тотувмисизлар, бова?

— Тотув, болам, тотув, — деди чол масаси қотиброқ.

— Ҳеч сан-манга бормаганмисизлар?

— Буган. Унисиям буган... Нега кеч келдинг, деган, қай гурда қолдинг, деган... Қизғонган-да! Ман борсам беганага бориппанба? Шу ўзимизди Жумагул сатангга борганман-да!

— Узр, отахон, — дедим гапга аралашиб. — Неча ёшга чиқдингиз?

— Менма? Энам айтиб эдики, сен от жили тут пишигида тувилгансан, ўша жили кофирлар Бухорои шарифни ололмай қиличи синган, деб эди... Сўгин ўша жили тут пишигида қаттиқ жомғир жовиб, тутларди тукиб жуборган экан... — Ўйлаб туриб қўшиб қўйди. — Бошпуртда туқсон жетти. Энамди айтишига қараганда жуз турт.

— Кўз тегмасин, бардамсиз, — дедим далда бериб. — Насиб этса яна юз йил умр кўрасиз.

— Билмадим-ов, болам, — чол маҳсили оёғини силаб қўйди. — Аяқ жаман оврийди. Шу ёшдан мунай бўлсак, ҳайронман, қартайганда не қилабиз...

У деразага қараб, овоз берди.

— Ҳой, Норбиби, чай келтирмайсанба? — Кейин ҳасрат қилди. — Қулови том битган! Эшитмайди. Чай десам, тоҳарат суви келтиради!... Шуйтиб бошқа аёл олсамба-а? — Гапи ўзига нашта қилиб ҳе-ҳелаб кулди. — Аёлди жомони бўлмайди, болам! Вақтида желкасини қашлаб турсанг бас!

Кампир нон-чой олиб кирди. Дастурхон ёзди.

— Эваралар жўғида ҳалиям желкасини қашлаб тураман, — деди чол. — Туврима, Норбиби?

— Туври, — деди кампир ҳеч балони эшитмай. — Норқулингизди келини қўзилабди... Қиз...

— Ана! — деди чол. — Мен буни желкасини қашлайман, буни чевара келини қиз тувади. Яхши қашламаган чиқарман-ов...

«ТАНИШУВ»

- «Жириг-жиринг!»
— Лаббай, эшитаман.
— Алло, ким бу?
— Ассалому алайкум. Кечирасиз, ким керак сизга?
— Ким бу ўзи?
— Узр, кимни чақирай?
— Ким бу, деб сўраяпман?
— Ким керак, ахир?
— Сендан сўраяпман: кимсан?
— Э, бор-э, ўзинг кимсан?
— Эш-ш-ш-ак!
— Танишганимдан хурсандман, аммо бу ерда сизнинг қавмларингиз йўқ. Хих!
«Тут-тут-тут...»

БЎЛГАН ЁКИ... БЎЛМАГАН ВОҚЕА

Бу ҳангомани қаердадир ўқиганмидим, эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо шахсан ўзим унга юз фоиз ишонаман.

Биласиз, америкаликлар бокс «жинниси» бўлади. «Жанг»ни томоша қилиш учун минг чақирим нарига учиб боришдан эринмайди. Америкаликлар бойвачча бўлади. Ярим соатлик «муштлашув»ни кўришга минг доллар, икки минг долларни аяб ўтирмайди.

Куналарнинг бирида дунёга донги кетган икки боксчи «жанг» қиладиган бупти. Гумбирлаган рекламалар қилинган. Неча юз минг долларлик патталар сотилган. Тагин неча

миллионлик гаровлар ўртага қўйилган... Буни қарангки, «жанг»га бир соат қолганида боксчилардан бири қўрқиб, жуфтакни ростлаб қолибди...

Албатта, уни суд қиладилар, жарима соладилар. Лекин бу билан «жанг» ташкилотчиларининг дарди енгиллашиб қолмайди-ку! Ҳаммаёқ тўс-тўполон бўп кетади», «фирма»-нинг обрўси уч пул бўлиб, касодга учрайди!

Минг томонга зир югуриб, боксчи излайдиларки, қани энди нақ юз йигирма килоли «дев» билан олишадиган мард топилса!

Бир маҳал қарашса, спорт саройи олдидан дўппи кийган, қорачадан келган, чайиргина йигит ўтиб кетаётганмиш, «ке, шунгаям бир ялиниб кўрайлик, шояд жонимизга оро кирса», деб гапга солишибди.

— Мен ўзбекман, меники инглизча «но», — дебди йигит.

Америкаликлар тадбиркор эмасми, дарров ўзбекчани биладиган таржимон топиб келишибди. Маълум бўлишича, бояги йигит Америкага сайёҳ бўлиб келган, шунчаки сайр қилиб, кўча айланиб юрган экан.

Худонинг зорисини қилиб ялинишибди.

— Ёрдам бермасанг, ҳолимиз хароб. Рингга чиқиб, уч раунд туриб берсанг бас, юз минг доллар оласан! — дейишибди.

— Долларинг ўзингга сийлов! — дебди йигит. — Биз ҳожатбарор халқмиз, кўрсат, ўша барзангингни!

«Жанг» айтилган вақтида бошланибди. Барзанги ўзбекни ураверибди-ураверибди! Бечоранинг соғ жойи қолмабди. Шундаям қилт этмасмиш.

Уч раунд ўтибди, тўрт раунд ўтибди... Бир дақиқали та-
наффусда секундантлар ўзбекни елпиб ўтирган экан, таржи-
мон ёнига келиб, маслаҳат берибди.

— Сен ҳам йўлига бўлсаям бир-икки мушт уриб қўй,
ахир!

— Ие, мен ҳам урсам бўлаверадими? — дебди ўзбек.

— Албатта-да! — деган жавобни олибди-ю, кейинги раунд
бошланиши билан барзангининг қоқ пешанасига чунонам
мушт туширибдики, шўрлик шилқ этиб йиқилиб, ялпайиб
қолибди. Қўли буёққа, оёғи уёққа тарвақайлаб кетибди.

Ҳакам унинг устига эгилиб, «бир», «икки», «уч»,
«тўрт» деб санаётган экан, ўзбек пастда ўтирган таржи-
монга тушунтирибди.

— Санаб овора бўлмасин, барибир ўрнидан турмайди.
Мен Зангиотадаги қассобхонада ишлайман. Касбим —
кушхонага кирган буқаларнинг бошига муштлаб, сулайти-
риш. Буям ҳаром ўлиб қолмасидан пичоқ тортиб юбораве-
ринглаар!

АЁЛ ПСИХОЛОГИЯСИ

Эридан мамнун бўлиб турганида:

— Аваз! Авазчик! Турақолсинлар энди! Вой ўзимнинг
асал боламдан! Вой ўзимнинг полвон боламдан! «Адажо-
ним қани?» дейсизми? Адажонингиз ишга кетдилар. Аваз-
жон ҳам «ишга» борадилар. Адажониси-чи, Авазжонга-чи,
ка-а-аттакон шоколад олиб келадилар. Авазжон-чи, адажо-
нисига ўхшаган пахлавон йигит бўладилар... Вой, иштонча

яна ҳўл бўпқопти-ку! Майли, ҳозир алмаштирамиз-да. Вой ўзимнинг тойчоғим!

Эридан хафа бўлиб турганида:

— Аваз! Хой Аваз! Тур ўрнингдан ялпайиб ётмай! Сенинг боғчангга мен боришим керакми? «Ада»лама! Аданг ишга кетди-да, гўрга борармиди?! Ие, иштонинг яна ҳўлми? Сияман, десанг ўласанми, ҳўкиздеқ бола! Арилама! Отангдан нима роҳат кўрдиму, сен нима каромат кўрсатардинг!

ЭРКАК ПСИХОЛОГИЯСИ

Гоҳо «муроди ҳосил бўлган» эркакка бориб турган пари-пайкар ҳам хунук кўриниши мумкин. Бироқ, аёл ранжирмаса ҳам бўлади. Эртасига у тагин пари-пайкарга айланади!

ЭНГ САЙРОҚИ ҚУШ

Булбулнинг эркағи сайрайди. Одамнинг — аёли.

«ТАДБИЙКОЙ»

Янги чиққан китобимга қалам ҳақи олгандим: Нақд етмиш минг сўм. «Налуг»дан ташқари. Етмиш минг-а! Ҳазилакам пулми? Арзимаган уч йил ичида ёзган китобимга шунча пул оламан-у, мен севинмай ким севинсин! Мана, мен ҳисоблаб берай, сиз санаб туринг. Уч йил дегани ўртача минг кун бўладими? Ҳўш, деб туринг. Етти мингни мингга бўласак етти бўладими? Бундан чиқди менинг бир кунлик «ёзувчи-лигим» етти сўмга тўттри келаркан.

Шуни уйлаб, пул санаб утирсам, эшик жирингди.

Чиқсам, етти-саккиз ёшлардаги болакай турибди. Қўлида каттакон сумка.

— Сув кеякми, амаки? — деди «р»ни яхши айтолмай.

— Қанақа сув?

— Минияй сув.

Вой шумтака-ей! Чанқаганимни қаёқдан билди бу?

— Керак, — дейишим билан сумкасидан бир «баклашка» «Нестле» олиб, чаққонлик билан бурама пукакни очди.

— Манг, амаки!

Сувни гўлқиллатиб идиш оғзидан ича бошладим. Чанқоғим қонгач, сўрадим:

— Қанча?

— Беш юз сўм!

— Чайқовчилик қилиш яхшимас, — дедим насиҳат қилиб. — Магазинда уч юз эллик сўм туради.

— Мен чайқовчимасман, амаки, тадбийкойман. Беш юз!

Ўргилдим, сендақа «тадбиркор»дан! Шу қилганингга бир адабингни бермасам!

Ҳали санаб утирган минг сўмликлардан биттасини узатдим.

— Қайтимини бер! — дедим тўнгилаб.

Болакай минг сўмликнинг уёғини айлантириб кўрди, буёғини айлантириб кўрди. Унг чўнтагига қўл суққан эди бир даста минг сўмликлар илашиб чиқди. Ўшанг чўнтагидан беш юз сўмлик, юз сўмликлар олди. Бармосига туфлаб, чаққонлик билан бешта юз сўмликни санаб, қўлимга тутқазди.

— Баклашкани бушатиб бейинг, — деди дона-дона қилиб, магазинга топшияман. «Спаят» кеякмасми? Минг сўм.

— Кеякмас! — дедим мен ҳам беихтиёр «р»ни айтишга тилим келишмай.

— Баклашкани бейинг!

Уйга кириб, ичилмай қолган сувни косага бўшатиб чиқишга мажбур бўлдим. Энди эшикни ёпаётган эдим, болакай сураб қолди:

— Сиз шойиймисиз, амаки?

Вой тадбикорей! Китоб ҳам ўқиркан-да, бу?!

— Мен болаларга ёзмайман-да, — дедим юмшаб. — Ёзсам сенга китобимдан берардим.

— Китобмас, — деди болакай кўзини пирпиратиб. — «Зелений»дан бойми?

Ҳайрон бўлдим.

— Қанақа «зелений»?

— «Кўки»дан бойми? Доллай! — болакай бармоқлари ни ишқаб тушунтирди. — Доллай бойми?

— Доллар? Менда доллар нима қилсин? Умуман, сенга долларнинг нима кераги бор?

— Тўйюз мингим бой эди, — деди у дона-дона қилиб. — Шуни долларга алмаштиймоқчиман. Доллай боми, амаки?

Эшикни қарсиллатиб ёпдим. Зум ўтмай қўшнингнинг қўнғироғи жиринглади.

— Сув кеякми, хола?

«БУТИЛКА» ҲОЖИ

(Бошқа ҳожиларга даҳли йўқ)

Дўстим ўглини уйлантираётган эди. Энди... тўй бўлганидан кейин... ўзингиз биласиз... Ҳалиги қурғурдан жин-

дай-жиндай қилиб утирсак, даврамизга оқ яхтак, оқ дуппи кийган турвасоқол йигит келиб қўшилди. Келин-куёвга бахт-саодат тилаб, фотиҳа тортди.

— Яратганга шукроналар бўлсин! — деди қироат билан. — Муқаддас сафар шарафи каминага ҳам насиб айлади!

«Қуллуқ бўлсин», дедик. Дастурхонда анави «шайтон суви» турганидан хижолат чекдик.

— Минг бор узр, Ҳожи ака. — Косагул шундай деб, шишаларни ими-жимида стол тагига олиб қўяётган эди, Ҳожи ака кескин бош чайқади.

— Йў-йў-йў, тақсир! — деди далда бериб. — Сизлар баҳузур, тақсир, баҳузур. Тўйда хурсандчилик қилишнинг айби йўқ.

Косагул иккиланиб қолди.

— Сиздек муътабар одамнинг олдида...

— Безиён, тақсир, безиён... Биз ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. — Ҳожи ака жиндай-жиндай ичкилик қуйилаётган пиёлалардан кўз узмай, таъкидлади. — Нўш айлаганмиз, бисёр нўш айлаганмиз.

Косагул шумгина йигит экан, Ҳожи аканинг кўзлари сувга тушган мунчоқдек йилтираб турганини пайқаб қолди.

— Сураганнинг айби йўқ, Ҳожи ака. Мабодо ўзлариям...

— Йў-йў-йў! — Ҳожи ака кескин бош чайқади. — Биз ҳам нўш айлаганмиз... Айлаганмиз.

— Кўп эмас, жигчагина, — деди косагул илжайиб.

Ҳожи ака огир муаммо қаршисида қолгандек, бир зум уйга толди.

— Каминани кўп хижолатли аҳволга сопқўйдилар-да,

— деди хурсиниб. — Келинг, йигитнинг сазаси ўлгунча шайтоннинг бўйни узилсин!

— Қайси биридан?

— Каминага «қизили»ям бўлаверади, — деди Ҳожи ака камтарлик билан

Косагул пиёлага бир қултум коньяк қуйиб узатган эди. Ҳожи ака янаям синикроқ оҳангда қушиб қўйди:

— Жонлироқ бўлаверсин, тақсир.

«Жонлигина» қуйилган пиёлани олиб, қисқа нутқ ирод этди:

— Ёшлар қуша қарисин! Ували-жували бўлсин!

Баайни совуқ чой ичаётгандек, қоп-қора соқолининг биттаям туки қилг этмади. Бодринг билан газак қилиб, «яратган неъматингга шукр», деб қўйди.

— Охиригача олмабсиз-ку, Ҳожи ака? — деди косагул пиёла тагида қолган жиндай коньякка қараб.

— Ҳар нарсанинг қонун-қондаси бор, укам! — деди Ҳожи ака виқор билан. — Ичкилик хамр, яъниким макруҳ нарса. Аммо унинг ичида сув ҳам бор. Сув — энг покиза неъмат. Шундайми? Камина сувни ичдим. Макруҳи тагида қолди. Айтаялман-ку, камина ҳам бундан бисёр нуш айлаганмиз. — У қиқирлаб кулди. — Бир улфатимиз бўларди. Ғалати гапларни топиб юарди. Бир гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. «Биринчи қадаҳ билан иккинчисининг орасига қил ҳам сиғмаслиги керак», дерди. Топган гапини қаранг, баттолнинг! Қил сиғмасин, дейди-я!

Косагул Ҳожи аканинг ишорасини дарров тушунди. Пайсалга солмай, пиёлани тўлдириб узатди.

— Йу-йу-йу! Ундоқ қилмасинлар-да, укам! — Ҳожи ака шундай дедию, коньякни сипқорди. «Яратган неъматингга шукр», деб пиёлани косагулга узатди. — Кўрдиларми, укам, макруҳи яна тагида қолди. Узлариям ўргансинлар!

Даврадагилардан бири сафар таассуротларини сўраган эди Ҳожи ака яйраб кетди.

— Э, нимасини сўрайсан, ука! — деди шангиллаб. — Уёқлар Хизир назар солган юрт! Ҳар қадамда магазин! Ҳар қадамда дўкон. Жамийки нарсa муҳайё! Апелсинларни текинга тарқатади-ей! Хоҳла — бир яшик ол! Хоҳла — бир тонна ол! Буни қаранг, ҳамма нарсa бор-ку, термос йўқ экан. Учтагинасини обкетувдим, олам-жаҳон пул бўлди! Улфатим, шуни менгайм айтсанг, ўлармидинг, деб ёмон хапа бўлди.

— Кечирасиз, қайси улфатингиз? — дедим тушунмай.

— Ҳалиги баттол-да! Биринчи қадах билан иккинчисининг орасига қил сигмасин, дейдиган. Шу баттолнинг яна бир гапи бор. «Иккинчи қадах билан учинчисининг орасига қил сигмасин, демайманку, аммо ип сигмаслиги керак», дейди!

Косагул яна пиёлани тўлдирди. Ҳожи тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукр, — деди виқор билан. — Кўриб қўй, укам! Тагида ҳар гал бир хил макруҳи қоляпти! Уёқда-чи, вей, видик, телевизор, камера деганлари капийка! «Сони» дейсанми, «Панасоник» дейсанми, «Плипс» дейсанми. Иккита «видик» олсанг, биттаси текин!

— Нега, Ҳожи ака? — дедим ҳайратланиб. — Биттасини пулга, биттасини текинга берадими?

Ҳожи ака хе-хелаб кулди.

— Нега текинга бўларкан? Икки ҳисса арзон бўлганидан кейин биттаси ёнга қоладими, ахир? Тижоратнинг айби йўқ-ку, тўғрими?! Биз тижорат қилаверибмиз, қилаверибмиз, қарасам юким кўпайиб кетибди. Икки қўлимда иккита чамадон. Орқамда сандиқдек сумка. Салапан халтанинг боғичини тишимга тишлаб олганман. Кетаяпсам, биттаси йўлимни тўсди. Узининг тилида важир-важир қилади, тушунсам ўлай! Таржимон келди. «Нима деб алжираяпти бу?» десам, тушунтирди. «Юкингиз юз килодан ошиб кетибди-ку», дейди. «Юкимни оғирлиги унга тушибдими, ўзим кўтариб кетяпманку», десам яна важир-важир қилди. «Нима деяпти?» десам, «Жаноб зиёратчимилар, ё отмилар», деб сўраяпти, дейди. «Мен от бўлсам, бу эшшак», дедим-да амаллаб самолётга чиқиб олдим. — Ҳожи ака хохлаб қулди. Косагулга қараб маъноли томоқ қириб қўйди. — Тўртта видик обкелгандим, иккитаси ёнга қолди. Ўғилчаём қизиқади-да техникага. — Шундай деб яна косагулга қараб қўйди. — Уёқда-чи, дазмол пул экан. Янаги гал дазмол обораман. Баттол иккаламиз ўнта-ўнтадан олволсак, о-кей бўлади! Баттолнинг яна бир гапи бор. Учинчи қадах билан тўртинчисининг орасига қил сиғмасин, демайман, ип сиғмасин, демайман, аммо-лекин арқон сигадиған бўпкетса, юрак сиқиладида, дейди. Топган гапини қаранг! Вой баттолей!

Косагул шишадаги охирги коньякни силқитиб қўйиб узатди. Шишани ерга ташлади. Ҳожи ака тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

— Яратган неъматингга шукр! Қўриб қўй, братан! Макруҳи тагида қолди!

— Уёқда манави масалага қандоқ қарайдилар, тақсир?
— деди косагул.

— Унақанги бетамиз гапларни гапирма, братан!—
деди Ҳожии ака аччиқланиб. — Ичкилик ичган одам ўлимга
маҳкум қилинади!

— Вой-бў, бир ўлимдан қопсиз-да, тақсир! — деди ко-
сагул. — Тақсир ун бешинчи бучка билан ун олтинчи бучка
орасидан самосвал утмагунча қўймайдилар шекилли!

Ҳожии ака тутатиб кетди.

— Оғзингга қараб гапир, ўв братан! — деди қўлини
пахса қилиб. — Мен сувини ичдим, билдингми? Макруҳи
тагида қолди, билдингми?! Аввал ўрганиб олгин-да, кейин
виступат қил, билдингми?!

Қарасам, жанжал чиқадиган. Секин туриб кета қолдим.

АЛЛА

Ун туққизинчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг доғисано, алла.

Оёғимнинг боғисано, алла.

Борай десам боғим йўқ,

Ботай десам, тоғим йўқ, алла...

Йигирманчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Юрагимнинг мадори бўл,

Ўнгитларнинг сардори бўл, алла...

Йигирма биринчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.

Ухлай қолгин аллаё-алла...

Нега чақчаяди бу, а? «Бай-бай» қил! Кўзингни юм дейман! Нега ариллайсан, зумраша! Биров сени уряптими? Ҳой, турсангиз-чи ўрнингиздан! Улиб қолганмисиз? Бола битта меникими? «Скорий» чақиринг! Психиатр кўрмаса бўлмайди. Отасига ўхшаган ненармалний бу бола... Нега менга ўдагайлайсиз? Дод! Золим эрнинг дастидан войдо-о-од!

ЖИННИ БЎЛИШ ОСОН ЭКАН

Биродарлар! Одам-чи, вей, хоҳласа бир кунда телба бўлиши мумкин экан. Қандоқ жинни бўлганини ўзи билмас экан. Касалхонага қачон келдим, ким опкелди, эсимда йўқ. Аммо биринчи қор ёғиб турган ўша қуриб кетгур оқшом аниқ ёдимда.

Шундай қилиб десангиз, ишдан чиқдинг-у, панжара девор олдида гижинглаб турган яп-янги «жийронтой»нинг эшигини очдик. Ойнани қор босиб қолган экан, аввал ардик, кейин ойна тозалагични ўрнатдик. Шиғиллатиб ҳайдаб кетдик. Троллейбус бекатида турган одамлардан камида ўнтаси қўл кўтарди. Тўхтамадик! Эсимни ебманми тўхтаб! Сенку, савоб бўлар деб тўхтайсан, ГАИ кўриб қолса, киракашлик қиялпсан, деб талонингни тешиб беради.

Бекатдан элик қадамча ўтганимда бир жонон шундай ҳимо билан қўл кўтардики, тормозни қандай босганимни ўзим билмай қолдим. Машина янги қор тушган асфальтда сирганиб бориб, шундоққина жононнинг оёғи олдида тўхтади. Эшикни очишим билан жонон лип этиб, ёнимга ўтириб олди. Димоғимга ширин атир иси кирди. Ўзиям

оппоққина, думбоққина. Плашининг елкасига қор қуниб, жикқа ҳўл бўлиб кетибди.

Қаёққа боришини сўрамасимдан ўзи гапириб қолди:

— Печкангизни ёқинг, совуқ қотдим.

Печкани варанглатиб қўйиб юбордик.

— Поччамлар эрталаб пальто кийгизиб, юбормадилар-да?! — дедим илжайиб.

«Жонон» очикқина экан.

— Поччангиз аввал ўзларини эпласинлар! — деди таманно билан. — Машинангиз янги экан, ҳиди келиб турибди. Маркаси қанақа?

Машина маркасини айтиб, яна илжайдим.

— Сиз машинамнинг отини билиб олдингиз. Энди машинам ҳам сизнинг отингизни билсин-да.

«Жонон» ширин жилмайди.

— Лёля!

— Лолахон экансиз-да. Ўзингиз ҳам худди лолага ўхшаб...

— Лолахонмас, Лёля! — деди у гапимни кесиб.

— Э, Лаълихон денг?!

— Қанақа Лаъли? — у аразлаб лабини чўччайтирди. — Лёля!

Ҳай Лёля бўлса, Лёля-да! Йўлимиз бир экан. Гаплашиб кетдик. Лёляхон ательеда дизайнер бўлиб ишларканлар. Поччамиз «предприниматель» экан. Ўйга ҳафтада бир келаркан. Шу гапни эшитганимдан кейин шайтон йўлдан оздирдим, бошқами, билмайман. Хуллас, машинани қандай қилиб гараж томонга бурганимни ўзим ҳам билмай қолдим.

Улай агар, кўнглимда ёмон ният йўқ эди. Шунчаки, Лёляхон билан бирпас ҳангомалашиб ўтиргим келди. Домимиздан юз қадамча наридаги темир гараж олдида тўхтаганимизни кўриб Лёляхон ипдек қошини чимирди.

— Ҳорманг!

— Биласизми... — дедим чайналиб. — Машина олганимга энди уч кун бўлди. Ҳали «ювганимча» йўқ... Шу... сиз билан... Илтимос, мени тўғри тушунинг...

Лёляхонга гапирялман-у, икки кўзим домимизнинг бешинчи қаватида. Машинада бегона жувон билан келганимни хотинбой деразадан кўриб қолса борми?!

Хайрият, Лёляхон замонавий аёл эмасми, мени тўғри тушунди. Машина гаражга кириши билан бу эшикдан мен тушдим, у эшикдан — у.

— Сиз ўтираверинг! — дедим машинага имо қилиб. — Иссиққина... Мен ғизиллаб бориб битта шампан олиб келаман.

Лёляхон аввалига ним қоронғи гаражнинг бурчак-бурчагига хавотирланиброқ қараб қўйди-ю, кейин хотиржам бўлди. Негадир темир-терсак асбоблар солинган тахта яшикдан болғача олди.

— Майли... — деди болғачани саланглатиб. — Буквально беш минут. Бўлмаса... — У қўлидаги болғача билан ширингина таҳдид қилиб қўйди.

— Уч минутда келаман.

Ҳовлиқиб гараждан чиқдим-у, ўйлаб қолдим. Хотинбой бешинчи қават деразасидан қараб турган бўлса... Гаражни очик ташлаб, аллақаяққа гумдон бўлганимни кўрса. Пастга тушса...

Яна қайтиб келдим.

— Лёляхон! — дедим гараж эшигидан муралаб. — Кечирасиз, уч минутга устингиздан қулфлаб кетаман. Тагин биров обқочи кетмасин сизни...

У огзини очишга улгурмай гараж илгагига отнинг калласидек қулфни солиб шарақ-шуруқ қулфладим-да, чорраҳадаги дуконга қараб чопдим.

Кечадан бери эзилиб ёққан ёмгирдан кейин қор тушгани учунми, ер улгудек сирганчиқ. Ҳарсиллаб чопиб боряпман-у, ичимда ўзимга қойил қоламан. Гапниям жа оламан-да! «Сизни ўгирлаб кетишмасин!» дедимми? Лёляхон билмайдик, хотинбойдан қўрққаним учун устидан қулфлаб кетяпман. Майли, мана ҳозир битта шампан, бир плитка шоколад оламиз. Уч минутда қайтиб борамиз...

Қўлтиқда шампан, чунтақда шоколад. Дуконнинг ойнаванд эшигидан отилиб чиққанимни биламан... Бир маҳал кўзимни очсам, оппоқ шифтли уйда ётибман. Урнимдан турмоқчи эдим, чап қўлим чунонам зирқираб огридики, жоним чиқиб кетай деди. Ун томонимдан гўлдираган овоз келди.

— Бахтинг бор экан, йигит, қўлинг синибди. Менга ўхшаб оёғинг синса нима бўларди?

Мундай қарасам, олти кишилиқ палатада ётибман. Ҳаммаси менга ўхшаб, сирганчиқда йиқилган майиб-мажруҳлар... Гастрономга борганим, шампан олганим эсимга тушди. Ўша заҳоти гаражга қамалиб қолган Лёляхон лоп этиб кўз ўнгимга келди-ю, қўлимнинг огриғини ҳам унутиб, сакраб туриб кетдим.

— Калит қани?

— Нега бақирасан?! — деб ҳалиги киши яна гўлдиради.
— Калитни бошингга урасанми? Бир ўлимдан қолганингга шукур қилмайсанми, хумпар?

Чўнтагимни кавласам, ҳеч вақо йўқ! Шундангина шифохона ҳалатини кийгазиб қўйишганини пайқадим.

— Калит қани? Соат неча бўлди? — дедим йиғламоқдан бери бўлиб.

Палатадаги ҳамдардлар тонг отиб қолгани, соат етти бўлгани, кийим-кечагу калит-малитлар «приёмный покой»да бўлишини тушунтиришди. Гипсланган қўлимни чангаллаб, югурдим. Искаладчи хотин соат тўққизда келаркан. Дод, деб юборай дедим. Нима қилай? Уйга телефон қилсам, хотинбойдан балога қоламан. Майли, йиқилдим, қўлим синиб, баннисага тушдим, дейишга дерман. Лекин тезроқ бориб гаражни оч, бир бечора қамалиб ётибди, кечаси билан совуқда тиришиб қолгандир, деёлмайман-ку!

Ақлимга балли! Уйлаб-уйлаб йўлини топдим. Ҳамшира қизга дўхтирнинг эшигини очтириб, тўртинчи подъездда турадиган Марат деган ўртоғимга қўнғироқ қилдим.

— Жон дўстим, тезроқ кел! — дедим ялиниб. — Аммо баннисага тушганимни хотинимга айта кўрма.

Ҳақиқий дўст шунақа пайтда билинаркан. Марат ярим соатда етиб келди. Эгнида пальто, бошида телпак.

— Совуқми? — десам, қўлларини ишқалаб дийдиради:

— Эшак ўладиган совуқ бўляпти.

Дўстимга аҳволни тушунтирдим. Искаладчи хотин келиши билан калитни олдик.

— Лёляхондан узр сўра! — дедим эшикка йўналган

Маратга. — Шундоқ-шундоқ бўп қолди, кечираркансиз, дегин.

— Хотиржам бўл. Ҳаммасини ес қиламиз.

— Шошма! Аввал Лёляхонни кузатиб қўйгин-да, кейин хотинбойга бу ёқда ётганимни айт. Телефон қилса банд экан, дегин...

Дўстим ҳовлига отилди.

Кўнглим анча жойига тушиб, палатага кириб ётдим. Обход бўлди. Навбатчи дўхтир суягим икки жойдан сингани, камида бир ҳафта ётишим кераклигини айтди. Жаҳли тез бўлсаям, ўзимизнинг хотинбой яхши-да! Кўрасиз, ҳализамон товук шўрва кутариб кепқолади. Чўлоқ бўлган қўлимни силайди. Ўзингизни эҳтиёт қилсангиз бўлмайдимиз, дейди. Кўз ёши ҳам қилиб олади. Меҳрибон-да!

Ширин хаёл суриб ётган эканман, палата эшиги гийқилаб очилди. Семиз санитар хотин тарақ-туруқ қилиб эски кушетка судраб кирди.

— Жинни бўлганми булар ҳаммаси! — деди норози тўнғилаб. — Бири йиқилади, бири муштлашади. Баннисада бўш жой қолмади. Пиёнисталар!

Ўша заҳоти гавдали бир беморни икки қўлтиғидан суяб олиб киришди. Касал бечоранинг боши дока билан қалин ўралган, рангида ранг қолмаган, мўйлови шалтайиб турарди.

Кушеткага жой солишлари билан бемор шилқ этиб ўзини ташлади. Тепасига борсам... Мўйлови танишдек кўринди. Синчиклаброқ қарасам ўзимнинг қадрдон дўстим — Марат!..

— Нима бўлди?! — Жон ҳолатда қичқириб юбордим шекилли, Марат амаллаб кўзини очди.

— Дара бўлди! — деди инқиллаб. — Бало бўлди! Гаражингни эшигини очганимни биламан, ичкаридан бир алвасти югуриб чиқиб, болға билан қоқ пешанамга чунонам туширди, чунонам туширди... — У гапиришга мадори қолмади шекилли, юзини девор томонга ўтириб олди.

Эгнимда банниса халати, оёғимда шиппак, кўчага отилдим. Таксичи дийдираб турганимни кўриб раҳми келди шекилли, гап-сўзсиз тўхтади-ю, машинасини айтган томонимга гириллатди. Йўқ, уйгамас, ўзимнинг темир гаражимга.

Шуниси эсимдаки, гараж ланг очиқ турарди. Энг аввал орқа капот устида ётган болғага кўзим тушди. Кейин... Нима десам экан?.. Дўлда қолган таппини кўрганмисиз? Менинг машинам — уч кунгина минган яп-янги машинам худди ўшанақа аҳволга тушган эди. Ойналари чил-чил синган, томию капотлари, орқа-олдию ёнбошлари болға билан пачоқланган, шу қадар ҳафсала билан, шу қадар эринмай, тартиб билан пачоқланган эдики, ақалли номига бир қарич соғ жойи қолмаганди. Гаражга қамалиб қолган Лёляхон кечаси совқотиб тарапага айланмаслик учун хўп гайрат қилгани кўриниб турарди.

...Одам қандок жинни бўлганини билмас экан. Касалхонага қачон келдим, қандок келдим, ким обкелди, эсимда йўқ. Кейин, сал ўзимга келганимда айтиб беришди. Аввал гипсланган қўлимни тишлаб ириллабман. Ундан кейин шиппак билан қор тепиниб хумордан чиққунча ўйнабман... Бу ёққа хотинбой билан ўша инсофли таксичи олиб келибди.

Мана, ётибмиз, энди. Хотинбой ҳар куни товук шурва олиб келади. «Қуяверинг, жинни бўлган битта сизми?» — деб юпатади. Айтмоқчи, кеча хушxabар топиб келди. Учинчи синфда ўқийдиган ўғилчамиз темир-терсак топширишда шаҳар биринчилигини олибди.

Муаллиф изоҳи. Бу — бўлган воқеа. Фақат ҳикоя қаҳрамони мен эмасман!

«ОНАСИ УПМАГАН»

Маҳаллада Нури сатанг дегани бор. Нукул «онаси упмаган қизим бор, онаси упмаган қизим бор», деб мақтанади. Тўғри айтади: унинг қизини онасидан бошқа ҳамма упган!

СУҚҚАБОШ БЕВАГИНА

Мумкинми? Гуд монинг! Салом! Рухсатингиз билан ўзимни представить этсам... Жонетта Кабуловна Халтаева! Мен к сожалению сизнинг сочинениеларингизни ўқиган эмасман. Ростини айтсам, китоб ўқишга вақт йўқ. Биласиз, время — деньги. Хотя эшитганман. В основном мамашкалар ҳақида ёзаркансиз.

Менинг ҳам тўртта болам бор... Нима? Унақага ўхшаймайди, дейсизми? Раҳмат, комплемент учун! Ҳамма шунақа дейди. Мен мамамга ўхшайман. Мамам... гмиш ёшдаям апетитний эди. Как куколка! Ҳар куни сочини причёска қилдиради. Альчибальтга! Альчибальтни танийсизми? Неужели? Первоклассний мастер-ку! Мужской салонига бормаганмисиз? Впрочем, майли... Оловингиз борми?.. Йўқ-йўқ,

мен «Море» чекаман... Сенкю. Зажигалкангизга гап йўқ. Точно импортний!

Итак, тўртта болам бор. Маратик — Нукусда. Интернатда. Ёши... минуточку, ёши, помоему ун тўртда. Шу йил ун тўртга киради. Копия — папаси. Кр-р-расавчик! Смутлиги, кўзининг разреза... Папаси билан биринчи встречамиз Нукусда практикага борганимда бўлган. Зам министр эди. Шунақа абаятельный, шунақа интеллигентний. Икки йилча турдик. Цивилизованный ажрашдик. Тугрисини айтди. «Жаночка, жоним, — деди, — бу ёғи прокол бўладиганга ўхшайди, хотиним жалоба ёзибди, двоеженство учун ишдан ҳайдашлари мумкин», деди. Биласиз, у пайтда бунақа масалалар строгий эди. «Маратик учун волноватся қилма, ўзим опекамга оламан, сен, Тошкентга кетавер, регулярно бориб тураман», деди. «О-кей!» дедим...

...Нигорочка — Самарқандда. Тоестъ, Нигорочка эмас, Наргизочка! Нигорочка — Қўқонда...

Где-то икки йилча олдин Самарқандга бордим. Наргизочканинг детдомига кирдим. Детдом — так себе. Аммо директор ништяк экан! Дылда!

Бўй-басти икки метр. «Братан, дедим, — Наргизочкадан хабар олишим қийин. Ишларим навалом, дедим. «Хотиржам бўлинг. Наргизочкага ўзим оталик қиламан», деди. Уч кун меҳмон бўлдим. Кр-р-утой эркак экан! Молодец!

Наргизочканинг папочкаси ҳам крутой эди. Межрайонний нефтебазада директор бўлиб ишларди. Ёши эликдан ошган бўлсада, как огурчик эди. Самарқанднинг пахани эди.

Хотинидан кўркмасдин шик-к-карний тўй қилди. Ресторанда. Ёмон яшамадик... Қамалиб кетгани чатоқ бўлди.

Уша ердан «ксива» келди — хабар. У кишининг айтишларича как будто ҳаммасига мен виновата эканман. Э, тўкил дедим! Бензинга дизтопливо қўшишни мен ўргатдимми сенга дедим!

Аммо Нигорочкадан анчадан бери хабар олганим йўқ. Айтим-ку, «время—деньги». Қўқонга ҳеч йўлим тушмаяпти. Нигорочка отасида қолган. Предприниматель эди. «Жаҳон бозорида» саккизта «точка» си бор эди. Характери «миленький». Такой послушный. Иккита хотинидан боласи бўлмагани учунми, Нигорочкани жонидан ортиқ кўрарди. Ҳар куни минг хил ўйинчоқ олиб келади. Ҳаммасига ўзи айбдор! Нуқул замечание беради, нотация ўқийди. «Жаннатхон, таҳорат сувини яхши иситмабсиз. Хуфтондан кейин кўчага чиқмасинлар. Номаҳрамларга кўринмасинлар. Бегона эркаклар билан гаплашмасинлар!» Томи кетган фанатик! Э, сирпал, дедим! Обберган бир хонали квартирангга как дурочка учинчи хотин бўлиб ўтиришим керакми, дедим!...

Пардон, яна оловингиздан... Сенкю. Между прочим, зажигалкангизга гап йўқ! Кўп чекасизми? Шавкатнинг папасиям кўп чекарди. Мана буни настоящий мужик деса бўлади! Қомат бесподобний! Сочлар курчавий! Бизнесни синдириб қўяди! Ҳамма иши «дода»! Тўртта хотинини вот так обеспечить қилиб қўйган. Раҳ, меется ЗАГСимиз йўқ эди. Впрочем буниси неважно. Иккита «Мерси» бор эди. «Мерс — 600»! Белдерсойдаги дачасини айтинг! Саунаси, бассейни...

Нет равных! Бир йилча бўлди. Россияга кетганча дараги йўқ. Ўша ердаги братанлардан суриштирсам, биз не в курсе дело, дейди...

Шавкатчик ўзимда. Икки ёшга чиқди. Шустрий. Ходячая бомба. Между нами бир гап айтайми? Уйга нотаниш «дядя»лар келса, ҳалитдан мени ревновать қилади, паразит! Сизни «фазендам»га «ходячий бомба» йўқлигида қақираман, о-кей!

В общем майли, ближе к делу! Менга сизнинг паддержкангиз керак. Ҳокимиятга заявление берган эдим. «Мен мать одиночкаман. Қийналиб кетдим, шаҳар марказидан квартира беришингизни сўрайман», деб. Борсам бир пацан утирибди. Ун кундан кейин келинг, деди. Бугун борсам нима дейди денг? «Тўрт хонали уйингиз бор экан-ку!» дейди. Мен уйни сенинг пулингта опманми? Худога шукур, бошимда эрларим тоест, эрим бор, тоест бор эди. Бу уйни ўз пулимга сотиб олганман. Эллик минг «бакс»га! Тагин нима дейди денг, фраер? «Опажон, «монетный двор»дан чиқиб келдингизми, ҳамма ёгингиз бриллиант-ку!» дейди. Менга комплимент қияпти, сопьяк! Бриллиантни сен подарка қипсанми? Аёл бошим билан бизнес қияпман. «Челнок»ка боряпман. Стамбулга, Дубайга, Южный Кореяга... Осонми? Ҳар қадамда «мент!» «Доля» чўзмасанг, ҳамма сини обқўяди!

Кстати... Дубайда бўлганмисиз? Обязательно боринг! Техника почти даром! Тилла — навалом. Араблар темпераментний бў... Ну, буниси неважно!

Короче, ҳокимиятдаги ўша пацан «Сизга уй йўқ, ҳамма

квартиралар приватизация қилиб бўлинган, қаёққа борсангиз, «катта куча», деди. Шуни бир фельетон қилинг! Беспо-
мошный мать-одинокани унижат қилиш қанақа бўлишини
бир, кўрсатиб қўйинг! Мен ҳам қарздор бўлиб қолмайман.
Фамилияси... минуточку, фамилияси... ёзиб олганман...

Нима? Ёзмайсиз? Тоест, как ёзмайсиз? Нима? Нима де-
дингиз? Яна бир қайтаринг! «Мен инкубатор тузатадиган
уста эмасман», дедингизми? Ким инкубатор? Нега аёл ки-
шини ҳақорат қиласиз? Нима ҳаққингиз бор. Нахал! Писақа
несчастный! Ма, зажигалканг бош-ш-шингдан қолсин!

«ҲАЯЖОНЛАНМАНГ»

Машойиҳлар билиб айтган экан: дўстнинг эскиси, хо-
тиннинг янгиси яхши бўларкан. Янги хотин дегани-чи, янги
калишга ўхшаркан, вей! Иссиққина. Юмшоққина. Торги-
на... Аввалги хотини сигир мижоз эди. Лапанглаб юради-
мией, овқатни пишиллаб ейдимией... Бунисининг юргани
билинмайди-я! Мушукка ўхшайди, барака топкур! Бирам
одобли, бирам меҳрибон! Икки гапнинг бирида «жоним»,
дейди. Унсизгина пилдираб келади-да, тиззасига ўтириб
олади. Тиззасига ўтири-и-и-б, томоғини ялайди. Шундай
қилса, эркак кишининг асаби ором олармиш. Дўхтир-да,
билади... Аввалги эри шундоқ хотиннинг қадрига етмаган
экан, номард!

Мана, бугун ҳам диванда ўтире-е-еб, «Саломатлик»
журналини ўқиётган экан. Эри эшикдан кириб келиши би-
лан мулойим товушда сўради:

— Яхши келдингмизми, жоним?

— Яхши, — деди эр, — бугун мажлис бўлди.

— Ҳаяжонланманг, жоним, ҳаяжонланманг, — деди хотин.

Эр хайрон бўлди.

— Ҳаяжонланаётганим йўқ. Ишхонада мажлис бўлди. Мажлисда...

— Ана, яна ҳаяжонланаяпсиз! Мажлис бўлса бўпти-да! Шунгаям ҳаяжонланиш керакми?

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, ахир! — деди эр баттар хайратланиб.

— Қўйинг, жоним, арзимаган мажлис деб ҳаяжонланманг. Бир марта гапимга кириг. Илтимос, ҳаяжонланманг!

— Ҳой, барака тоғгур, ҳаяжонланаётганим йўқ!

— Ана, қўлингизни пахса қиляпсиз. Биринчи стадия. — Хотин унинг кўзига диққат билан тикилди. — Нима кераги бор ортиқча ҳаяжонни!

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, дедим-ку! — Эр инграб юборди. — Ҳаяжонланаётганим йў-у-ўқ!

— Овозингиз титра-а-аб чиқаяпти. Демак, ҳаяжонланаяпсиз. Одам ҳаяжонласа, юрак тез уради. Юрак тез урса, томирдаги қон босими кучаяди. Ҳаяжонланманг, жоним, ҳаяжонланманг! Утиринг, томоғингизни ялаб қўяман. Фақат ҳаяжонланманг!

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, инсон, ҳаяжонланаётганим йў-у-ўқ!

— Кўрдингизми, овозингиз борган сайин баланд чиқаяпти, жоним. Одам қаттиқ ҳаяжонланса шунақа бўлади.

Аввал овози титраб чиқади. Кейин баландлашади. Қон оқими кучайса, андриналин купаяди. Андриналин купайса, босим кутарилади. Босим кутарилса, қон томирлари зуриқади. — Хотин азза-базза ялинди. — Хуп денг, жоним, ҳаяжонланманг!

Эр тиззасини муштлади.

— Ҳаяжонланаётганим йўқ, дейман-а, ҳаяжонланаётганим йўқ!

— Ана, бақиряпсиз! Күзингиз бежо... Иккинчи стадия! Қон томирлари зуриқса, асаб толалари ўлади. Асаб толаси ўлса, одам insult бўлади: фалаж! Кўзи ғилай бўли-и-иб, оғзи қийшайи-и-б қолади. Оёқ-қўли ишламай қолади! Мен психиатрман-ку, жоним, биламан-ку! Хуп денг, ҳаяжонланманг!

— Ҳаяжонланаётганим йўқ! — деди эр бўкириб. — Ҳаяжонланаётганим йўқ, ғалча, ҳаяжонланаётганим йў-ў-қ!

— Оғзингиздан кутик чиқа бошлади. Учинчи стадия! Фалаж бўлсангиз ундан нари-я, жинни бўпқолсангиз... Хуп деб қўяқолинг жоним, ҳаяжонланманг!

— Нима? «Жинни?» Ким жинни?! — Эр аввал столни муштлади. Кейин қўшқўллаб сочини юла бошлади. — Ҳаяжонланаётганим йўқ! До-о-од! Войдо-о-од! Ҳаяжонланаётганим йў-ў-ў-қ!

...Хушига келиб қараса, хотин нари... хонадан кимгадир телефон қиляпти.

— Аллөөёё, бу жиннихонами? Флорочка, ўзингмисан, жоним? Ҳаяжонланма-а-а-ай ўтирибсанми? Эримга неча марта айтаяпман: ҳаяжонланманг, ҳаяжонланманг, десам бу

яна ҳаяжонланаяпти. Пешанам курсин, аввалги эрим ҳам ҳаяжонланиб-ҳаяжонланиб, уч ойда жинни бутқолувди. Буни-си бир ойгаям бормаиди шекилли?.. Нима, Йў-у-ук, уёгини уйлаб қўйганман. Гутурт, пичоқ, болта — ҳаммасини беки-тиб ташлаганман. Нима дединг? Вой, сенинг эрингни уже опкелишдими? Яна битта койка тайёрлаб қўй, жоним! Эр-та-индин меникиям бориб қолади-ёв...

«ГУРУЧ» ОПЕРАЦИЯСИ

Саид Аҳмад ака девзира гуруч танлашга уста. Бир гал аз-за-базза Қўқон бозорига кириб, Чўнгаранинг гуручидан ха-рид қилдик: Саид Аҳмад ака — ўттиз кило, мен ўттиз кило. Мезбонлар гуруч солинган қоғоз қоғларни вагонга чиқариб беришди. Поезд жилганидан сўнг устоз билан алла-паллага-ча гурунглашиб ўтирдик. Кейин ухлаб қопман.

Бир маҳал ғалати шатир-шутур товушдан уйғониб кетдим. Қарасам, купе шифтида хира чироқ ёниб туриб-ди. Саид Аҳмад ака майкачан бўлиб ўриндикқа ўтириб ол-ган. Олдида иккита қоп. Менинг қопимдаги гуручдан ҳо-вучлаб-ҳовучлаб олади-да, ўзининг қопига солади.

— Ҳорманг, устоз? — дедим. — Нима ҳаракат?

— Уйғондингми? — деди оқсоқол кирои мяхр билан. — Ухлайвер, болам, чарчагансан, ухлайвер.— Шундай деб юмушини бамайлихотир давом эттираверди. — Мен билан ишинг бўлмасин, — деди тушунтириб. — Шунақа, ярим кечадан кейин эсим жиндай кирарли-чиқарли бўлиб қолади. Нима қилаётганимни ўзим билмайман.

Ҳайрон бўлдим. Қарасам, гуручимнинг баракаси учиб кетяпти.

— Эсингиз кирарли-чиқарли бўлса, нега ўзингизнинг гуручни менинг қопимга солмайсиз-да, меникини ўзингизнинг қопингизга соласиз?

Саид Аҳмад ака хотиржам қараб қўйди.

— Унда сапсем жинни бўламан-ку, болам!

ЭНГ «АНИҚ» ЖАВОБ

Наврўз — диний байрам, деган гап авж олган кезлар эди. Самарқандга бордик. Мезбонлар бизни Ургутга — Тўпхона деган жойга олиб боришди. Одамлар ҳашар қилиб тоғ устида Наврўз учун махсус қурган оромгоҳни курсатишди...

Тушдан кейин Самарқанд Давлат университетида учрашув бўлди. Саид Аҳмад ака негадир менга меҳрибонлик қилиб, «Аввал сен гапирасан», деб туриб олди. Бунақа ғамхўрлик тагида нима маъно ётганини кейин тушундим. Ёзма саволлар орасида «Наврўз нега тақиқланди?» деган сўроқ бир неча марта такрорланган эди. Жавоб бермай қўя қолдим. Гапимни тугатай, деб турганимда бир киши ўрнидан туриб сўраб қолди.

— Битта савол жавобсиз қолди. Наврўз байрамнинг динга алоқаси йўқ. Нега шундоқ байрам ёскор қилинди?

Нима дейман? Чиндан ҳам бу байрамнинг динга алоқаси йўқ, шу иш нотўғри қилинди, десам, зугумли раҳбарлардан балога қоламан. Бу байрамнинг кераги йўқ, десам, виждонсизлик бўлади. Шумлик қилдим.

— Гап бундай, — дедим. — Орамизда купни курган устозимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад ака ўтирибдилар. Бу саволга шу киши жавоб бермоқчилар.

Ёнига келиб ўтиришим билан Саид Аҳмад ака шивирлади:

— Ярамас! Шу саволга сени рўпара қилиш учун аввал сен гапиргин, дегандим.

У киши ҳам бошқа ҳамма саволларга жавоб берди-ю, Наврўзга йўламади. Шунда бояги одам тагин ўрнидан турди.

— Домла, ҳалиги савол тагин жавобсиз қолди-ку?

Саид Аҳмад ака ясама жаҳл билан жеркиб берди:

— Нима, мен сенларга авлиёманми? Анави редактор билмаган нарсани мен қаёқдан билай? Жудаям билгинг келса, бугунги кунни дафтарингга ёзиб қўй. Бу саволингга икки йилдан кейин жавоб оласан!..

Икки йил кутишга тўтри келмади. Оқсоқолнинг гапига фаришталар омин, деган экан. Мустақиллик шарофати билан Наврўз тикланди.

НОТАВОН КҮНГИЛ

«Худо урган» бир танқидчи бўларди. Шунақанги «зўр» эдики, ўзбек адабиётида ҳаммага ёққан асар пайдо бўлиши билан чангини чиқариб дўппосларди. Агар маҳаллий матбуотда унинг «фош қилувчи» мақолаларига жой беришмаса, Москва газеталарида «уриб чиқар»ди. Яна бир одати — ҳазил, ҳажв, юмор деганининг кучасидан ўтмагани учунми, ерга ётқизиб қўйиб бир ҳафта қитиқласангиз ҳам ўшшайиб тураверар, кулгига тоқати йўқ эди. Саид Аҳмаднинг «Ке-

линлар қўзғолони», Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор» ва яна талай суюкли асарларни «фош қилган» шу эди...

Хуллас, кунлардан бирида наҳорги ошга борадиган бўлдик. Саид Аҳмад акага мен «шўпирлик» қилдим. Буни қаранг, меҳмонлар шу тартибда ўтириб қолдики, Саид Аҳмад ака билан бояги «зўр» танқидчи бир лагандан ош ейдиган бўлди.

— Менга қаранглар! — деди Саид ака овозини баралла қўйиб. — Ҳеч замонда ит билан мушук бир товоқдан овқат еганини кўрганмисизлар? Кўрмаган бўлсаларинг, энди кўрасизлар!

Худди шуни кутиб тургандек, ош тортилди. Икковларининг ўртасига лаган келтириб қўйишди. Танқидчи аланг-жалаң бўлиб қолди: қошиқ йўқ экан.

— Қошиқ борма? — деди танқидчи бўйинини чўзиб.

— Қошиқни нима қиласан? — деди Саид Аҳмад ака. — Ҳамма қўли билан оляпти, сен ҳам ошалаб еявер-да, ё қўлингни юзмаганмисан?

— Йўқ, — деди танқидчи. — Қошиқ билан еса «гигиеничный» бўлади.

— Ҳой, болам, — деди Саид Аҳмад ака чой ташиб юрган йигитчага, — мана шу акангга битта қошиқ топиб кел. Чўмич бўлсаям майли!

Қошиқ келиб, танқидчи уч-тўрт лугунча егунича Саид Аҳмад ака сабр қилиб турди. Кейин суради:

— Қалай?

— Зўр! — деди танқидчи гўлдираб.

— Биласанми, — деди Саид Аҳмад ака салмоқлаб. —

Сен ош еётган қошиқ неча кишининг оғзига неча марта кириб-чиққанини билмайман-у, менинг қўлим ўзимдан бошқа ҳеч кимнинг оғзига кирмаган! Олавер, «стерильный» олавер!

«ДУОГУЙ»

Саид Аҳмад ака бошчилигида бир гуруҳ адиблар олис тоғ қишлоғига бордик. Меҳмонга чақиришди. Уй тўла одам. Давра бошида турвадек соқоли кўксига тушган қария ўтирибди. Ҳамма унга таъзим бажо қилади. Даврага ким келиб қўшилмасин чол узундан-узоқ дуо ўқийди. «Сен ҳам менинг ёшимга етиб юргин, бачам», деб фотиҳа тортади.

Бир хил дуо такрорланавергач, Саид Аҳмад ака сўради:

— Неча ёшга чиқдингиз, тақсир?

— Менба? — деди чол салмоқлаб. — Иккам жетмишга бордим!

— Вой бу-у-у! — деди Саид Аҳмад ака бош чайқаб. — Агар сенинг дуойинг мустажоб бўлса, мен сакиз йил аввал ўлиб кетишим керак экан-да, укам? Мен етмиш олтига чиқдим! Турақол энди, жой алмашамиз!

«АҚЛИНГ ЕТМАГАН НАРСАГА АРАЛАШМА»

Жамики ижодкор қавмига теккан «касал»дан Саид Аҳмад ака ҳам бенасиб қолмаган: мақтовни яхши кўради. Жиндай танқид қилсангиз балога қоласиз! Устоз, бирон нарсаси газетада чиқиб қолса, дарров шогирдларига қўнғироқ қилади:

— Хабаринг боми, бутун фалон газетда классик ҳикоя чиқди! Дарров ўқи!

Навбатдаги ҳикояси чиққан куни ҳам шундай қилди.

— Ўқи, болам, ўқи! Ўзиям жа-а-а «обборганман». Бунақа асарни мендан бошқаси ёзолмайди.

Ўқидим. Ҳикоя чиндан ҳам жуда таъсирчан эди, Сталин лагерларида азоб чекканлар қисмати бутун даҳшати билан тасвирланган... Ҳикояни ўқиб бўлмасимданоқ устоз тагин кўнгиروق қилди.

— Қалай, «оббориппанми?»

— «Обборишга обборипсиз-ку», бир жойида жиндай «қовун тушибди», — дедим ростини айтиб.

Саид Аҳмад аканинг овози дарров ўзгарди.

— Сан ўзи, мани кўролмийсан. Ҳар нарсадан бир ишкал кидирасан.

— Бўғилманг, устоз, бўғилманг, — дедим ховридан тушириш учун. — Аммо китобга киритаётганда барибир ўша жойини тузатиш керак... Сиз тасвирлаган воқеа қишда бўлади. Тўғрими?

— Тўғри, — деди Саид Аҳмад ака. — Қаҳратон қишда бўлган. Ҳаммасини ўз кўзим билан кўрганман.

— Ишонаман, оқсоқол, ишонаман. Шундай қилиб, қаҳратон қишда қамоқдаги баракка ўт кетади, тўғрими? Ноинсоф дежурний, юқоридан буйруқ бўлмагунча барак эшигини очмайман, менга деса ҳаммаси ёниб кетсин, дейди. Қанча одам жароҳатланади, заҳарланад, оир ўзбек йигит бечора куйиб ўлади, тўғрими?

— Тўғри, — деди устоз. — Маҳбуслар пайтавасини қуритиш учун печка устига илиб қўйган. Шундан ўт чиққан. Жезқазгоннинг қишини кўрмагансан-да! Изгиринда ҳанг-

раган эшак шамоллаб «васпалена лўкки» бўпқолади. Маҳбуслар пайтавасини қуритмаса, оёғи музлаб, тарашага айланади-ку!

— Бунисини тушундим, оқсоқол. Шундай қилиб, ўлган йигитни қорға обчиқиб ташлайдилар. Тўғрими? Эртасига музлаган ерни минг машаққат билан кавлаб гўр қазийдилар. Маййитни кўмгач, бухоролик икки аскар бола Қуръон тиловат қилади, тўғрими?

— Тўғри. Бизга ўхшаган маҳбуслар тиловат қилса, балого қоларди-да!

— Қуръон тиловат қилинаётганда осмонда учиб юрган тўғрайлар қабристон устига келиб, муаллақ туриб қолади. Ҳатто сайрашни ҳам бас қилади, тўғрими?

— Тўғри. Шу... болам, тўғрай жа ақлли қуш бўларкан-да!

— Шунақа-ку, устоз, қаҳратон қиш бўлса, музни кўчириб, гўр кавланган бўлса, «эшакни васпалена лўкки» қиладиган совуқ бўлса, тўғрайга бало борми?

Устоз бир лаҳза сукутга кетди. Чамаси, нима дейишни билмас эди. Аммо зум ўтмай телефондан зардали овози келди:

— Сан, ярамас, ақлинг етмаган нарсага аралашма, хўпми? Мани тўғрайларим «зимний» тўғрай! Ёзда кетиб, қишда келади, тушундингми? И вапше, бунақа майда-чуйда гапларни кўтариб юрма, хўпми?

...Шундай дейишга деди-ку, ҳафта ўтмай ҳикоянинг ўша жойини қойилмақом қилиб тузатиб қўйди.

«ЯҚИН КЕЛМА!»

Избоскандаги учрашувдан кейин утириш бўлди. Андижонга қайтиб юрмасдан ўша ерда қоладиган бўлдик. Мезбонлар бизни меҳмонхонага кузатиб, қайтиб кетишди. Шунда аллакимдан Андижонга кетайлик, деган таклиф тушди. Вақт ярим кечадан ошган, машина йуқ.

— Хоҳласанг, машинани мен топаман! — деди Саид Аҳмад ака.

Кучага чиқдик. Бунақа бетартибликларни унча ёқтирмайдиган Носир Фозилов — тажанг. (Носир аканинг сочи ҳам, ўзи ҳам, борингки, гапи ҳам сариқ. Тез жаҳли чиқади. Аммо ниҳоятда ростгўй, дангалчи одам).

— Қўй, сариқ болам, хуноб бўлма, ҳозир йўлини қиламиз, — деди Саид Аҳмад ака юпатиб.

Ниҳоят «Тез ёрдам» машинаси учради.

— Жон акалар! — деди хайдовчи эланиб. — Сизлар учун ҳар қанча хизматга тайёрман. Аммо бу «дежурний» машина. ГАИ тўхтатса, правамни олиб қўяди.

— Ишинг бўлмасин! — деди Саид Аҳмад ака. — ГАИ тўхтатса ўзим гаплашаман. Сен Носир, бу еққа утир, сен бу ёққа чиқ!

Хайдовчи билиб гапирган экан. Шаҳарга кираверишда чиндан ҳам машинани ГАИ тўхтатди.

— Ана, расво бўлдим! — деди хайдовчи йиғлаб.

— Сен жим утир, мелиса билан ўзим гаплашаман, — Саид Аҳмад ака шундай деди-да, машина ёнига келаётган ёш лейтенантга пешвоз чиқди. Лейтенант гап бошламасиданоқ тўхтатди.

— Яқин келма, жон укам, яқин келма! Жонингдан умидинг бўлса, яқин келма! Бола-чақанг бўлса керак, яқин келма!

Лейтенант эсанкираб қолди. «Нима гап?» деб сураган эди Саид Аҳмад ака тушунтирди:

— Бир укамиз сариқ бупқолди. Ишонмасанг, ўзинг қараб кўр!

Лейтенант иккиланиброқ машина кажавасининг эшигини очди. Сапсариқ хира чироқ остида, сапсариқ кушеткада хумрайиб утирган сапсариқ Носир акани кўрдию, ўзини орқага ташлади.

—Вой-бууу! Жудаям ўтиб кетганга ўхшайди! Тезроқ оборинглар!

«БЕМОР ПИЁЗ»

Абдулла Қаҳҳорнинг машҳур дачасида кейинги йилларда Саид Аҳмад ака яшади. Бу — биринчидан. Иккинчидан, дача Ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни «сайратиб» юборади. Чунгаранинг гуручию, зайтун ёғидан қилинган ошни куп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини барибир битта ўзи емайди. Бокқа дам олишга борган ёзувчилардан кўнгил яқинларини албатта чақириб чиқади.

Ошхўрлар ҳам жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат «ҳисса» қўшади. Биров тўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гутурт дегандек... Қолган

«арзимас» харажатлар — гушт, ёғ, гуруч, ичимлик — Саид Аҳмад акадан.

...Кунларнинг бирида Эркин Воҳидов қўнғироқ қилиб қолди.

— Юринг, оқсоқолнинг дачасига бориб, пиёздан хабар олиб келамиз.

— Қанақа пиёз? — деган эдим, тушунтирди.

Эркин ака устознинг дачасига бир эмас нақ олти та пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям унақа-бунақаси эмас. Олтиариқнинг пиёзи!

Эркин Воҳидов, Раҳматулла Иноғомов, мен — узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёздан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешонаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум бўлишича, бу Эркин ака билан Раҳматулла аканинг туртинчими-бешинчи марта «пиёздан хабар олиши» экан.

Мен ҳам мазахурак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга қўнғироқ қилдим.

— Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

— Иложи йўқ, — деди Эркин ака, — «пиёз операцияси» барбод бўлди!

Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қоғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон бўлиб қутини очса, қат-қат қоғоз орасидан битта пиёз, ёнида конвертга олинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: «Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб юрагимни сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам қўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичикиб, касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, уч-тўрт

кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз».

— Энди нима қиласиз? — десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

— Ҳозир оқсоқолга кўнгироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. «Пиёзнинг дарди оғир экан, шурлик улиб қолди», деб кўя қоламан.

— Эсингиз жойидами? — дедим капалагим учиб. — Оқсоқол пиёзнинг таъзиясига келдик, деб юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

— Бўёги ҳам бор, — деди Эркин ака ўйланиб. — Майли, бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан.

«Устоз! Пиёзимни шунча боққанингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. «Ешлик — бебошлик» деб шуни айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!»

БЕҲИ

Наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулла билан ишхонада суҳбатлашиб ўтирсак, Саид Аҳмад ака кўнгироқ қилиб қолди. Ҳабибжон келганини эшитиб, боғига таклиф қилди.

— Бир соатда етиб келларинг, ош дамлаб қўяман.

Борсак, чиндан ҳам ош дамланган экан.

— Беҳиям солдим, — деди устоз мақтаниб. — Есанг, оғзингда эриб кетади! Жонивор ўзиям бошини еб мева солди-да, бу йил!

Дачада беҳи борлиги эсимга тушиб, гапни айлантирдим.

— Қоронғи тушиб қолаяпти, кеч қолсам уйдагилар хавотир олмасмикан.

Саид Аҳмад ака жўяли маслаҳат берди:

— Ана телефон! Қўнғироқ қил, меникида ўтирганингни айт. Ош бўлаяпти де.

— Тўғри-ку, — дедим «маъюс тортиб». — Уйдагилар сизнинг бог ҳовлингизда ўтирганимизга ишонади. Ош бўлаётганигаям ишонади. Аммо устоз ошга беҳи солибдилар, дачадаги беҳи «бошини еб» мева қипти, десам барибир ишонмайди-да!

— Оббо, ҳар келганинга бир нима юлиб кетмасанг, қўнглинг жойига тушмайди-а! — Саид Аҳмад ака шундай деб, ўрнидан турди. Аллақаердан елим халта топиб чиқди. — Сен Ҳабиб билан чой ичиб ўтиргин, хўпми? — деди бог томон юриб. — Қоронғи тушмасдан сенга ўзим беҳи узиб бераман.

Бунақа «меҳрибончилик» бежиз эмаслигини билиб, секин кетидан бордим. Қарасам, битта беҳини шохдан узяпти-да, иккитасини ердан олиб қопчикқа солаяпти. Ириганроқ, заҳ еганроқ...

— Устоз! — дедим икки қўлимни кўксимга қўйиб. — Одамни унақа хижолат қилманг, устоз! Шу беҳи савилни ўзим узақолай, устоз!

Саид Аҳмад ака кескин бош чайқади:

— Йў-йў-йў, сан уринма! Менинг қўлим чанг бўлишга бўлди. Қара, кўйлагинг оппоққина экан!

— Сизнинг табаррук қўлингиз чанг бўлгунча менинг кўйлагим йиртилиб дабдала бўпкетгани яхшимасми! — дедиму, энг сархил беҳиларни узиб халтага солавердим.

Қопчиқ тулаверган сайин оқсоқолнинг пешанаси тиришиб кетаётганини кўриб, гапни чалгитдим.

— Устоз! Анави тепа шохдаги беҳини қаранг! Нақ Носир Фозиловнинг калласидек келади-я! Нарвон қаёқда эди?

— Сан тополмайсан, ўзим об келаман! — Саид Аҳмад ака шаҳдам қадамлар билан нари кетди.

Шохга тармашиб, тагин уч-тўртта беҳи узган эдим, ёнбош томондан устознинг овози келди:

— Жа-а-а қийналиб кетдинг-а, болам?

Мундай қарасам, Саид Аҳмад ака занглаб кетган каттакон аррани қўлтиқлаб турибди.

— Ушла! — деди арранинг бир дастасини менга узатиб. — Бир томондан сен торт. Бир томондан мен тортай... Сенам қутуласан, менам қутуламан, беҳиям қутулади!

«ЗИЁФАТ» ОПЕРАЦИЯСИ

Арзимаган баҳонада зиёфат қиламан демасам, шу масалада Эркин Воҳидовга маслаҳат солмасам, олам-гулистон эди. Ўйлаб қарасам, биринчи ҳикоям чиққанига қирқ йил бўпти. Шуни дўст-биродарлар билан нишонлагим келди.

— Ие, бу тарихий воқеа-ку! — деди Эркин ака қувониб. — Бунақа байрамни нишонламаса гуноҳ бўлади! Банкетни қайси ресторанда қилмоқчисиз?

— Ҳайронман, — дедим иккиланиб. — Уйда йиғилиб қўя қолсакмикин...

— Жуда тўғри! — деди Эркин ака маъқуллаб. — Аммо бир нарсани олдиндан айтиб қўяй. Сиз ўзингизни ортиқча уринтирманг, хўпми? Бир хилларга ўхшаб иккита қўй сўйиш зарилми? Битта бўлса етади! Жудаям катта қўчқор бўлишиям шартмас. Ҳа, боринг ана эллик килоли бўлақолсин. Тоғ қўкатларини еган қора қўчқорнинг кабоби бошқача бўлади. Зомин тоғими, Нуротами, майли-да...

Қўй сўйиш деган гап ҳаёлимдаям йўқ эди. Шуни айтай деб, энди огиз жуфтлаган эдим, Эркин ака янаям меҳрибонроқ оҳангда давом этади.

— Сиз қийналманг, дейман-да! Баъзиларга ҳайронман. Закуска — яъни газакка қази-қарта, курка гўшти, каклик гўшти, тандир кабоб, қоқланган қизил балиқ, немис пишлоғи, Гуржистон бринзаси, лик-лик холодец, мариновка қилинган қўзиқорин, криветка — булар-ку майли, дастурхоннинг курки... Устига-устак икки хил икра олишга бало борми? Ҳам қора, ҳам қизил икра! Сиз биттасини олинг тамом. Узоқ шарқнинг қизил икраси бор. Осетрина балигиники. Ҳар биттаси анор донасидек келади. Ўшандан биттагина банкасини оласиз. Чиройли тунука банка. Беш килолиги бор, уч килолиги бор. Сиз ўзингизни қийнаманг, уч килолигидан олаверинг!

Ичимдан узундан-узоқ хўрсиниқ келди. Гапирай десам овозим чиқмайди. Эркин ака шавқ-завқ билан давом этипти:

— Хў-ўш, таом масаласи, яъни меню. Баъзан қуда чақириққа борасиз, банкетга, юбилейга борасиз... Исрофгарчи-

ликни кўриб, ҳайрон қоласиз. Бир эмас, ўн беш хил овқат тортади-ей! Сиз ўн икки хил овқат қилсангиз кифоя. Биринчисига бедана шўрва, Қўқоннинг «кўза шўрваси». Кейин ҳўл норин, иссиққина ҳасип, сомса... Айтмоқчи, сомса масаласи... Одамлар аллақандай алмойи-алжойи рекламалар ўйлаб топади. Бир куни кўчада кетаётсак, «Сомсанинг додаси» деб ёзиб қўйибди. Буниси «сомсанинг додаси» бўлса, «онаси» қаёқда деб сўрайдиган одам йўқ. Ўзимизнинг пармуда сомсадан буюраверинг. Сиз қийналманг, дейман-да! Шашлик, яъни кабоб икки хил бўлса етади. Жазли кабоб билан қийма кабоб. Жа, қўнглингиз бўлмаса, думба-жигар ҳам тортиб қўя қоларсиз. Ундан кейин янгича таом удум бўлган. Арабча қовурдоқ дегани. Беш ойлик тўқли-қўзичокнинг миён қовурғасидан қилинади. Устига қаймоқ солинган француз котлети ҳам лаззатли таом... Табака масаласи. «Буш оёғи» деган гапни эшитганмисиз? Ҳозирги Буш эмас, унинг отаси президент бўлган замонда америкаликлар дори билан боқилган товўқ еявериб, семириб кетган. Борганингизда ўзингиз ҳам кўрган бўлишингиз керак. Шунинг учун табакани товўқдан қилманг. Ўрмончи Мансурхўжага айтсангиз, ўн-ўн бешта қирғовул оттириб қўяди. Қирғовулнинг табакаси бошқача бўлади... Охирида ош тортасиз. Асаканинг Чунтагидаги чойхоначидан илтимос қилсангиз, девзирадан қўлинг ўргилсин, ош дамлайди.

Оғзим машинаси ўтирлаб кетилган гаражнинг дарвозасидек ланг очилиб қолган бўлса керак, Эркин ака кўзимга хавотирланиброқ тикилди.

— Ёзиб олаяпсизми? Эсингиздан чиқмайдими?

— Чиқмайди, — дедим хўрсиниб. — Бунақа гапларни унутиб бўларканми? Минг раҳмат сизга! Мунча меҳрибон-сиз?!

— Сиз қийналманг дейман-да! Меҳмонлар неча киши ўзи? Унтами? Биласиз, мен ичмайман. Аммо дастурхонда анави сабил турмасаям бўлмайди. Бир яшик тоза ароқ. Франциянинг бир яшик коньяги бемалол етади. Ҳа, айтмоқчи, Голландиянинг «Хайникен» деган пивоси бор. Ушандан бир қутигина олсангиз, бошқа нарса керакмас.

Мева-чева бемалол! Хандон писта, бодом, нўхат, майиз... Оқ кишмиш сал камёброқ. Космонавтлар ейди. Эски жувадаги Мирваққос баққолга менинг номимдан илтимос қилсангиз уч-тўрт кило топиб беради. Олма, анор, нок, узум ўзимизнинг мевалар. Бозорда нима кўп, банан кўп. Ортиқча уриниб юрманг-да, жон бошига бир шодадан банан, икки кишига биттадан ананас олсангиз, етмоқ тугул етади. Қайси куни бир зиёфатга борсак, дастурхонга қулупнай тортибди. Ҳали ўзимизнинг қулупнай чиқмаган, тўғрими? Худо билсин Хитойдан олиб келганми, Эронданми? Сувда маза бор, унда маза йўқ. Сиз ўзингизни уринтириб юрманг-да, гилос билан шафтоли олинг! Бангладешданми, Малайзияданми, бир тоғора шафтоли, бир тоғора гилос келтирсангиз, олам жаҳон бўп кетади.

— Эркин ака, — дедим йиғламоқдан бери бўлиб, — меҳмонлар тарқаётганда, елкасига тўн ҳам ёпайми?

— Ана шуниси шартмас. Ҳечам шартмас! Бу одатни ким ўйлаб топган ўзи? Қажоқ борсанг тўн беради. Ҳамманинг уйида сандиқ-сандиқ тўн! Сиз бундай қилинг! Меҳмонлар-

нинг ўлчовини сўраб олинг-да, биттадан костюм-шим олиб қўяқолинг. Биласиз, «Версачи» деган машҳур фирма бор. Ўшанинг костюми ҳам чиройли, ҳам модний бўлади. «Оптовой» дан олсангиз, 400 доллардан беради.

— Бир нарса сўрасам майлими? — дедим ўпкам тўлиб. — Мабодо биттагина вертолёт олиб меҳмонларни уй-уйларига вертолётда обориб қўйсам нима дейсиз?

— Керакмас! — деди Эркин ака бош чайқаб. — Биринчидан, вертолёт ҳайдашга учувчи керак, иккинчидан, ҳеч кимнинг уйида вертолёт қўнадиган майдон йўқ. Биттагина «Дамас» олсангиз бўлди. Сиқилишиброқ ўтирса ҳамма сиғади. Шўпирликни ўз зиммамга оламан. Меҳмонларни уй-уйларига обориб қўяман-да, машина меникида қолаверади. Сиз қийналманг, дейман-да!

— Мабодо, — дедим ўпкам тўлиб. — Мабодо зиёфатдан беш-ўн сўм ортиб қолса, ўшанга арқон берармикин?

— Беради! Албатта беради. Нима кўп — ҳўжалик дўқонни кўп. Арқоннинг пишигидан олинг. Ингичка бўлсин, пишиқ бўлсин. Ундан кейин жудаям узун бўлиши шарт эмас. Бўлмаса одамнинг оёғи ерга тегиб қолиши мумкин. Сиз қийналманг, дейман-а! Аммо бу ишни жиндак кечиктириб турасиз. Асарингиз чиққанини яна беш-ўн марта нишонласангиз, арқонни меҳмонларнинг ўзи олиб боради

....Шундай бўлди. Ҳаётимдаги «тарихий воқеа»ни зўр «тантана» билан нишонладик. «Чархпалак» ошхонасида. Эркин Воҳидов, Иброҳим Ғафуров, мен — учовлашиб бир косадан лағмон едик. Ёлғон бўлмасин, бир шишадан пиво ҳам ичдик. Ўзимизнинг «Қибрай» пивоси.

ЙЎЛИ ТОПИЛДИ

(Эркин Воҳидов элик ёшга тўлишига бағишлаб Тошкент Давлат университети талабалири билан утказилган учрашувда сузланган нутқ)

Эркин Воҳидов университетни энди битирган пайтидаёқ таниқли шоир эди. Ўзингиз биласиз, олий ўқув юртини битирган одам олдида уйланиш муаммоси кўндаланг бўлади. Шу масала юзасидан Эркин ака Саид Аҳмад акага маслаҳат солибди.

Оқсоқол, — дебди. — Хабарингиз бор, бир-иккита китобим чиқди. Уч минг сўмча пулим ҳам бор. Лекин қайси бирига етказишни билмаяпман. Машина олайми, уй солайми, хотин олайми? Машина олсам, уй сололмайман, уй солсам, уйланолмайман, уйлансам, машинага пул қолмайди... Нима қилай?

Саид Аҳмад ака пешанасини Рашид абзининг гармонидай тириштириб, чуқур ва узоқ уйга толибди. Охири чехраси ёришиб бундай дебди:

— Болам, мен ҳўп ўйладим. Ҳисоблаб кўрсам, уч минг сўм пулинг ҳаммасига етаркан. Маслаҳат шуки, сен автобус сотиб олгин! Автобус дегани машина бўлади. Рулини қаёққа бурсанг кетаверади. Бу — биринчидан. Автобуснинг ичи кенг-мўл бўлади. Кўч-кўронингни олиб кўрсанг тайёр уй бўлади. Бу — иккинчидан. Учинчидан, ростки автобус бўлганидан кейин ичида кондуктори ҳам бўлади. Уша кондукторни хотин қилиб олиб қўя қоласан!..

«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ

Уғлимнинг тўйи кунини саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиксам, Озод Шарафиддинов «Волга»нинг чап эшигини очиб, рулда ўтирибди.

— Дачадан келаяпман, — деди домла. — Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

— Ўз қўлим билан тердим, — деди Озод ака тантанавор оҳангда. — Идишларни тез бўшатинг-да, қоғоз-қалам олиб чиқинг!

Қоғоз олиб чиққан эдим, буюрди:

— Ёзинг! «Тилхат. Менким, ушбу ҳужжатга имзо чекувчи фалончи шуни эътироф этаманки, Озод Шарафиддинов тўйимизни жамики сабзавот маҳсулотлари билан тўла таъминлади». Ёздингизми? Энди қўл қўйинг!

Табиийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. «Памилдори» операцияси пишитиб қўйилди. Эрталабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўш-қўллаб кўришди.

— Уғлим, — деди менга қараб, — ошинг яхши бўптию, аммо памилдориси, айниқса, зўр экан-да! Экканнинг қўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб қўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

— Илоё ёшлар бахтли бўлсин! — деди қироат билан. — Дастурхон хў-ў-ўп тўкин бўптида, укам. Раҳмат! Айниқса

памилдорини айтгин! Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ, нуқул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди.

Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди:

— Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

— Ўткиржон! — деди гапни узоқдан бошлаб. — Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да. Қовун-тарвуз мўл, мева-чева кўп... Манови олчанинг чиройли пишганини қаранг, деб, тўрттагинасини кафтимга олиб еб кўрсам, данаги йўқ! Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб кетаяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб келаверди.

— Сенга қачон ақл киради, а? Янгилик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топаверасанми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқдан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади.

— Чўрт побери! — деди қўл силтаб. — Мен тўйга памилдори эмас, тариқ обкелганман! Бўлдим! Кутулдимми энди?!

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент дорилфунунининг домласи Баҳодир Ғуломов боладек бегубор, содда одам эди, раҳматли. Сафарга чиқа-

дими, утиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги «шумлик»нинг «қурбони» бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга «тушар», «тушмаганига» қўймас эдик.

...Боботоғда, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака тандир пишгунча «жиндек мизгиб олиш» учун ёнбошладию, пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган «Жигули»дек бир текис, осойишта хуррак ота бошлади. Қарасақ, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўрпачага тушиб қолибди. Табиийки, паспортни «ўтирладик».

Озод Шарафиддинов «текширув» операциясини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан «РАФ» машинасида мезбонлардан бири азза-базза пастга тушиб, бўлажак ҳангомани пишитиб чиқди.

Тандир кабоб пишганда домла ҳам уйғонди. Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб жала қуйиб берди. Машина сирғалиб-сирғалиб амаллаб, пастга тушиб олди. Ҳамон момақалди роқ гумбурлайди, ёмғир челақлаб қуйиб турибди. Бийдек даланинг қоқ ўртасида бир милиционер машинани тўхтатди. «РАФ»га чиқиб совуқдан тишлари такилаганча гапирди:

— Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрсатинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

— Бошпуртим йўқ-ку! — деди хавотирланиб. — Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг яқинига келди.

— Марҳамат, сизнинг хужоатингиз!

— Ҳалигина бор эди, — деди Баҳодир ака аланглаб. — Мана, булар гувоҳ, бошлуртим бор эди.

— Нима гап ўзи, чўрт побери? — деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

— Хавфли жиноятчи тоққа қочган, деган хабар бор. — Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қўйиб давом этди. — Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

— Вой, бу мени айтяпти шекилли. — Домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап ҳаёлига ҳам келмади. — Мен жиноятчи эмасман, укажон, — деди ялиниб. — Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

— Мен бу одамни танимайман! — деди Озод ака жиддий қиёфада. — Ҳозир, йўлдан машинага чиқди.

— Вой, домла, эсингизни едингизми? — Баҳодир ака ҳаммамизга жавдираб қаради. — Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани «танимадик».

— Пастга тушишингизга тўғри келади. — Милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла ҳўп ялинганидан кейин уни «афилликка» оладиган бўлди. Эвазига битта зиёфат қилинадиган бўлди.

Милиционер шофёр ёнига утириб уф тортди.

— Қойил-е, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳаммаёғим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

— Нима деяпти? — сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

— Жим! — дедим лабимни тишлаб. — Жаҳли чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

— Рост айтасиз. Қуруқ тухматдан асрасин! — Баҳодир ака қунушиб ўтириб олганича шаҳарга киргунимизча бир оғиз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини «топиб», суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

* * *

Қорақулга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида проводник купе эшигини тақиллатди.

— Жон акалар, — деди ялиниб. — Вагон йўлагида югуриб юрган одам сизларнинг шеригингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқдан-бу ёққа чопади. Қийналиб кетди-ку бечора... Устига-устак хотин-халаж ювингани ўтишга қийналаяпти.

Норозилик билан тўнгиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

— Бирон нарсасини ўтирлаб қўйинг, иккинчи саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, — деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дупписи вагон тоқчасида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

— Ҳа, дангасалар, турдингларми? — деди илжайиб.

Қорақул станциясида поезд икки минут тўхтар экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмизу, Баҳодир ака нуқул тимирскиланади. «Нима бўлди», десак, «дуппим бор эди, тополмаяпман», деди.

Озод ака жеркиб берди.

— Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади.

— Бу томонларда менингит касали тарқаган дейишади, эҳтиёт бўб юринглар.

— Менингит нимадан бўлади? — суради Абдуғафур ака «содаллик» билан.

— Нимадан бўларди, шамоллашдан-да!

— Энг кераклиги бош-да, — деди Бегали фалсафий оҳангда.

— Менингитта йўлиққан одам уч кунда ўлади, — Озод ака қаттиқ тайинлади. — Айниқса, бошни эҳтиёт қилинглар!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

— Ўтқиржон, — деди, — мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

— Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

— Майли, вақтинчага бўлсаям, — деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди.

— Бош кийимни бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди.

— Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин.

— Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хилда...

Баҳодир ака ялинишга тушди.

— Хўп десангиз дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Оғринган киши бўлиб портфелимни очдим.

— Йигирма беш сўмга олувдим, — дедим иккиланибоқ.
(У пайтда йигирма беш сўм каттагина пул эди?)

— Уттиз сўм! — Озод ака гапни кесди. — Бу ёқларда дўппи қиммат.

Уттиз сўмга «бор-барака» қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

— Ие ўзимники шекилли? — домла юпқа кўзойнагини тақиб дўппига узоқ термулиб қолди.

Озод аканинг «жаҳли» чиқиб кетди:

— Беринг, пулини қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаёти-ни хавф остида қолдириб яхшилиқ қилсаю, бу киши...

— Йўқ, йў-ўқ! — Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб мамнун жилмайди. — Тугри айтибсиз, сал кичкинароқ экан. Майли, бўлаверади. — Дўппини ечиб яна томоша қилди. — Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан.

Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглимни кутарди:

— Хафа бўлманг, укажон, эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунукроқ бир одам турганди. Меникини ўша ўғирлаган. Тошкентга борсак сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

Оҳангарондан қирқ чақиримча нарида, тоғ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Беш-олти отлиқ йўлга тушдик. Келин-чак деган жойда фаргоналик чорвадорларнинг ўтовидида тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб қўяди.

— Чурт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйғонмасдан туриб олиб ҳаммани безовта қилади,— деди Озод ака. — Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган «операция» пиши-тилди. Унга иштирок этишга ўтов эгаси — Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқлаб гап бошлади:

— Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз осмонга етди. Қанийди, сиздек улуғ одамлар ҳар куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гушт куп. Сўрасангиз ўзимиз берамиз. Ўғирлаш шарт эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

— Нима, ҳали сиз бизни ўғри гумон қиляпсизми? — деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака қўлиб юбормасликнинг ўзини зўрга тутиб давом этди:

— Биламан, сизлар таниқли одамсизлар, Бирингиз олим, бирингиз ёзувчи... Шундоқ бўлганидан кейин сўрасангизлар ўзимиз...

— Э, оч чамадонингни! — Озод ака бакириб юборди.
— Ҳамманг оч!

Узи биринчи бўлиб портфелини очиб ичидаги нарсаларни тўкиб ташлади. Сочик, тиш чўтка, бало-баттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл билан портфелимизни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир ака каттакон портфелини шахт билан очиб бир силтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери уралган тўртта каттакон пишган гўшт бўлаги лоп этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган гўштлар.)

— Ие? Вой? Во-о-ой! — Баҳодир ака турган жойида тахта бўлиб қолди. Юпқа кўзойнаги ортидан ҳаммамизга жовдираб қарайди.

Чимирвой ака «ана» дедию, уёғини гапирса кулиб юборишини билиб ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

— Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилигингизга чидолмай қочиб кетди!

— Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

— Сиз бизни шарманда қилдингиз!

— Ўғри деган ном орттирдик!

Ҳамма ёқдан талаб ташладик, «айбини» бўйнига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйғонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб аранг қутилди.

...Тилла одам эди Баҳодир Ғуломов!

Охирати обод бўлсин!

ҚУРУТ

(Бекатдаги савдо)

- Қурутингиз қанчадан, буви?
- Нима? Қулоғим оғир, балам, қаттиқроқ гапир!
- Қурутингиз неча пул?
- Донаси юз сўм.
- Ие, нега бунча қиммат?
- Доллар ошди, балам, доллар ошди!

ИШ БИЛГАНДАН ГАП БИЛГИН

(Баъзи ёшларга мойдек ёқадиған ҳангома)

Тиқилинч троллейбусда кетаётган кампир ўриндиқда мудраб ўтирган йигитчага ялинди:

— Мен бирпас ўтирай, жон болам. Оёқларим қақшаб кетаяпти.

Йигитча кўзини ярим очиб сўради:

— Ёшлигингизда ўзингиздан катталарга жой берганмисиз, бувижон?

— Албатта, — деди кампир инқиллаб. — Ёши улуғларни кўрсам, дарров жой бўшатиб, тик туриб кетаверардим!

Йигитча кўзини қайта юмиб олди.

— Оёгингиз шунинг учун оғрийди-да, буви!

«МУХЛИС»

Бозорга кирдим. Олма олмоқчи эдим.

— Икки минг сўм, домла. Сизга икки минг сўм! — деди сотувчи йигит шангилаб.

— Бошқаларга-чи? — десам

— Бошқаларга бир ярим минг, — дейди.

Хайрон бўлдим.

— Нечук бизга бунча меҳрибонлик?

— Сизники таварук-да, домла! — деди илжайиб. — Уйдагиларга мақтанаман. Яхши кўрган ёзувчим бир ярим минг сўмлик олмани икки мингдан олдилар дейман.

— Шунақами? — дедим кулиб. — Бўпти, икки кило тортинг!

Сотувчи икки кило олмани танлаб-танлаб елим халтага солиб берди. Қўлига икки минг сўм берган эдим, хайрон бўлди.

— Кам-ку, домла?

— Мен ҳам уйдагиларга мақтанаман. Бозорда зўр мухлисим бор экан, бир ярим минг сўмлик олмани менга минг сўмдан сотди, дейман.

— Домлажон... — бу сафар сотувчининг овози ялиниб-роқ чиқди. — Келинг, эл қатори бўлақолсин, яна минг қўшсангиз, раччут бўламиз...

МУНДАРИЖА

Табиат. Жамият. Инсон.....	3
Фарсадларимга ўғитлар.....	199
Урушлар ҳақида.....	209
Болалик – пошшолик.....	215
Саккизинчи мужиза.....	221
Табассумга мойил гаплар.....	269

Ўткир Ҳошимов

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКЛАР

Муҳаррир Г. Кувандикова
Саҳифаловчи Б. Баҳрамова

Лицензия АЛ № 168. 23.12.2009. Босишга 28.11.2017 й. да
рухсат этилди. Бичими 60×84¹/₃₂. «Times New Roman» гарниту-
раси. Офсет қоғози. Шартли б.т. 10, 25. Нашр т. 10, 25.
Адади 10000 нусха. Буюртма № 28-11.

«Tafakkur qanoti» нашриёти.

Тошкент, 1-тор, Мирсолиҳова кўчаси, 13-уй.
Фаолият юритувчи манзил: Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй.

«FAMOUS PRESS» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Амир Темур кўчаси, 107-б-уй.

ISBN 978-9943-513-46-4

9 789943 513464